

Dějepis všeobecný v obrazech

pro

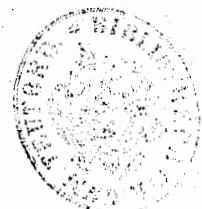
nižší třídy škol středních.

Vydávají

Rud. Dvořák a Frant. Šujan.

III.

Nový věk.

Sepsal

Rud. Dvořák,

c. k. gymnasiální učitel v Brně.

Hd 28
3

S 52 obrazci v textu provedenými.

Cena: 70 kr., váz. 95 kr.

— — — — —

VÍDEŇ i PRAHA.

Nákladem F. Tempského,

knihkupectví císařské akademie věd ve Vídni.

1894.

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA
EDUCAČICKÉ FAKULTY
UNIVERSITY KRÁLOVÉ

SERIALS NO. V 1019/3

INV. N. 201813

Tiskem Rudolfa M. Rohrera v Brně,

OBSAH.

I. Oddělení: Cesty objevné.

	Strana
§ 1. Jindřich Plavec a Bartoloměj Diaz	1
§ 2. Krištof Kolumbus	2
§ 3. Cabral, Amerigo, Balboa	5
§ 4. Ferdinand Cortez	6
§ 5. Pizarro, Almagro	7
§ 6. Ferdinand Magalhaens	8
§ 7. Následky cest objevných	9

II. Oddělení: Reformace a války náboženské.

§ 8. Císař Karel V. (1520—1556)	10
§ 9. Martin Luther	18
§ 10. Zwingli a Kalvin	16
§ 11. Císař Ferdinand I. (1526—1564)	17
I. Postup reformace v Čechách a válka šmalkaldská	17
II. Války turecké (Soliman II.)	19
§ 12. Císař Maximilián II. (1564—1576)	21
§ 13. Císař Rudolf II. (1576—1612)	22
§ 14. Filip II., král španělský (1556—1598)	25
§ 15. Noc bartolomějská v Paříži (1572)	27
§ 16. Jindřich IV., král francouzský (1589—1610)	28
§ 17. Alžběta, královna anglická (1558—1603)	29
§ 18. Stuartovci, Oliver Cromwell	31

III. Oddělení: Doba války třicetileté.

§ 19. Císař Matiáš (1611—1619)	33
§ 20. Císař Ferdinand II. (1619—1637)	34
I. Potlačení vzpoury české	34
II. Albrecht z Valdštýna	37
III. Valdštýn a Gustav Adolf	39
21. Císař Ferdinand III. (1637—1657)	42

IV. Oddělení: Hrdinská doba Rakouska a věk Ludvíka XIV.

	Strana
§ 22. Císař Leopold I. (1657—1705)	45
§ 23. Král Ludvík XIV. (1643—1715)	52
I. Péče Ludvíkova o povznešení Francie	52
II. Války Ludvíka XIV.	56
§ 24. Prince Eugen savojský. (Válka o dědictví španělské)	59
§ 25. Rozkvět a úpadek říše polské	62
§ 26. Car Ivan Hrozný (1533—1584)	64
§ 27. Car Petr Veliký (1689—1725)	64
§ 28. Karel XII. (1697—1718) a car Petr	66
§ 29. Císař Karel VI. (1711—1740)	68

V. Oddělení: Doba císařovny Marie Teresie.

§ 30. Bedřich II., král pruský (1740—1786)	72
§ 31. Císařovna Marie Teresie (1740—1780)	73
I. Války slezské	73
II. Válka sedmiletá	77
III. První dělení Polska (Halič, Bukovina, Čtvrt Innská)	82
IV. Blahodárné opravy císařovny Marie Teresie	88
§ 32. Císař Josef II. (1780—1790) a Leopold II. (1790—1792)	86
§ 33. Carevna Kateřina II. (1762—1796)	91
§ 34. Benjamin Franklin a Jiří Washington	92

VI. Oddělení: Francouzská revoluce a doba Napoleona I.

§ 35. Král Ludvík XVI. (1774—1792)	96
§ 36. Napoleon Bonaparte (1796—1815) I—IV	103

VII. Oddělení: Doba nejnovější.

§ 37. Císař František I. (1792—1835)	118
§ 38. Císař Ferdinand I. (1835—1848)	121
§ 39. Císař Napoleon III. (1852—1870)	125
§ 40. Císař František Josef I.	126

Věk nový.

Na rozhraní věku středního a nového jsou 1. události, které podstatně změnily způsob života lidského (**vynálezy**) a 2. události, které valně rozšířily dějiště světové (**objevné cesty**). Kdežto ve věku středním známa byla vzdělaným národům jen Evropa, severní část Afriky a přední Asie: rozšířilo se světové dějiště objevnými cestami poněmáhu na celou ostatní pevninu. Nový věk počítá se od objevení Ameriky Krištofem Kolumbem r. 1492.

I. oddělení:

Cesty objevné (1492—1536).

§ 1. Jindřich Plavec a Bartoloměj Diaz.

Evropané neměli po celý střední věk mnohem lepšího názoru o světě, nežli učenci řečtí na konci starého věku. Znalí zevrubněji jen Evropu, přední Asii a sev. Afriku. Co bylo za těmito hranicemi, bylo jim říši báji. Na západě Atlantského oceánu představovali si konec světa a na jihu za obratníkem raka krajiny horkem tak vyprahlé, že prý všeliké rostlinstvo i živočištvo tam vyhynulo. Jen málo mužů osvícených bylo přesvědčeno, že země má podobu kulovitou a že Afrika má i na jihu od obratníka krajiny úrodné a hostinné. Již princ portugalský **Jindřich Plavec**, syn krále Jana I., byl přesvědčen, že Afriku lze obeplouti. Přes veškeru pověrečnou úzkostlivost plavců portugalských vypravoval na jih lod za lodí, až konečně r. 1445. Dionys Diaz obeplul ústí Senegalu, který dělí 1445 bílé plémě od černého a objevil na 15° s. š., tedy daleko již za obratníkem, mys, který pokryt byl bujným rostlinstvem tropickým a nazván tedy mysem Zeleným. Tím bylo skvěle vyvrázeno mylné domnění, jako by za obratníkem nebylo života, a Portugalci nabýli nové odvahy, aby na svých výzkumných cestách se pouštěli dále a dále.

Princ Jindřich nedočkal se konce těchto výzkumů. Zemřel r. 1460. Ale na dráze jím započaté šli Portugalci dále a za krále Jana II. odvážil

se smělý plavec Bartoloměj Diaz, potomek objevce mysu Zeleného, až k jižnímu cípu Afriky. Když tudy chtěl obeplouti úskalí, strhla se velká bouře, která ho zahnala daleko na jih a proto Diaz nazval to úskalí **mysem bouřlivým**, ale král Jan II. přezval jej na **mys Dobré naděje**, jsa přesvědčen, že Portugalci nejsou již daleko svého cíle — totiž země 1487 indické (1487). Za nástupce Janova **Emanuela Velikého** (1495—1521) konečně cíle dosaženo. Slavný plavec **Vasco de Gama** obepluv mys Dobré naděje dal se na sever indickým oceanem a po 10měsíční plavbě plné útrap a nebezpečí dorazil do města Kalikutu na pobřeží malabarském 1498 (1498). Portugalci zmocnili se celé Přední Indie a převzali veškeren výnosný obchod do svých rukou. Hlavním městem jejich byla **Goa**. Indický obchod stal se jim združením velikého bohatství.

§ 2. Krištof Kolumbus.

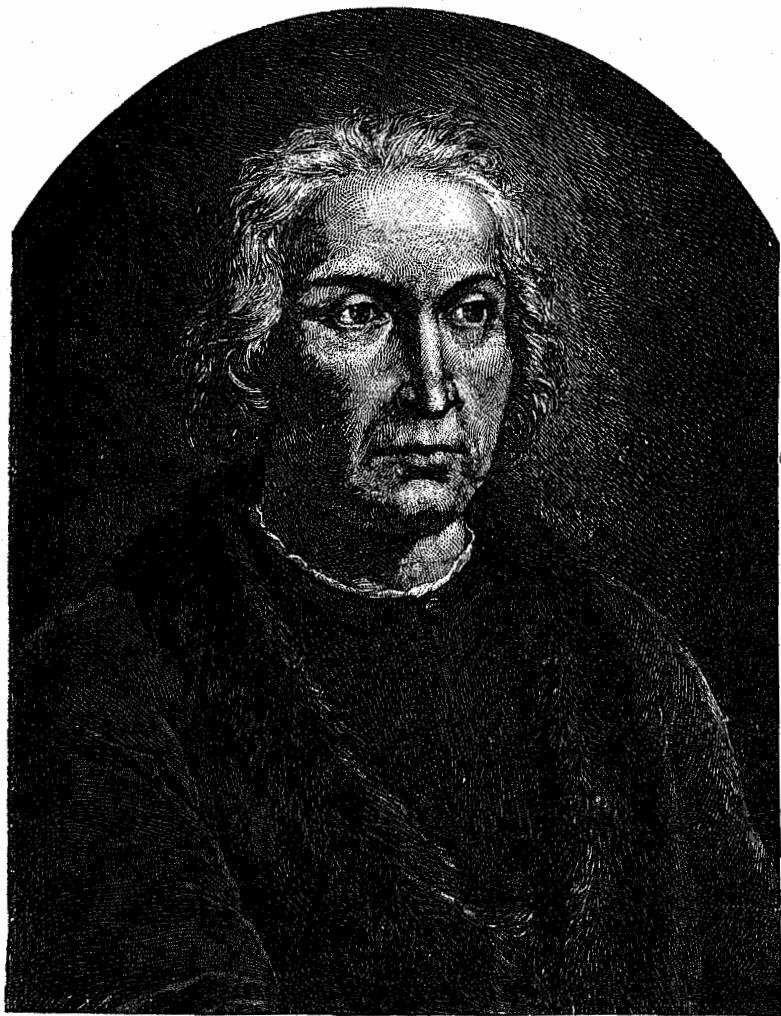
Zatím co Portugalci horlivě o to se snažili, aby novým směrem jiho-východním kolem Afriky dostali se do Přední Indie: povstal nový záměr, kterému se celý svět podivil: že totiž do Indie možno se dostati přímou cestou na západ snáze a dříve, než kolem Afriky. Mínění to pronesl Vlach Krištof Kolumbus.

Kolumbus narodil se v Janově asi r. 1446. Pocházejí z rodiny plavecké, nejen že se plavbě s celou duší oddal, nýbrž záhy také zabýval se horlivě vědami, které toto povolání vyžaduje. Od svého 14. roku plavil se po moři a jsa dychtiv, poznati cizí země, konal cestu až na ostrov Island. Konečně usadil se v Portugalsku a pojhal za manželku dceru plavce Perestrella, který konal daleké cesty za Jindřicha Plavce. Jeho mapy a denníky dostaly se Kolumbovi do rukou a probudily v něm smělý záměr, aby se pokusil o novou cestu objevnou.

Již tehda měli vzdělanější lidé přesvědčení, že je země kulatá. To uvedlo Kolumba na myšlenku, že by směrem západním se dostal do Indie dříve, než kolem mysu Dobré naděje, který právě tehdy Bart. Diazem byl objeven. Také pokládal za možné, že mezi Evropou a Indií rozkládá se v širém oceaně neznámá země a v mínění tom byl utvrzován zprávami portugalských plavců, že na břehy ostrovů Azorských od západu přihrnáno bylo proudem mořským neznámé rákosí, kusy dřeva uměle vyřezávaného, ano i dvě mrtvoly plemene zcela cizího. Také jedna **klamná domněnka** podněcovala Kolumba, aby co nejdříve záměr svůj provedl: představoval si totiž, dle výpočtu tehdejších učenců, zemi mnohem menší, nežli jest ve skutečnosti.

Hoře nedočkovostí, aby se již vydal na dalekou cestu, Kolumbus žádal rodného svého města za podporu několika lodí k této výpravě; ale

Janovští se mu vysmáli a podpory odepřeli. Chudý plavec svěřil se pak králi portugalskému Janovi II., ale rádci království Kolumba osidili; tajemství z něho vylákali a poslali na západ jiného plavce; ten však již

Obr. 1. Kristof Kolumbus.

za několik dní se vrátil s nepořízenou. Tu Kolumbus roztrpčen a zklamán odebral se do Španělska a hleděl pro svůj záměr uakloniti krále aragonského Ferdinanda a královnou kastilskou Isabellu; ale i tam ho považovali za blouznivce a teprve, když se podařilo r. 1492. dobytí poslední tvrze maurské, 1492

města Granady, královna Isabella ve veliké radosti, že pauství arabské ve Španělsku jest zlomeno, dala Kolumbovi vystrojiti 3 lodice, jmenovala ho admirálem všech zemí, které objeví, a slíbila mu i jeho potomkům desátý díl příjmu, které z těch zemí vyplynou.

Kolumbus vyplul dne 3. srpna 1492. z přístavu Palosu na třech lodích a zamířil nejprve na ostrovy kanárské; odtud pak 6. září šla plavba dále na západ již do končin úplně neznámých. Příznivý vítr vál od východu a plavba děla již po celý měsíc bez překážky a nebezpečí, ale také bez jakékoli stopy po pevné zemi, takže mužstvo pozbyvalo myslí a Kolumbovi bylo stále konejšiti je domluvami a skvělymi sliby. Ale strach a nejistota byly by jistě vedly ku vzpouře, když tu konečně v prvních dnech měsíce října objevily se jisté známky blízké země: byla to plovoucí větev s červenými bobulemi, vyrezávaná hůl a deštička, kterou plavci vylovili. Dne 12. října pak o 2. hodině noční zaduněl výstřel dělový z přední lodi a zavzrušilo jásváv volání: země! země! Plavci slzice padali si do náruče a zapěli vrouceně a z hloubi srdce: Tě Boha chválíme.

Z rána viděli před sebou krásný zelený ostrov a vydali se v člunech za hlučné hudby a s vlajícími prapory na břeh. Kolumbus slavnostně oblečen, v jedné ruce prápor, v druhé meč, vyskočil na pevninu a uvázel se v její panství ve jménu královny kastilské. Druhové libali mu ruce prosice za odpusťení. Domácí obyvatelstvo pleti rudé zatím se shromáždilo na břehu a žasnouc prohlíželo si cizí bílé muže; dominival se, že s nebe spadli. Ostrov ten nazývali Guanahani, Kolumbus přezval jej v San Salvador (nyn. Watling v Bahamech). Kolumbus domníval se, že je v Indii asijské a proto tyto skupiny ostrovů v střední Americe nazvány Západní Indií.

Ostrované nosili v uších a nosích zlaté plíšky, a když se jich Španělové horlivě dotazovali, odkud to vzali, ukazovali na jih. Kolumbus plul tím směrem a objevil ostrovy Kubu a Haiti, kdež založil tvrz a zanechal v ní 39 mužů. Potom se dal na zpáteční cestu do vlasti, ale na cestě stihla jej hrozná bouře, která lrozila zkázou. Kolumbus popsal své výzkumy na pergameně a vložil jej do uzavřené nádoby, aby, zahyne-li, aspoň tím způsobem Evropané o výsledku jeho výpravy se doveděli. Ale bouře pominula bez pohromy a plavci šťastně dostali se 15. března 1493 do Palosu, kdež byli od lidu s jásoitem uvítáni. V triumfu cestoval pak Kolumbus do Barcelony, kde přijat od královských manželů s velikými poctami.

Ještě tři cesty podnikl Kolumbus na západ: na druhé objevil Jamaiku a Malé Antilly, na třetí Trinidad a ústí řeky Orinoka. Ale zatím četní

dobrodruhové, kteří se sem stěhovali, nenašli zlata, po kterém bažili a ze msty udávali Kolumba u krále Ferdinanda z nesprávností, kterých se nedopustil. Král uvěřil a poslal na ostrov Haiti místodržitele Bovadillu, který dal Kolumba spoutati a poslal do Španělska. Nicméně Kolumbus před králem skvěle se ospravednil a dány mu čtyry lodi, s kterými se vydal na **čtvrtou** výpravu. Na té objevil břehy šíje panamské. Vrátil se zemřel brzy potom r. 1506. Okovy, kterými byl spoután od Bovadilly, dány mu 1506 dle jeho přání do hrobu.

§ 3. Cabral. Amerigo. Balboa.

Kolumbus zemřel nevěda, že objevil nový díl světa. Ale za ním již beze strachu vydávali se plavci v ty strany a kus po kuse odhalovali podobu nové pevniny. První po Kolumbovi dostal se na západ Portugalec **Petr Cabral**, ovšem mimo nadání. Byl totiž se vypravil z rozkazu krále Emanuela do Přední Indie, odkud právě Vasco de Gama se navrátil, aby zemi tu pod moc portugalskou přivedl. Když dospěli k břehům guinejským, uhnul se Cabral příliš na jihozápad, byl uchvacen proudem mořským (aequatorialním) a zanesen (1500) na neznámé skalnaté pobřeží; 1500 země ta dle množství barevného dřeva, které se tam nalézalo, nazvána terra de Brazil (**Brasilie**). Odtud teprv vypravil se Cabral napříč Atlantským oceanem, kolem mysu Dobré naděje do Indie a vrátil se s bohatým nákladem koření a perel do Lissabona.

Král Emanuel poznal důležitost nově objevené země a vypravil nové tři lodi na západ (1501). Výpravy té účastnil se též florentinský hvězdář 1501 **Amerigo Vespucci**. Přestávše hroznou bouři na rovníku dorazili šťastně do zálivu nyn. města Rio de Janeiro. Odtud pluli na jih až k břehům patagonským a ostrovům falklandským. Vespucci obšírně popsal celou tu cestu, vylíčil krásné krajiny tropického podnebí i drsné skály patagonské a chlubně hlásal, že projel čtvrt světa. Kniha ta se velmi líbila, byla překládána do latiny i jiných řečí a tak horlivě čtena, že se skoro na prvního objevce zemí západních, Kolumba, zapomnělo a země ty nazvány podle Ameriga Vespucce **Amerikou**. Název ten objevil se poprvé r. 1507.

Nový objev učinil **Balboa**. Byl to chudý šlechtic španělský, který pro dluhy utekl se do Ameriky a usadil se s jinými Španěly při zálivě darijském. Tam doslechl od domácího obyvatelstva o jakémsi moři na západě i umínil si, že je prozkoumá. I vypravil se (1. září 1513) se 1513 190 Španěly, 600 domorodými otroky a smečkou psů na cestu přes šíji panamskou tam, kde jest nejužší (60 km) a kde lze hřeben horský dostupuje jen výše 700 m. Ale největší překážkou byl hustý prales, jehož větvemi a listím podnes sotva paprsek sluneční na zem proniká. Plné tři neděle

trval obtížný pochod přerušovaný útoky domorodých náčelníků. Konečně (25. září) shledli s výšin kordillerských nesmírný ocean. Balboa vzdav Bohu díky za zdárny výsledek svého podniknutí vkročil s mečem a korouhví v rukou do moře až po kolena a uvázal se ve jménu krále španělského v držení všech zemí, pobřeží a ostrovů tohoto moře „od točny k točně“. Zprávy o novém oceaně způsobily nový úžas v Evropě: teď teprve se ujala myšlenka, že objevené země nejsou částí Asie, jak se Kolumbus domníval, nýbrž samostatným dílem světa.

§ 4. Ferdinand Cortez.

Když Španělé dobyli Kuby, stal se ostrov ten východiskem nových výprav, jimiž objeven byl poloostrov Florida a Yucatan. Tam našli dobyvatelé poprvé vzdělaný národ, který měl vkusné domy z kamene, odíval se v bavlněné šaty, chrámy rovněž kamenné vyzdoboval uměleckými pracemi sochařskými i malířskými. Také písmo své měli, ale vzývali mnoho bohů a přinášeli jim lidské oběti. Tento národ podrobil vypravil 1519 se r. 1519. **Ferdinand Cortez** s 11 loděmi z ostrova Kuby. Byl to muž neobvyčejně podnikavý, v osnování záměrů vypočítavý a rozvážný, v provádění jich rychlý a rozhodný. Vzal s sebou jen 400 ozbrojených mužů, deset těžkých a čtyry lehká děla. Obyvatelstvo mexické nechtělo mu dovoliti, aby přistál ku břehu, i bylo Španělům podstoupiti na člunech krvavý boj, jímž si vynutili vstup na pobřeží.

Při zálivě mexickém rozkládá se bažinatá nížina, ale dále na západ vypíná se planina Anahuacká, 2200 m vysoká, obklopena věncem nebezpečných sopek (Orizaba 5500 m, Popocatepetl 5400 m). Tam původně sídleli **Toltekové**, národ vzdělaný, který pěstoval kukuřici, batamu, pepř, zhotovoval z drahých kovů ozdobné věci a stavěl pěkné kamenné chrámy a domy nejradiji na výšinách. Ve stol. XIV. po Kr. však přistěhoval se tam od severu jiný kmen, **Aztékové**, a krutě podrobil si domorodce. Založili si hlavní město **Tenochtitlan** (Mexiko) uprostřed jezera na ostrově; pěstovali aloë, z něhož vyráběli papír, kakao a vanilkou; tabák kouřili z dýmek i v podobě doutníků; železa neznali, ale měli nástroje velmi dokonalé z mědi a jiných kovů; hrnčírství bylo na vysokém stupni; pěkné byly jejich šaty bavlněné, pestře vyšíváné a ozdobeny z ptačích per; celá síť silnic s poštovními domy pokrývala zemi. Rok dělili na 18 měsíců po 20 dnech, k čemuž přičítávali 5 dní. Na papíře z aloë psali a kreslili obrazy, ano i mapy. Ale Aztékové vládli krutě nad podmaněnými národy a svým bohům přinášeli lidské oběti. Toltékové těžce nesli toto jařmo, věřili však v jakéhosi proroka pleti bílé, který prý přijde jich osvobodit.

Když se objevil Cortez se Španěly, zajásali Toltékové, že hodina spásy jim nadešla, avšak král Aztéků Montezuma se ulekl a poslal Cortezovi velké dary s prosbou, aby se vrátil, odkud přišel. Ale toho právě lákaly skvělé dary k dalšímu boji a aby svému vojsku ukázal, že jen ve vítězství jest jejich spása, dal všech 11 lodí do mělčin zavléci a tím se stal návrat nemožným. Cortez při tomto podniku velesmélém spoléhal na pomoc potlačeným národův; a té se mu dostalo, takže snadno dobyl Tenochtitlanu. Ale Španělé lakotni po zlatě, krutě si tam vedli a Aztékové se vzbouřili. Montezuma byl zabit a Španělové zachránili se z města útěkem v noci, ohroženi se všech stran od Aztéků („smutná noc“). Neohrozený Cortez sebral nové vojsko z Toltékovů a města podruhé dobyl, rozbořil je a nově zvoleného krále Aztéků **Guatimozina** upálil. Mexiko bylo úplně pokročeno a Cortez stal se jeho místodržitelem (1521). Odtud objevil (1536) **Kalifornii**, ale konec života ztrávil 1521 ve Španělsku zapomenut a zneuznán jako Kolumbus.

§ 5. Pizarro. Almagro.

Kamkoli Španělé posud vstoupili, všude na domorodcích krutým způsobem vydírali zlato. Ale v střední Americe posud málo ho našli. Když chtěli více, pokaždé jim Indiáni ukazovali na jih. Tak se rozšířila pověst o zlatonosné zemi **peruanské** a té dobyti umínil si bývalý soudruh Balboň **Frant. Pizarro**. Obyvatelstvo peruanské bylo, jako Aztékové, velmi pokročilé. Králové jejich (inka) sídlieli v starobylém městě Kuzku, kdež byl chrám boha slunečního bohatě ozdobený, všecek zlatými cihlemi pokrytý a zahradami obklopený, v něm pak byly sochy bohův a bůžků ze zlata. Takových chrámů bylo muhoho na návrších. Kněžský stav byl ve veliké vážnosti. Slunečné panny, podobné římským Vestálkám, střehly posvátný oheň. Při modloslužbě nebylo lidí obětováno, jako u Aztékův. Šaty nosili vlněné (z lámy) a bavlněné. Pole zakládali na svazích hor, zavodňovali je umělým rozváděním bystrín a hnojili guanem. Pěstovali proso (quinoa), kukuřici, brambory, bavlnsk., banány a aloë. Tabák jen šnupali, nekouřili a jen za lék ho užívali. Železa neznali, nástroje měli měděné, bronzové a kamenné; ze zlata a jiných kovů dělali sochy, zrcadla a j. Silnice probíhaly celou zemí, byly až 8 m široké, dlážděné osekanými kvádry, vysázené stromořadími. Propasti, které byly v cestě, byly vyplňovány a do skal vtesávána celá schodiště, neboť Peruáne nejezdili vozmo, nýbrž na lámách.

Frant. Pizarro vyplul v lednu r. 1531. z přístavu panamského do říše peruanské na třech lodích se 180 muži a 2 děly. Poněvadž byly spory v rodině Inkův a Pizarro zmocnil se obou bratří královských,

Atahualpy a Huaskara, vlákav je lstitvě do svého tábora, uvedl záhy celou říši pod svou moc. Králové byli z rozkazu Pizarrova zardoušeni. Nastalo všeobecné plenění a drancování chrámův a Španělé za krátko 1535 nashromáždili zlata za 6 mil. dukátů. Pizarro založil r. 1535 nové hlavní město Limu. Odtud vypravil se soudruh jeho **Almagro** do Chile a zemi 1536 tu podmanil (1536). Brzo potom vypukly různice mezi oběma, a nkrutný 1541 Pizarro dal Almagra popraviti. Byl však r. 1541 od přátele Almagrových usmrcen.

§ 6. Ferdinand Magalhaens.

Ocean, rozkládající se na západě Ameriky a objevený Balboou, lákal Španěly i Portugalec k dalším objevům. I pátrali pilně po nějakém průlivu, který by tam vedl z Atlantského oceanu, ale nadarmo. To podařilo se teprve Ferd. Magalhaensovi.

Magalhaens byl Portugalec, avšak záhy vstoupil do služeb španělských. Císař Karel V. dal mu 5 lodí a potřebné mužstvo a s těmi vypul 1519 smělý plavec ze San Lucaru 20. září 1519. Namířil na ostrovy Zeleného mysu a odtud přímo do Brasilie. Obepluv břehy brasílské, přistál nedaleko ústí Laplaty a přesvědčil se, že tam tudy nevede žádná mořská úžina. Čím dále, tím obtížnější plavba byla podél pustých břehů patagonských, až 31. března 1520 dorazil k 50° j. š., kde mínil v dobrém úkrytu přestati jižní zimu. Část mužstva se vzbouřila chtíc nazpět, ale Magalhaens vzpouru potlačil a po 5 měsících plul dále na jih a 21. října vjel do úžiny, po něm nazvané. Četná úskalí a choboty, hluboko do země se zarývající, časté bouře a ledovce stěžují plavbu tam tudy nesmírně. Mužstvo konalo služby reptajíc, ale Magalhaens nestrpěl odporu. Na jižní straně viděli četné ohně, které udržovalo si tamníjší divoké obyvatelstvo; i nazvali zemi tu Ohnivou. Opatrně pluli dále kolem nyn. mysu Frowardova, jen ve dne, na noc vždy zakotvili. Konečně po třech nedělích svízelné plavby dorazili do širého moře, načež Magalhaens zamířil podél břehu patagonského a chilského na sever až k 37° s. š., odtud na severozápad. Po třech měsících dorazili na ostrovy Ladrony nezaživše větší bouře, pročež Magalhaens ocean ten nazval Tichým (mar pacific). Odtud dostali se po třech dnech na ostrov Filipiny, kde byli od malajského obyvatelstva přepadeni a Magalhaens statečně bojuje zabit (27. dubna 1521). Tím vykonán byl největší čin plavecký všech časů, první to pokus cesty kolem naší země, kterou soudruhové Magalhaensovi skutečně dovršili. Dopluvše na Kapverdské ostrovy zvěděli žasnouce od Portugalců, že se v počítání času o den zmýlili; plujíce totiž stále na západ, počítali o den méně než ve sku-

tečnosti bylo. Celá cesta trvala skoro tři léta. Nyní možno obejeti zeměkouli v 65 dnech.

§ 7. Následky cest objevných.

1. Křesťanství a vzdělanost evropská byly valně rozšířeny. V nově objeveném díle světa, čtyrykráte tak velkém jako Evropa, zvládá nyní všude víra křesťanská a trojí řeč evropská: v sev. Americe anglická, v jižní a střední španělská a portugalská. Ale domácímu obyvatelstvu vedlo se zle, hned jak s Evropany se seznámili. Zpupní a hrabiví dobrodruhové chtěli na Indiánech zlata a když ho neměli, krutě je týrali a nutili k těžkým práciem otrockým. Tímto krutým jednáním pojali Indiáni neukrotnou nenávist proti Evropanům a podstupovali raději smrt, nežli by byli snášeli takové muky. Tak se znesadnil i úkol hlasatelům víry křesťanské. Jistého kazatele, který vysvětloval odměnu dobrých skutků v nebi, táhal se Indian, zdali se v nebi sejde též s bělochy. Když kněz přisvědčil, řekl Indián: Raději zůstanu polanem, nežli bych se po smrti setkal s bělochy.

Plémě rudé jest slabé i nesneslo na dlouho těžkých prací otrockých a hojně vymíralo. Aby tomu zamezil, poradil mnich Las Casas Španělům, aby brali k těžkým práciem raději silné černochy z Afriky. Španělové uposlechli, ale právě tím zavdán byl podnět k ohavnému obchodu s otroky, Černoši se pak v Americe, zvláště v Brasilii a Spojených státech, velmi rozmnožili.

2. Obchod světový byl zámořskými objevy neobvyčejně povznesen. Dosud měly největší podíl na obchodu se zeměmi východními Benátky a Janov, zprostředkujíc dopravu zboží z Indie, Persie, Arabie do Evropy a naopak. Portugalcí nalezli si do Indie a na ostrovy sundské cestu kolem Afriky a zmocnili se všeho dovozu koření, kávy a j. tropických plodin. Tím nezmírně bohatli; za cent řebíčků platili na ostrovech moluckých dva dukáty a prodávali jej v Evropě za 350 dukátů. Ještě více zbohatli Španělové po objevení Ameriky, která darovala starému světu krom jiných patero vzácných plodin: baylnu, kukurici, chinovou kůru, Brambory a tabák. Tyto plodiny vozili Španělové do Evropy a draho prodávali. Z Evropy pak do Ameriky dováženy byly plodiny starého světa, z nichž některé se tam brzo s úžasnou bujností ujaly, jako pšenice, kterou Spojené státy nyní zaplavují Evropu, ovoce — v Chilsku jsou celé lesy jabloňové — káva, již plodí Amerika mnohem více, než celý starý svět dohromady. Také dobytek, zvláště hovězí a skopový a koně převezeni do Ameriky, nesmírně se tam rozmnožili, částečně i v divokém stavu tam žijí.

Chybou bylo u Španělů, že místo obchodu s plodinami, hleděli nabýti co nejvíce zlata. Poklady dovážené do Evropy snížily cenu peněz a odnímali lidem chuť k práci. Mnoho se jich stěhovalo do nově založených osad amerických, doufajice, že rychle zbohatnou a tím se stalo, že zvláště ve Španělsku lidnatost klesala. Stát ten, v 16. století v Evropě nejmocnější, záhy stížen byl úpadkem, tak jako Portugalsko. Světového obchodu zmocnili se pak Nizozemci a Angličané.

3. Vědy nejrůznějších oborů byly obohaceny objevnými cestami, jako nikdy před tím. Nové světy otevřeny byly bádavému duchu lidskému. Lidstvo nabyla přesvědčení o kulatosti naší země, poznalo nové plémě lidské a velké množství nových zvířat a plodin: tím nesmírně se rozšířil obor věd přírodních, země- i dějepisu, národopisu a jazykozpytu. Nejhorš následek objevných cest bylo, kromě zavedení otroctví, vyhubení domácího rudého obyvatelstva, jehož nyní jen nepatrné zbytky se zachovaly.

Také umění básnické čerpalo vděčnou látku z těchto událostí. Jmenovitě byl to nejslavnější básník portugalský Luis de Camoens, který se obíral hrdinskými výpravami svých krajanů. V Makau (při ústí Sikiangu v Číně), kam byl vypovězen vládou portugalskou, složil velikou epickou básničku, zvanou Os Lusiadas a věnoval ji, vrátiliv se do Evropy, králi Šebastianovi. Král vykázal mu v odměnu za to skrovný plat roční, který však po smrti Šebastianově byl zastaven a Camoens zemřel v chudobě. V Lusiadech (Lusitanech) opěvuje veliké činy plavečů portugalských, jmenovitě cestu Vasco de Gamy.

II. oddělení:

Reformace a války náboženské.

§ 8. Císař Karel V. (1520—1556).

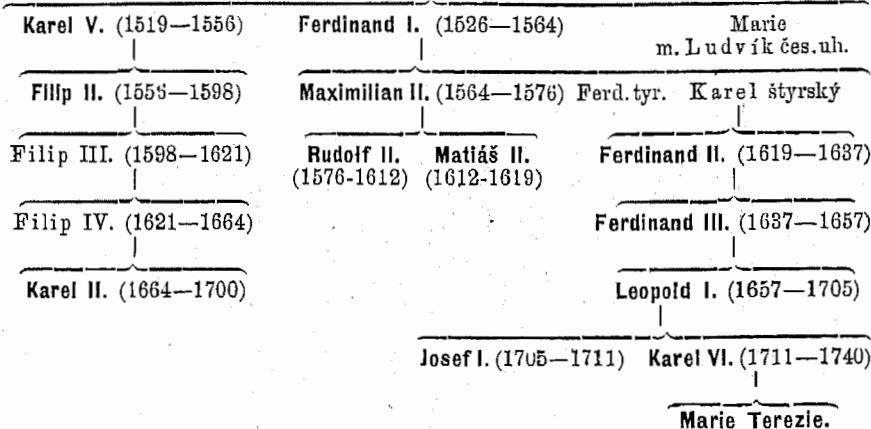
Císař **Maximilian I.** (1493—1519) měl s manželkou svou Marií burgundskou, dědičkou Nizozemska, jediného syna Filipa Sličného. Ten pojal za manželku Johannu, dceru krále Ferdinanda aragonského a Isabellu kastilské. Johana byla jedinou dědičkou Španělska i zemí zámořských, nově objevených. Z tohoto manželství pošli dva synové **Karel** a **Ferdinand**, a dcera **Marie**. Karel, jako nejstarší, dědil tedy po dědu svém Maximiliánu země starorakouské (Rakousy, Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Tyrolu a Přimoří), po bábe Marii Nizozemsko (Belgie a Holland) a po

matce Johaně Španělsko s Neapolskem, Sicilií, Sardinií a se všemi objevenými zeměmi (Střední a Jižní Amerika, ostrovy Filipovy atd.). Byla to říše světová, o níž se říkalo, že v ní slunce nezapadá. Kromě toho byl Karel po smrti děda svého Maximiliana (1519) zvolen za císaře 1519 německého. Zemí rakouských si nepodržel, nýbrž postoupil je bratru svému Ferdinandovi. Tím se Habsburkovci, nejmocnější tehda panovnický rod v Evropě, rozdělili na dvě hlavní větve: starší španělskou a mladší rakouskou.

Rodokmen Habsburkoviců.

Maximilian I. (1493—1519)
| manž. Marie Burgundská

Filip Slávný († 1506)
m. Johana španělská

Tak veliká moc zdála se býti nebezpečnou králi francouzskému Františkovi I. (1515—1547), který byl povahy bojovné a šířil své panství v Italii dobyv si jmenovitě Milánska. Toho mu nechtěl císař Karel dovoliti a tudy povstala mezi oběma válka, která trvala pět let a rozhodla se bitvou u Pavie (1525). Tam po dlouhém nerozhodném boji bylo konečně francouzské vojsko poraženo a král František statečně bojuje, zajat. „Vše je ztraceno, jen čest ne“, psal o tom své matce do Paříže. V míru madridském (1526) musil vzdáti se Milánska i Burgundska; ale sotva byl propuštěn na svobodu, prohlásil mír za vynucený a tedy neplatný. Tak povstala válka znova.

Karel Bourbonský, kdysi vojevůdce francouzský, který však s králem Františkem se nepohodl a vstoupil do služeb císaře Karla, vedl

vojsko císařské na Řím; neboť papež Kliment VII. zároveň s Benátčany
 1527 byl se spojil s Francouzy. Říma bylo dobyto (1527), ale na neštěstí
 padl v boji Karel Bourbonský a vojsko nezřízené pálico a drancovalo po
 14 dní v ulicích římských. Paláce a chrámy byly hořeny, biskupové a
 kardinálové od německých žoldnéřů po ulicích vláčeni a tupeni. Papež
 unikl teprve po šestiměsíčném obležení z andělského hradu. Teprve mírem

Obr. 2. Císař Karel V.

1529 v Cambray (1529), učiněným mezi císařem Karlem a králem Františkem
 ukončeny tyto hrůzy.

Ještě po dvakrát Karel a František vedli krutou válku mezi sebou.
 1544 Teprve r. 1544 smířili se v Crespy v ten způsob, že František podržel
 Burgundsko, ale vzdal se všechni nároků na země italské, jmenovitě na
 Milánsko.

Také na jiných stranách byl císař Karel válkami zaměstnán. Evropské
 břehy při středozemním moři bývaly často znepokojovány mohamedán-

skými lupiči mořskými, kteří se zdržovali v sev. Africe. Zajímal se křesťanské lodi, plenili města pobřežní a odváděli mnoho křesťanů do otroctví. Rytíři rhodští musili pro časté útoky nevěřících Rhodus opustit (1530); i vykázal jim císař Karel za sídlo ostrov Maltu. Nejhorším lupičem byl Chaireddin Barbarossa, pán Alžíru a Tunisu. Císař Karel, podporován Johannity a janovským admirálem Ondřejem Doriou, vypravil se proti němu (1535), porazil jej, dobyl pevného města Goletty a osvobodil 22.000 zajatých křesťanů. Podruhé vydal se císař Karel r. 1541 proti alžírským loupežníkům, ale výprava se nezdařila. Bouře ztroskotaly největší část lodstva a když vojsko strádalo prudkými dešti a hladem, bylo císaři vrátiti se s nepořízenou domů.

§ 9. Martin Luther.

Největší pozornost císaře Karla V. poutalo náboženské hnutí v Německu, které vzbudil svým vystoupením **Martin Luther**. Narodil se r. 1483 v Eislebenu. Studoval dle přání otce svého práva na universitě erfurtské, ale záhy znechutilo se mu toto povolání a vstoupil do kláštera augustinského v Erfurtě. Odtud povolán byl od kurfirsta saského, Bedřicha Moudrého, za profESSORA na universitu wittenberskou, kdež si dobyl svou učeností, pobožností a přísným chováním veliké vážnosti.

Tehda prováděl papež Lev X. nádhernou stavbu chrámu sv. Petra v Římě a vypsal proto všeobecné odpustky pro ty, kdožby peněžitým dárkem na stavbu přispěli. Ale odpustky ty byly hlásány na mnohých místech způsobem nedůstojným a jmenovitě ve Wittenberku počínal si dominikánský mnich Jan Tezel přímo po kramářsku. Měl dvě skřínky, v jedné odpustky, do druhé vkládal peníze, které mu věřící dávali. Proti tomu vystoupil Luther r. 1517 a přibíl na dvěře zámecké kaple 95 thésí čili článků, ve kterých brojil proti odpustkám, a pozýval svoje protivníky k hádání o té věci. Když se papež o tom dověděl, dal vyzvat Lutherá, aby své thése odvolal, ale Luther prohlásil papeže za špatně zpraveného a odvolal se ku všeobecnému koncilii. Pro tuto zřejmou neposlušnost vyhlásil naří papež klatbu, ale Luther vytáhl s mnohými učiteli, žáky a velkými zástupy lidu před bránu wittenberskou, kde plápolala velká hranice a hodil bullu papežskou do ohně (1520).

[S něm vormanský.] Toho roku právě nastoupil císař Karel V. na trůn německý a položiv na r. 1521 sném do Wormsu, dal tam předvolati též Luthera zaručiv mu zvláštním listem osobní svobodu. Předstoupiv před velké shromáždění knížat říšských, byl Luther vybídnut, aby odvolal to, co kázal a psal proti církvi. Zaleknut se žádal Luther den na rozmyšlenou, což mu bylo povoleno. Ale za dne ujistil jej kurfirst saský svou ochranou

a tudy Luther, předstoupiv druhého dne před sněm odepřel odvolati svého učení, leč by byl lepším z písma sv. poučen. Byl sice propuštěn, ale vydán naříšský acht. Aby jej od nebezpečí uchránil, dal kurfirst Bedřich Moudrý odvésti Luthera tajně na hrad Vartburk. Tam pobyl celý rok a společně s učeným Melanchtonem přeložil bibli do němčiny, čímž položil základ k společnému spisovnému jazyku německému.

[Postup reformace.] Zatím hlavní přívrženci Lutherovi, Jan, kurfirst saský, nástupce Bedřicha Moudrého, a Filip, lantkrabí hesský, zaváděli ve svých územích řády dle učení jeho. Vypověděli papeži poslušnost a sami se prohlásili za hlavy církve, každý ve své zemi; du-

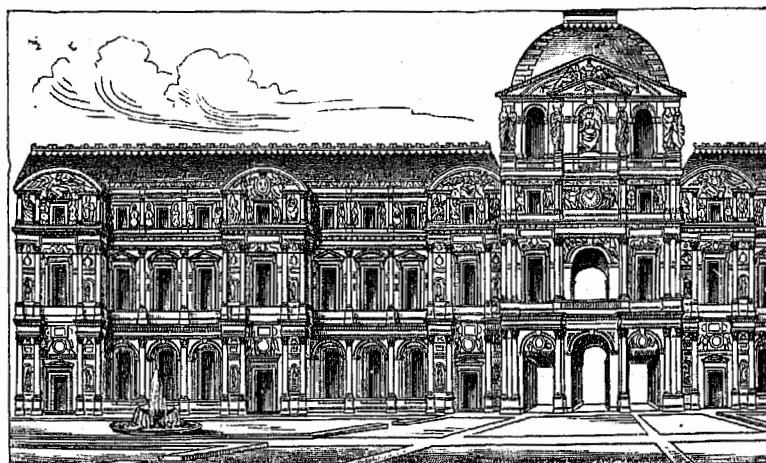

Obr. 8. Pohled na chrám sv. Petra v Římě.

chovní statky zabavili, kláštery zrušili; kněžím byl dovolen sňatek, svátost oltářní podávána pod obojí způsobou, mše odstraněna, služby boží konány jazykem mateřským. Příkladu toho, lákání jsouce touhou po církevních statcích, mnozí jiní knížata němečtí násleovali; mimo jiné též Albrecht braniborský, velmistr řádu německého ve vých. Prusích, složil hodnost duchovní, přijal řády Lutherovy a proměnil zemi svou ve věvodství. Také ve Švédsku, kde vládl král Gustav Vasa, v Dánsku i Norsku zavedeno bylo učení Lutherovo.

[Bouře selské. Novokřtěnci.] Hlásání nového učení dodalo odvahy také sedlákům, dosud od šlechty krutě utiskovaným, že vystoupili s požadavky, aby jim bylo na břemenech uléhčeno. Když jim

nebylo povoleno, bouřili se, plenili, pálili hrady rytířské a krutě se zajatými pány nakládali. Domnívali se, že Luther, který přec hlásal volné slovo boží, se jich ujme, ale on na místě toho vydal provolání k šlechtě, aby sedláky škrtili, bodali a zabijeli. Vedle toho vznikla sekta novokřtěných, kteří hlásali úplnou rovnost a pospolitost všech statků a hrozili zvrátili všechn pořádek ve společnosti lidské. Páni sebrali vojsko a hlavní zástupy sedlákův a novokřtěnců vedením Tomáše Münzera byly poraženy u Frankenhause (1525). Sedláci odpykali svou vzpouru hroznými mukami a smrtí na popravišti. Novokřtěnci udrželi se nejdéle v Münsteru, kde vedením pekaře Jana Matthisona, „vládce nové říše svatých“, vyhnali z města všechny, kdož se k jejich učení nechtěli.

Obr. 4. Louvre v Paříži.

znáti, popravili ty, kdož se jim zprotivili a spálili všechny knihy krom bible, i všechny hudební nástroje. Když Matthison padl, ujal se vlády Jan Bockelson z Leydenu, který se zval králem Sionu. Zatím však knížata oblehli město a dobyli ho lští. Bockelson se svými přívrženci byl půl roku vozen po celém Německu, pak za hrozných muk popraven (1534).

1534

[S polek šmalkaldský.] Tyto výstřednosti a rychlé šíření víry Lutherovy působily velkou starost císaři Karlovi a katolickým knížatům. I svolali říšský sněm do Špýru (1529), kdež se usnesli, aby nové řády 1529 byly zakázány až do rozhodnutí příštího obecného koncilia. Proti tomu lutheránští knížata ohlásili odpor čili protest. Odtud nazváni jsou protestanti. Rok potom svolán byl říšský sněm do Augšpurka (1530), 1530

kde protestanti podali spis, v němž sestaveny byly od Melanchtona články nového učení (konfesse augšpuršká). Ale císař zavrhl tento spis a rozkázal, aby všecké novoty byly zrušeny. Naproti tomu učinili kněžata protestantští spolek ve Šmalkaldech (1531, již. od Durynského lesa), jímž se zavázali hájiti nového učení. V čele tohoto spolku byl Jan, kurfirst saský, a Filip, lantkrabí hesský. Císař jsa ohrožen tehda válkou s Turky a Francouzy, povolil protestantům svobodu náboženskou až do 1532 svolání všeobecného koncilia (sněm v Norimberce 1532).

§ 10. Zwingli a Kalvín.

Podobně jako Luther, vystoupil ve Švýcařích Oldřich Zwingli, kazatel v Curychu, proti církvi katolické, vzav si podnět k tomu z hlásání odpustků. Zavrhoval mši sv., ctění svatých obrazů a popíral přítomnost Kristovu ve svátosti oltářní, čímž však způsobil si roztržku a velký spor s Lutherem. Zwingli nalezl mnoho přívřenců u svých krajanů, ale kantony lesní (Schwyz, Uri, Unterwalden) zůstaly věrný církvi katolické. Zwingli zdvihl proti nim boj, byl však poražen a padl v bitvě u Kappela (1531, již. od Curycha).

Učení Zwingliho, řečené reformované, rozšířilo se však po ostatním Švýcarsku a jmenovitě v Ženevě bylo přijato s některými změnami přičiněním Jana Kalvína, rodem z Pikardie. Ten učil, že Bůh lidi určuje napřed (praedestinace), buď k věčnému spasení nebo zahubení. V chrámech ne-trpěl obrazů, varhan ani svíček, a žádných obřadů kromě kázání, modliteb a zpívání žalmů Davidových. Tance i divadla byly zapověděny. Každá obec volila si své kněží a dávala zákony na synodách, kdež se shromažďovali kněží a starší (praesbyterové).

V této podobě rozšířilo se učení reformované čili kalvínské do Francie, Anglie, Skotska, Nizozemska, do Uher a do Ameriky.

V Anglii vládl za reformace král Jindřich VIII. (1509—1547). Byl z počátku horlivým přívřencem církve katolické a psal proti Lutherovi učené vyvrácení jeho článkův o svátostech. Odtud dostalo se mu od papeže čestného názvu „defensor fidei“. Později však žádal, aby se směl dat rozvést se svou manželkou, Kateřinou španělskou, a když papež k tomu svolení svého nedal, vypověděl mu poslušnost, prohlásil sebe za hlavu církve a duchovenstva anglického, zrušil kláštery a zabavil pro sebe 1532 statky církevní. Ostatně podržel v hlavních věcech učení víry katolické a protestanty ve své zemi pronásledoval, jako dříve. Ale za jeho syna Edvarda VI. (1547—1553) byla přece provedena reformace zavedením učení Kalvínova.

§ 11. Císař Ferdinand I. (1526—1564).

Císař Karel V. postoupil mladšímu bratru svému Ferdinandovi již r. 1522 zemí starorakouských. Když pak r. 1526 padl král Ludvík 1526 u Moháče, byl Ferdinand, který měl Ludvíkovu sestru Annu za manželku, zvolen jednohlasmě za krále českého a velkou většinou hlasů vyšší šlechty též za krále uherského, kdežto ostatní šlechta uherská dala hlasy své Janu Zápolyanskému.

I.

Postup reformace v Čechách a válka šmalkaldská.

Když král Ferdinand nastoupil panství české, zastal tam mnoho zmatků a nepořádků. Stavové, panský a městský, byli v neustálém boji mezi sebou, v čemž jim slabá vláda Jagailovců, Vladislava II. a Ludvíka II., nemohla zabránit. Spory ty pak nabyla ještě hrozivějších rozměrů, když vniklo do Čech z Německa učení Lutherovo, kteréž se v do-savádní straně pod obojí velmi rychle rozšířilo. Král Ferdinand, jsa panovník rázný, obezřelý a vůle neoblomné, způsobil hned po korunování smír mezi nepřátelskými stranami a přísným vykonáváním moci soudní přetřhl všechny soukromé války pánu a měst mezi sebou. Když pak stavové lutheranství si sestavili články víry dle vzoru konfesie augšpurské a králi ke stvrzení předložili, odepřel jim toho. Rozhoření stavové čekali na první příležitost, aby se mohli proti svému pánu vzbouřiti. Taková příležitost vzešla jim z války šmalkaldské v Němcích.

[**Válka šmalkaldská 1547.**] Císař Karel V. ukončiv válku s Františkem I. (1544), dohodl se konečně s papežem o svolání koncilia do Tridentu na r. 1545.; oznámiv to pak knížatům německým, vyzval je, aby se připravili ke koncilii se svými žádostmi a když tak učiniti odepřeli, sebral dvojí vojsko proti nim. Také knížata sebrali dvojí vojsko, v čele jednoho stál Jan Bedřich, kurfürst saský, a Filip, lantkrabí hesský, v čele druhého Schärtlin z Burtenbachu, který stál v Bavorích. Ale zatím získal císař bratrovce Jana Bedřichova, **Morice**, vévodu sasko-durynského, slíbiv mu kurfürství a celou zemi saskou. Moric vtrhl do země Janovy, a dobyl Saska. Tím nucen byl kurfürst sasko-wittenberský opustiti jižní Německo. Vytáhl proti Moricovi a ze Saska jej zase vypudil. Ale zatím ostatní vojsko protestantské se též rozešlo a Karel snadno podrobil si všechna města jihoněmecká.

Na poč. r. 1547. vypravil se císař na sever, Moricovi na pomoc, 1547 i požádal též bratra svého Ferdinanda za přispění. Král Ferdinand vyzval stavy české, aby sebrali veřejnou hotovost, ale ti, jmenovitě protestanti

a čeští bratří, odepřeli tak učiniti, doufajíce, že s pomocí kurfirsta saského budou moci užiti nesnází Ferdinandových. K nim přidala se některá města česká s Prahou v čele. Ferdinand odtáhl bez jejich pomoci s hlučkem svých věrných, spojil se s císařem a s Moricem, a společně 1547 porazili Jana Bedřicha u Mühlberka (1547), jenž upadl do zajetí. Císař slavil vjezd do Wittenberka, kdež předešlého roku byl zemřel

Obr. 5. Císař Ferdinand I.

Luther. Španělský vévoda Alba radil císaři, aby jeho hrob ztroskotal. Ale císař Karel odvětil: „Nechte jej odpočívat; stojíš již před svým soudcem. Vedu válku s živými a ne s mrtyvými“. Jan Bedřich musil hodnost kurfirstskou i velkou část své země postoupiti Moricovi. Ten však později odpadl od Karla. Vydaří králi francouzskému Jindřichovi II., města říšská Mety, Toul a Verdun, zjednal si jeho pomoc a zdvihl proti císaři Karlovi válku. I byl císař Karel nucen učiniti s knížaty 1555 protestantskými mír náboženský v Augšpurce (1555), jímž přiřčeno

stavům říšským právo, zaváděti v zemích svých řády lutheránské nebo katolické; poddaní však musili se řídit vyznáním svých pánů. Rok potom odevzdal Karel císařskou korunu Ferdinandovi (1556) a odebral se do Španěl, zemřel již r. 1558. v klášteře St. Justě.

Král Ferdinand vrativ se z bitvy mühlberské do Čech, potrestal přísně odboj stavův a měst. Dva zemané a dva měšťané byli popraveni. Města královská pozbyla největší části svých privilegií. Proti českým bratřím vydal přísné rozkazy. Jinak hleděl povznéstí řád v zemi a zavéstí lepší kázeň v duchovenstvu katolickém. Za tím účelem uvedl do země nově založený řád Jezuitů (1556), který obrali si za úkol vystupovati proti dalšímu šíření reformace, a svěřil jim nové obecné učení theologické a filosofické v Praze. Také vymohl na papeži jmenování Antonína Brusa z Mohelnice na pražský stolec arcibiskupský, který od smrti Rokycanova nebyl osazen (1561). Dvě léta potom dokonalo koncilium tridentské práce své (1545—1563), zavrhl novoty a řády protestantské, ale provedlo důležité opravy v církevním životě a nařídilo vymýcení starodávných neřestí. Od koncilia toho vymohl císař Ferdinand pro české a rakouské země přijímání pod obojí způsobou, ale nežli mohl na základě tom smířiti strany náboženské, zemřel (1564).

1564

II.

Války turecké. (Soliman II.)

[**Turci před Vídni 1529.**] V Uhlířích po dvojité volbě došlo k válce mezi králem Ferdinandem a Janem Zápolským; vojsko Ferdinandovo, podporováno od Charvatů, postupovalo všude vítězně, dobylo Budín a Jan Zápolský zatištěn za Tisu a odtud do Polska. I jal se vyjednávati se sultánem tureckým Solimanem II. o pomoc a ta mu byla slíbena na r. 1529. Soliman sám postavil se v čelo 250.000 mužů a 1529 300 děl, překročil hranice uherské a stanul na rovině moháčské, kamž přišel Jan Zápolský vzdát sultanovi hold. Slavnostní vjezd konán byl do Budína, kdež byl Zápolský prohlášen králem uherským. Odtud valily se spousty vojsk tureckých na Vídeň; všechny pevnosti mezi Budínem a Vídni kromě Prešpurka vzdaly se Turkům.

Ve Vídni sebralo se všeho všude jen 12.000 mužů k obraně, v jichž čele stáli stateční vůdcové hrabě Mikuláš Salm a Jan Kocian. Na rychlo byly hradby města pozopraveny, brány zataraseny, domy v předměstích pobořeny a dřevěné střechy z domů uvnitř města odstraněny. Dne 21. září přítáhli Turci vše plenice a pustošice, a obklíčili město; sultan Soliman měl svůj stan u vsi Simméringu. Když vyzvání sultanovo, aby se posádka

yzdala, bylo hrde odmítnuto, jali se Turci podkopávat hradby a prachem je vyhazovali do povětrí; trhlinami takto vzniklými podnikali útoky na město; ale útoky ty s velkými ztrátami nevěřících byly statečně odráženy. Toho roku přikročila brzo tuhá zima a v nesčetných zástupech tureckých zmáhal se hlad; tím vzbudila se nekázeň a nechuť k dalším bojům. Sultan Soliman, vída tyto překážky, pokusil se ještě (14. října) o jeden útok, ale když i ten se nezdařil a z Čech blížila se ohroženému městu pomoc, odtáhl od Vídne po třínedělním obléhání. Rozlícení nezdarem odvlekli Turci na 80.000 zajatých křesťanů do otroctví.

[První mír cařihradský.] Král Ferdinand užil pomocných vojsk k novému útoku proti Janu Zápolskému a odňal mu velikou část Uher. Z toho vzal si opět sultan Soliman II. příčinu k válce a překročiv Drávu 1532 u Oseka vypravil se opět s velkým vojskem proti Vídni (1532). Ale na cestě zastaven byl odporem nepatrné pevnosti Kysku, kdež velel posádce 700 mužů statečný charvatský pán Mikuláš Jurišič. Turci obléhli město, podkopali a prostříleli hradby na několika místech. Ale útoky jejich všechny od chrabrych obhájců byly odraženy, až sultán Soliman, ztráviv mimo nadání před Kyskem 19 dní, spokojil se pouhým vztýčením bílé vlnajky na hradbách a Kysek Jurišičovi za statečnost daroval. Zatím nabyl král Ferdinand času, že s pomocí císaře Karla sebral na 80.000 mužů, s kterými u Vídni očekával příchod Turků. Ale Soliman se toho již neodvážil, uýbrž dal se na zpátečný pochod Štyrskem, Krajskem a Charvatskem, všude strašlivě pále a pleně, a odvlekl s sebou opět na 30.000 zajatých křesťanů do otroctví. Ferdinand I. jal se pak vyjednávat 1533 o míru s Turky i dosáhl ho (1533) v Cařihradě, pod výminkou, že on i Jan Zápolský měli podržeti svůj díl v Uhřích.

[Pašalík budínský. Druhý mír cařihradský.] Jan Zápolský pozoroval však brzy, že s ním porta turecká nesmýší upřímně, a proto dal se raději ve vyjednávání s králem Ferdinandem, které vedlo konečně ke smlouvě ve Vel. Varadíně (1538): Zápolský měl podržeti svůj díl Uher i se Sedmihradskem a král Ferdinand zavázal se hájiti ho v území tom proti Turkům, po smrti jeho pak měl se Ferdinand státi jeho dědicem v obou zemích. Ale právě tehda narodil se Janu Zápolskému syn Jan Zikmund, jehož nyní, arci již na smrtelném loži, proti úmluvě varadínské ustanovil svým dědicem a svěřil jej v ochranu biskupa varadínského, Jiřího Utěšinoviče. Několik dní potom Jan Zápolský zemřel (1540). Král Ferdinand žádal dle smlouvy varadínské, aby mu dědictví Zápolského bylo vydáno. Když pak poručníci Jana Zikmunda tomu odepřeli, vyhlásil válku. Avšak poručníci s ovdovělou královou Isabellou povolali Turky na pomoc. Sultan Soliman přitáhl s velkým vojskem do Budína, ale s jiným

záměry než Isabella očekávala: vykázal Janu Zikmundovi Sedmihradsko a Zátisí se závazkem poplatku, zemi pak mezi Dunajem a Tisou přivtělil bezprostředně k říši turecké (1541); v Budíně dosazen 1541 byl turecký místodržící čili baše; Soliman r. 1543. dobyl také Ostřihomu. Král Ferdinand, nemaje odnikud dostatečné podpory, musil v míru cařihradském (1547) dobytého území ponechat Turkům, ano zavázel se i k poplatku 30.000 dukátů z onoho dílu Uher, který držel.

[**Třetí mír cařihradský. Pašalík temešvárský.**] Nyní teprve zhrozil se Jiří Utěšinovič postupující moci turecké, která roztrhla Uhry na tři kusy, a jal se ve jmenu mladého knížete Jana Zikmunda vyjednávat s králem Ferdinandem o smír: nabízel mu Zátisí se Sedmihradskem, za to měl Jan Zikmund dostati knížectví Opolské a Ratiborské ve Slezsku. Proti tomu se vzpírala matka Jana Zikmunda a povolala Turky na pomoc. Ale Utěšinovič Turky porazil a Isabella utekla se do Polska, odkud pocházela. Král Ferdinand jmenoval Utěšinoviče svým místodržícím v Sedmihradsku a dal mu k ruce vůdce Jana Castalda. Ten však nevražil na Utěšinoviče, ježto mu nedovolil lid utiskovati, a uvedl jej u krále Ferdinanda v podezření, že jest ve spojení s Turky. Dosáhnuv pak svolení králova, dal Utěšinoviče na zámku Alvinci (1551) zavražditi. Tím však se zbavil král 1551 Ferdinand hlavního obhajce Uher: Turci vtrhli ze všech stran do zemí císařských a neschopný Castaldo nemohl se jím ubrániti. Sultan Soliman dobyv velké části Uher mezi Tisou a Sedmihradskem, přivtělil i tuto zemi k říši své se sídlem pašovým v Temešváru (1552). Zatím se 1552 vzbouřila i šlechta sedmihradská a povolala Jana Zikmunda z Polska do země. Tím byl nucen Ferdinand, který přijal zatím hodnost císařskou, učiniti třetí mír s Turky, opět v Cařihradě, kterým potvrzeno zřízení pašalíku temešvarského (1562).

1562

§ 12. Císař Maximilian II. (1564—1576).

Císař Ferdinand měl tři syny, z nichž nejstarší Maximilian stal se císařem německým, králem českým a uherským, a zdědil Horní a Dolní Rakousy; druhý Karel dostal Štýrsko, Korutany, Kraňsko, Gorici, Istrii a Terst; třetí Ferdinand Tyrolu a země venkovské.

[**Mikuláš Zrinský.**] Kníže Jan Zikmund vpadl do zemí císařských, chtěje rozšířiti své území; ale byl poražen od císařských, kteří mu odňali velkou část Zátisí. Nerozváný kníže volal opět Turky na pomoc Staříčký sultan Soliman vyhlásil císaři válku a vypravil se sám v čele velkého vojska do Uher. U Zemuně přijal hold od Jana Zikmunda a mínil táhnouti na Jager. Doslechnuv však, že velitel hradu sigetského, chorvatský pán Mikuláš Zrinský, činil velké škody Turkům, obrátil se

1566 s veškerou mocí na západ a oblehl Sighet (1566). Pevnost vyčnívala z močálů jako ostrov. Soliman nabízel Zrinskému celé Charvatsko, jestliže mu pevnost vydá; ale hrdina charvatský odspřel. Rovněž nadarmo byla posílána psaní do pevnosti pomocí šípů, které měly mužstvo svéti k uznání. Turci zapálili město a Zrinský uchýlil se do vrchní tvrze; když pak zevnější část hradu byla rozstřílena, zavřel se ve vnitřním hradě čili ve věži pevné; Turkům podařilo se však konečně vyhoditi podkop, zapáliti hrad a povaliti opět část zdí jeho. Tu se obětoval Mikuláš Zrinský smrti v boji hrdinském, učiniv výpad s malým počtem pozůstatků druhů svých. Když Turci 7. září učinili poslední útok na rozstřílené zdi, vrhl se Zrinský v čele hloučku svých vojínů do nejhustších řad nepřátelských a zouflale bojoval krvácejce z mnohých ran, až ztratil vědomí. Hlava jeho za jásotu Turků vztýčena na staně sultanově. Přes jeho mrtvolu hrnuli se Turci do hořícího hradu, v tom však vzňaly se připravené zásoby prachu ve sklepích a pohřbily v ssutinách hradních na 3000 nevěřících. Den před tím zemřel ve svém stanu stařičký sultan Soliman II., nejhroznější výbojce mořemánský. Jeho syn Selim učinil s císařem Maximilianem mír, jímž Turci podrželi své výboje.

Brzo potom (1571) zemřel Jan Zikmund Zápolský a šlechta sedmihradská zvolila si za knížete Štěpána Bátoru, nakloněného Turkům. 1572 Když pak r. 1572, vymřeli v Polsku Jagailovci králem Sigmundem II. Augustem, zvolen byl za krále polského Štěpán Bátoru. Císař ucházejí se rovněž o korunu polskou, chystal se k válce proti Štěpánu Bátorovi, ale zemřel za příprav válečných. V Sedmihradsku zvolila si šlechta za knížete bratra Štěpánova Krištofa Bátoru (—1581).

§ 13. Císař Rudolf II. (1566—1612).

Nástupce a syn Maximiliána Rudolf II. obrál si za stálé sídlo Prahu. Ve Vídni býval správcem některý z jeho bratrů, posléze arcikněz Matiáš, který také řídil záležitosti uherské. Druhý bratr Maximilián pokusil se o dosažení koruny polské po smrti Štěpána Bátoru (1586), ale tomu opřel se mocný kancléř polský Jan Zamojský a dal zvoliti za krále švédského prince Zikmunda III., z rodu Vasovců.

[**Zikmund Bátoru.**] S Turky potrvá za Rudolfa II. mír po 16 let, přerušovaný ovšem neustálými potyčkami pohraničními. Když však ujal se vedení věci tureckých Sinaan paša, starý, ale bojovný, vypukla znova válka. Turci dobyli Rábu (1594) a tím pošinuli opět hranice říše své dále na západ a způsobili postrach ve světě křestanském. Ale právě tenkráte dostalo se císaři znamenitého spojence: byl to **Zikmund Bátoru**, syn knížete sedmihradského Krištofa, který nastoupil v panství, pln

nenávisti proti Turkům, spojil se s císařem a nepřítele v mnohých bitvách statečně potíral. To přimělo sultana Mohameda III., že sám postavil se v čelo silného vojska a namířil na Jager, který oblehl. K vybavení táhl

Obr. 6. Císař Rudolf II.

arcikněze Matiáš od západu a Zigmund Bátor od východu. Ale opozdili se a Jager padl v moc sultanova (1596). Spojení křesťané svedli 1596 s Turky bitvu u Keresteše, nejkrvavější ze všech dosavadních. Turci byli již na útěku, v tom však křesťané toužice po kořisti rozptýlili se

po stanech; nepřítel se seřadil a opanoval znovu pole. Za to však podařilo
1598 se hraběti ze Švarcenberka vyrvati Turkům opět Ráb (1598).

[**Mír žitvatorocký 1606.**] Ale právě tehda opustila Zikmunda Bátoru dosavadní vytrvalost. Dle smlouvy, kterou dříve s císařem učinil, postoupil mu Sedmihrady a odebral se na panství Libochovické v Čechách, 1602 které mu bylo od císaře vykázáno (1602). Císař ustanovil správcem v Sedmihradsku odvážného vůdce Jiřího Bastu, proti němuž však šlechta a protestantské obyvatelstvo v zemi se bouřily. V čelo těch nepokojů postavil se šlechtilic uherský Štěpán Bočkaj, pod jehož prapor hrnuli se hajdukové, t. j. přeběhlíci z území tureckého, jichž pomocí Bočkaj dobyl Sedmihradska a Bastu zatiskl až k Prešpurku. Ano, nebezpečí od hajduků vzrostlo tak, že činili vpády i na Moravu a do Rakous. Tehda také od Turků hrozilo vždy větší nebezpečí, zvláště když dobyli na záp. Uher Velké Kaniže. I jal se arcikněze Matiáš vyjednávat o pokoj, a učinil 1606 s Bočkajem mfr ve Vídni (1606), kterým mu postoupil Sedmihradska i Zátočí, a s Turky v Torku nad Žitvou, jimž ponechal všechny výboje (Jager, Kaniži), jenom s dosavadního poplatku mělo sejti. Ale císař Rudolf nechtěl stvrziti míru žitvatorockého a to byl počátek sporu mezi ním a arciknězem Matiášem.

[**Mír v Libni 1608.**] Císař Rudolf II. byl povahy mírumilovné a hleděl si raději věd a umění, nežli běhů válečných a starostí vladařských. Zvláště se mu líbilo malířství, hvězdářství a chemie. Za něho žili v Praze slavní hvězdáři Tycho de Brahe a Kepler. Ač byl přísně vychován v zásadách náboženství katolického, přece nedovedl zabrániti, aby se protestantství, šířené hlavně od šlechty, nerozšířilo po všech jeho zemích. Poněvadž pak Rudolf II. neměl potomků, naléhal nař Matiáš, aby se trůnu vzdal a jej za nástupce svého prohlásil. To učiniti císař Rudolf však odprěl, Matiáš pak čekal na vhodnou příležitost, aby Rudolfa trůnu zbavil. Když tedy císař Rudolf nechtěl stvrziti míru žitvatorockého, spojil se Matiáš se stavý uherskými, rakouskými a moravskými, kteří toužili jen po tom, aby vymohli úplnou svobodu vyznání lutheranskému a aby moc panovnickou omezili. Pak vypravil se Matiáš do Čech, kdež vyzval stavý, aby se s ním spojili. Ale stavové čestí, jimž Rudolf slíbil svobody náboženské, zůstali císaři věrní a sbírali proti Matiášovi vojsko. Obě 1608 strany jaly se vyjednávat o míru, který učiněn byl v Libni (1608). Rudolf uznal Matiáše za svého nástupce a postoupil mu Moravy, Rakous a Uher. Stavům českým musil císař Rudolf vydati maje stát čili císařský list, kterým povoleny jim byly svobody náboženství lutheranského a vydány 1609 jím universita a konsistoř pražská pod obojí (1609).

[Rudolf II. sesazen 1611.] Sporu mezi Rudolfem a Matiášem chtěl využitkovati synovec Rudolfov, Leo p o l d, b i s k u p p a s o v s k ý. Sebral v Německu velké vojsko žoldnéřské, vtrhl s ním do Čech a táhl na Prahu. Obsadil Malou Stranu, ale mostu Karlova a přechodu na Staré město Pražané štastně obhájili. Velká nevole strhla se proti císaři, který neprávem pokládán byl za původce tohoto vpádu. Stavové povolali hned do země krále Matiáše, Rudolf musil se vzdátí všechn hodností a Matiáš stal se jeho nástupcem v císařství římském i v království českém (1611). Rok potom zemřel nešťastný císař Rudolf II. (1612).

1612

Filip II., král španělský (1556—1598).

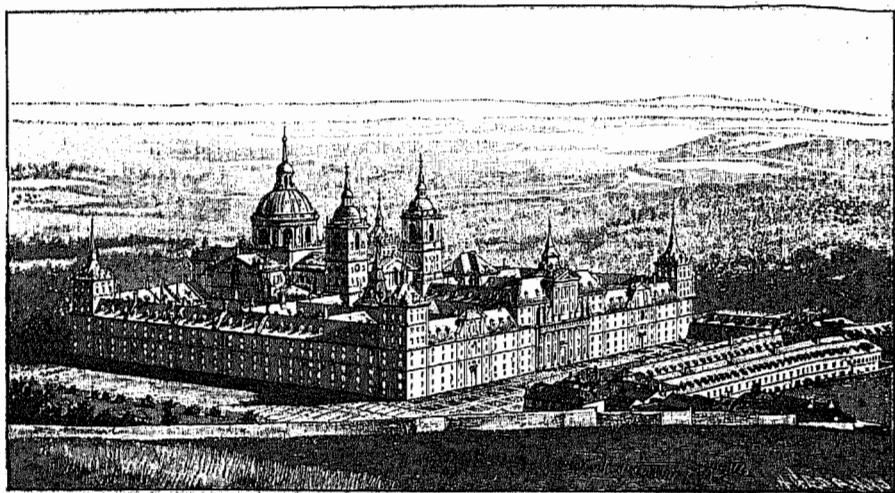
[Poslední dny Karla V.] Císař Karel V., zanechav korunu německou bratru Ferdinandovi a španělskou synu Filipovi, odebral se do kláštera St. Justa (1556) (v Estremaduře), kdež se oddal náboženským cvičením, hudbě, zahradnictví a jmenovitě hodinářství. Měl hodiny všelikých druhův a všechny chtěl uvéstí v stejnémerný chod. Jednou prý slavil i svůj políčeb za živa, dal se zanéstí v rakvi do klášterního kostela a sloužiti za sebe zádušní mši. Při tom však se zastudil a rozčilil tak, že již druhého dne zachvácen byl zimnicí a brzo potom skonal (1558).

1558

[Velká moc Filipova.] Syn jeho **Filip II.** (1556—1598) vládl nesmírnou říší, k niž patřily: Španěly s ostrovy balearskými, Sicilie, Neapolsko, Korsika, Sardinie, Milánsko, Franche Comté a Nizozemsko v Evropě; krom toho část sev. břehu afrického; ostrovy Filipovy a Ladrony v Asii; záp. Indie, Mexiko, střední a jižní Amerika kromě Brasilie. Byl povahy zádumčivé a uzavřené. Vedl mnoho válek, ale nevypravoval se do pole sám, jako otec jeho, nýbrž dával jen rozkazy z paláce Eskorialu (v Madridu), kdež nejraději dlel. K poddaným nebyl tak vlivný jako otec jeho, a žádal na nich neobmezenou poslušnost. Veškeru svou moc chtěl vynaložiti na to, aby zabezpečil katolické víře panství nade všemi ostatními vyznáními: ve Španělsku domutil Morisky, potomky Arabův, aby se zřekli své víry i jazyka; proti Turkům vypravil válečné loďstvo a postavil mu v čelo bratra svého dona Juana d'Austria, který skvěle nad nimi zvítězil u Le panta (1571). Hůře vedlo se jeho snahám, aby vyhubil protestantství v Nizozemsku.

[Vzpoura Nizozemců.] Nizozemci zbohatli velmi za pečlivé a láskyplné vlády císaře Karla V. průmyslem a obchodem námořským. Města zkvetala blahobytom a šlechta proslavila se statečností v řadách španělských. Hrabě Egmont v čele Nizozemců a Španělů porazil Francouzy v krvavé bitvě u St. Quentina a Graveling (1557, 1558),

francouzský král Jindřich II. (1547—1559) nucen byl k míru
 1559 v Chateau Cambresi (1559), jímž vzdal se všech nároků na Mi-
 lánsko a Franche Comté. Přes tyto zásluhy nešetřil král Filip svobod a
 privilejí nizozemských a umínil si obrátiti lid na víru katolickou. Roz-
 ninožil počet biskupství ze 4 na 17 a zavedl inquisici, t. j. soud,
 který měl pátrati po kacířích. Toho se ulekli stavové a učinili mezi sebou
 kompromiss, t. j. smlouvou, kterou se zavázali opříti se zavedení
 1565 inquisice a za každého pronásledování pevně při sobě státi (1565). Složili
 pamětní spis a v dlouhé řadě, po dvou na koních blížili se ke královskému
 hradu v Bruselu, aby spis ten podali náměstkyni králově, vévodkyni
 Marketě z Parmy. Když Marketa se ulekla této dlouhé řady, těsil ji

Obr. 7. Eskorial.

jeden z její rady, hrabě Barlaimont, slovy: výdyť jest to jen zástup
 geusův (gueus = žebrák). Odtud přijali stavové název geusův.

Král Filip oslyšel žádost geusův i povstaly nepokoje v městech,
 luza bořila kostely, kláštery a ničila obrazy svatých. Tu vypravil Filip
 1567 do Nizozemska pověstného vévodu Albu s 20.000 m. (1567), před nímž
 šlechta i bohatší kupci dali se na útěk do Němec a do Anglie. Též
 Vilém oranžský, náčelník šlechty, utekl se do Němec a vyzýval
 k témuž hraběte Egmonta, kterýž odopřel spoléhaje příliš na své zásluhy.
 Příchodem Albovým nastala hrůzovláda v zemi. Alba obnovil inquisici a
 sestavil soud nepokojný, nazvaný krvavou radou, která mnoho lidí denně
 dávala popravit, mezi nimi byl i hrabě Egmont a přítel jeho Hoorn.

Vilém oranžský počal se svými bratry činiti z Německa vpády do Nizozemska a s ním spojili se geusové vodní, podporovaní z Anglie. Ale nezířené čety jeho byly z počátku poráženy pravidelným vojskem Albovým. Teprve když Alba jai se vydírati vysoké daně, pozdviho se všeobecné vzbouření a geusové dobyli několika přístavů a měst na suchu. Tu teprve odhodlal se Filip odvolati Albu z Nizozemska (1573) a dosadil mírnější náměstky. Ale bylo již pozdě. Vilém oranžský již od války neustal a zvítězil v severních provinciích, které r. 1579 sloučily se 1579 v utrechtskou unii, od španělské vlády se odtrhly a za vlastaře si zvolily Viléma oranžského. Tak povstal stát holandský, kdežto jižní provincie (nyn. Belgie), kde katolictví podrželo převahu, zůstaly pod vládou španělskou.

Zatím vymřela královská rodina v Portugalsku (1580), a králi 1580 Filipovi podařilo se připojiti i tuto zemi k své říši. Toho však použili Holanďané a dobyli největší části nestřežených osad portugalských v Indii a na ostrovech suinžských. Tím nabyla velkého bohatství, které vzrůstalo průmyslem a dalekosáhlým obchodem námořským. Ještě jednou pokusil se Filip obnoviti svou moc a vypravil proti Holanďanům a Angličanům četné loďstvo válečné o 138 lodích, s 2600 děly a 20.000 m. Ale tato „nepřemožitelná armáda“ byla ztroskotána bouřemi (1588) a ostatek za 1588 hubily lodi anglické a holandské. Když vůdce loďstva vévoda Medina Sidonia, vrátil se z této nezdařené výpravy, pln hrůzy před králem na kolena padl, pravil Filip klidně: „Vstaňte; poslal jsem Vás do boje proti lidem, ne však proti bouřím a úskalím.“

Říše španělská poklesla hluboko za vlády Filipovy nezdařenými válkami, stěhováním do zemí zámořských a hubením Morisků; počet obyvatelstva klesl z 20 milionů na polovici. Za krále **Filipa III.** (1598 až 1621) byli všichni Moriskové (800.000) ze Španělska vypuzeni. Ještě více utrpěla říše za **Filipa IV.** (1621—1665) účastnic se na svou škodu války 1598—1621 třicetileté. Francouzi vzali Španělům hrabství Rousillon a Artois (1659) a Portugalci zřídili si znovu samostatné království (1640).

§ 15. Noc bartolomějská v Paříži.

Ve Francii následovali po králi Jindřichu II. (1547—1559) rychle po sobě tři synoyé jeho: **František II.** (1559—1560), manžel Marie Stuartovny, **Karel IX.** (1560—1574) a **Jindřich III.** (1574—1589). Po nejdélší dobu jich panování zmocnila se otěží vlády matka jejich Kateřina Medicejská a hleděla užiti moci své proti protestantům čili, jak ve Francii se říkalo, hugenotům, jichž ve Francii stále přibývalo. Návodem královniným počalo se velké pronásledování hugenotů,

kteří však chopili se zbraní a tak povstala dlouholetá, hrůzyplná válka náboženská po celé zemi. V čele katolíků byl kromě královny vévoda František Guise, v čele hugenotů královský princ Jindřich Navarský, z vedlejší královské větve Bourbonů, a admirál Coligny.

Když královna se přesvědčila, že válkou nepřátel neudolá, sáhla ke lsti. Zasnoubila Jindřicha Navarského s Marketou, sestrou krále Karla IX., a pod záminkou příprav svatebních přilákala náčelníky hugenotů do Paříže. Potom namluveno bylo mladistvému králi, že hugenoti usilují o jeho bezživotí a vynuceno na něm svolení k všeobecnému krveprolití.

1572 Toto počalo se na večer 23. srpna (1572), v předvečer sv. Bartoloměje. Na dané znamení zvonem rozběhli se najatí vrahouvé po celé Paříži, přepadali nic netušící hugenoty ve spánku a zabíjeli. Jednou z prvních obětí byl admirál Coligny, jehož mrtvola vyhozena byla oknem na ulici, tam jí smýkáno a konečně na šibenici pověšena. Odevšad bylo slyšet hřmění pušek, řev vrahův a křik a nářek vražděných. Na 3000 lidí bylo povražděno oné hrůzyplné noci a z Paříže rozšířilo se pronásledování ubohých obětí po dalekém venkově. Král Karel IX. nepřečkal sám dlouho těchto hrůz a zemřel již po dvou letech. Za nástupce jeho Jindřicha III. zuřily války náboženské neustále, král sám zahynul, obléhaje Paříž, která

1589 se vzbouřila, dýkou zuřivého mnicha Klementa (1589).

§ 16. Jindřich IV., král francouzský (1589—1610).

[**Edikt nanteský 1598.**] Po smrti Jindřicha III. měl nastoupiti na trůn nejbližší příbuzný jeho, Jindřich Navarský z rodu Bourbonů. Ale poněvadž byl protestantem, vzbouřili se katolíci proti němu a vyzádali si pomoc vojenskou od španělského krále Filipa II. Jindřich zvítězil však v bitvě u Ivry v Normandii (1590) rozkázav svým vojínům: „Šetřte Francouzův, ale cizozemce pobijejte.“ Tak se stalo, že po bitvě téměř sami Španělové pokrývali bojiště. Ale i po tomto vítězství nedosáhl Jindřich IV. ještě trůnu, neboť Paříž zavřela mu své brány. I odhodlal se král Jindřich přestoupiti k víře katolické a Pařížané hned mu oteyřeli brány. Protestany upokojil vydav r. 1598 edikt nanteský, jímž zaručil vyznání kalvínskému plnou svobodu a vydál hugenotům pro větší jistotu několik tvrzí (La Rochelle).

[**Péče o blaho byt.**] Činnost krále Jindřicha IV. směřovala k povznesení blaho bytu, pokleslého náboženskými válkami. Zbyteční vojínové byli rozpuštěni, veřejní lupiči pochytnáni, rolnictví věnována veškerá péče. Jindřich IV. říkal: „Chtěl bych, aby každý sedlák měl v neděli kuře v hrnci.“ Také obchody a průmysl byly povznešeny: silnice a průplavy stavěny, cla snížena, zavedeno pěstování stromu morušového, založeny

továrny na látky hedbávné, jmenovitě v Lyoně, jehož nynější bohatství v těch dobách má svůj původ. Ve všech těchto podnicích byl králi nejlepším rádcem jeho první ministr Sully.

[**Smrt Jindřicha IV. Richelieu.**] Na venek hleděl král Jindřich IV. podlomiti moc rodu Habsburského a proto se společoval s německými protestanty, kteří tehda založili proti císaři Rudolfovi II. unii protestantskou. Když však chystal se na výpravu válečnou, byl zavražděn od jakéhosi Ravaillaca, neví se čí návodem (1610). Za nezletilého syna 1610 jeho **Ludvíka XIII.** (1610—1643) vládla ovdovělá královna Marie Medicejská, když pak se neosvědčila, uchopil se správy státní s neobyčejným důmyslem kardinál a vévoda **Richelieu**, který se súčastnil též války třicetileté proti rodu Habsburskému.

§ 17. Alžběta, královna anglická (1558—1603).

[**Zřízení církevní.**] V Anglii odtrhl se král **Jindřich VIII.** (1509 až 1547) od církve římské a prohlásil se za hlavu církve anglické. Za jeho syna **Edvarda VI.** (—1553) provedeno bylo od arcibiskupa Tomáše Crammera 42 článků víry, příbuzných učení lutheránskému. Ale tyto řády byly hned vyvráceny, jakmile nastoupila na trůn **Marie Tudorovna** (1553 až 1558), manželka španělského krále Filipa II., která s veškerou přísností obnovila řády katolické. Za ní ztratili Angličané poslední zbytek bývalého panství svého ve Francii, totiž město Calais (1556). Po její smrti následovala v panství poslední dcera Jindřicha VIII., **Alžběta**, paní velmi vzdělaná a k poddaným vlídná, při tom však marnivá, ač zevnějšku nehezkého. Za ní zrušena zase jednota s církví katolickou, biskupové sice ponecháni, ale hlavou jich ustanoven opět panovník. Odtud zřízení to jmenuje se episkopální.

[**Marie Stuartovna.**] Ve Skotsku rozšířila se víra kalvínská čili presbyterian ská, poněvadž zřízení církve spočívalo v rukou starších obce (praesbyter). Proti tomu opírala se královna skotská Marie Stuartovna, vychovaná ve Francii, kdež pojala krále Františka II. za manžela, a tudíž horlivá katolička. Byla paní krásná, zbožná a srdece dobrého, ale lehkomyslná. Proti Alžběté anglické prohlásila, že má lepší právo na trůn anglický, než Alžběta. Z toho povstalo mezi oběma nepřátelství.

Po smrti krále Františka II. (1560) vrátila se Marie z Francie do Skotska, kdež ji lid z počátku s jášotem uvítal, ale později, poznav její neoblonnou přichylnost k víře katolické, pojal k ní nedůvěru a nenávist. Marie vstoupila v nové manželství se skotským hrabětem Darnley,

1567 který se jí však záhy znechutil. Darnley byl brzo potom vyhozen ve svém letohrádku do povětrí (1567) a za vraha pokládán byl všeobecně hrabě Bothwell, kterého královna, nedbajc všeobecné nevole, pojala za manžela. Tu se šlechta vzbouřila, královnu Marii zajala a prohlásila syna jejího Jakuba VI. za krále. Marie Stuartovna však prchla z vězení a uchýlila se na půdu anglickou, kdež se dala pod ochranu královny anglické. Ale Alžběta nezapomněla na bývalé nepřátelství a dala Marii

Obr. 8. Marie Stuartovna, královna skotská.

nvěznit. Devatenácte let strádala nebohá v žaláři, a když se pokusila 1587 několikrát o útěk, dala ji královna Alžběta popravit (1587).

[Obchod a plavba.] Velkou zásluhu získala si Alžběta o povznesení plavby zámořské, obchodu a průmyslu. Protestantci, kteří pro víru byli vypuzeni z Francie a z Nizozemska, usazovali se v Anglii a jich přičinlivostí zem bohatla. Angličtí plavci projízděli všemi oceany a přiváželi domů hojnou kořist. František Drake, který přivezl do Evropy

brambory, byl prvním Angličanem, který objel zeměkouli (1580). Zakládáný obchodní společnosti, které vedly obchod s Ruskem, Malou Asií i s Indií. V sev. Americe pak založil Walter Raleigh první anglickou kolonii a nazval ji dle přání královna Virginie (1587). — Také duševní život byl v neobyčejném rozkvětu: tehda žil nedostížený básnický dramatický **William Shakespeare** (1564—1616), básník Spenser a filosof Bacon Verulamský.

§ 18. Stuartovci. Oliver Cromwell.

[**Špatná vláda Stuartovců.**] Ježto královna Alžběta zemřela bez potomků, nastoupil na trůn anglický nejbližší příbuzný, skotský král a syn Marie Stuartovny Jakub I. (1603—1625) a po něm syn jeho Karel I. (1625—1649). Oba byli nakloněni katolické víře a hleděli jí zjednat větší platnost, než měla za Alžběty, ale počínali si neopatrně a popudili velkou část šlechty i lidu proti sobě. Jmenovitě král Karel I. způsobil si v zpouřu v Anglii, ukládaje velké daně, a ve Skotsku pronásleduje puritány, t. j. přívřenec víry kalvínské. Královské vojsko bylo poraženo, král Karel zajat a na rozkaz parlamentu čili říšského sněmu uvržen do žálaře.

[**Král Karel I. popraven 1649.**] V boji tom vyznamenal se **Oliver Cromwell**, zarytí puritán, odporného zevnějšku, mravů hrubých, v oděvu nedbalý a nečistotný. Ale v poli osvědčil se dobrým vůdcem, udržoval ve vojsku přísnou kázeň, náboženské nadšení a tím i velikou statečnost. Z nejpřísnějších puritánů vyvinula se nová sekta independentů, kteří nechtěli uznávat žádné vrchní hlavy ani ve státě ani v církvi. K nim přidal se Cromwell a jeho vedením independenti dobyli Londýna a rozehnali parlament. Cromwell ponechal v něm jen 60 spolehlivých independentů a zmocnil se s nimi veškeré správy říšské. Zajatý král byl pak obžalován jako zrádce a nepřítel lidu anglického, odsouzen k smrti a popraven sekerou katovou (1649). Cromwell díval se z okna na popravu a když byla hlava neštastného krále ukazována lidu, pravil k svým přátelům: „Nyní jest víra zachráněna a svoboda tisíců založena: základové anglické republiky jsou upewněny; přičinmež se nyní, aby stát rozkvétal a pokoj na venek byl zachován.“

[**Republika v Anglii 1649—1660.**] Hned potom byla vyhlášena republika a nastalo pronásledování přívřenců králových. Vzpoura v Irsku byla od Cromwella udušena v potocích krve a také v Anglii vládl Cromwell krutě, ukládaje větší daně než byly za Stuartovců. Ale na venek povznesl námořskou moc Anglie na vysoký stupeň. Tehda byli

Holandané prvním obchodním národem na moři. I vydal Cromwell proti nim navigační aktu (1651), dle které nesměli do Anglie vozit koloniální zboží, nebrž jen své výrobky. Holandané vypověděli válku, ale byli od admirála Blake-a na moři poraženi a musili uznati převahu anglickou. Když pak se parlament Cromwellovi vzepřel, byl od něho rozpuštěn a svolán nový ze samých přívrženců Cromwellových, kteří jej zvolili protektorem, t. j. presidentem republiky. V nové válce proti

Obr. 9. Oliver Cromwell.

Španělkům dobyto ostrova Jamaiky (1657) a města Dunquerque, který později prodán Francouzům. Ale při všech těch vítězstvích upadal 1658 Cromwell vždy více do zádumčivosti a zemřel již r. 1658. Jeho syn Richard, zvolený za jeho nástupce, necitil se k panství povolaným a složil je. Tu vtrhl místopřítežitel skotský general Monk, do země, zmocnil 1660 se Londýna a obsadiv nově parlament dal povolati do země Stuartovce Karla II. (syna Karla I.), čímž obnovena zase moc královská (1660).

III. oddělení: Doba války třicetileté (1618—1648).

§ 19. Císař Matiáš (1611—1619).

Vláda císaře Matiáše, který dal bratra svého pro neschopnost sesaditi, nebyla lepší než Rudolfova. Stavové čeští spojovali se se stavou druhých zemí císařských a vynucovali na něm vždy větší svobody pro vyznání lutheránské, či spíše pro utlačování víry katolické, a obmezovali moc panovnickou. V Německu stály příkřejí než dříve proti sobě užie protestanská, v jejíž čele byl Bedřich, kurfirst falcký, a liga katolická, založená od Maximiliana, vévody bavorského; císaře však neposlouchala ani ta, ani ona strana. Úplně nedostatečnou objevila se moc císařova proti Turkům, kteří proti znění míru žitvatorockého si v Sedmihradsku dosadili za knížete svého přivředence, Betlena Gabora. Matiáš nemohl války vypověděti, ježto mu bylo odepřeno potřebného k tomu vojska jak od knížat německých, tak od stavů v zemích císařských.

Ještě větší starost byla, jak bude po smrti Matiášově, který neměl potomkův, ani žádoucí z jeho bratří, věkem jako on pokročilých. Nejbližším dědicem jich byl syn arcivéody Karla Štyrského Ferdinand, který nastoupiv ve Štyrsku v panství (r. 1590), zastavil tam ráznými prostředky další šíření víry protestanské a časem ji úplně vyhladil. Bratří císařovi doléhalo na to, aby arcivéoda Ferdinand ještě za života Matiášova byl zvolen a korunován v Čechách, Německu a pokud možno i v Uhřích. Tomu se opíral přední rádce Matiášův, kardinal Khelesl, ježto byl osobním nepřítelem Ferdinandovým; také šlechta protestanská nechtěla Ferdinanda za krále, bojíc se jeho přísnosti ve věcech náboženských. Ale konečně podařilo se získati náčelníky šlechty české, zvláště **Matiáše z Thurnu a Jáchyma Šlika**, kteří doufali že budou za to hojně odměněni, a tak byl Ferdinand bez nesnází zvolen (1617) za krále českého, a rok 1617 potom i za krále uherského.

[Podnět k válce třicetileté.] Hrabě Matiáš z Thurnu a jeho přátelé brzo potom litovali své povolnosti, když naděje jejich v zisk a odměnu nedocházely rychlého splnění. I umínili si, že se dvorní císařskému pomstí a že vzbudí v Čechách velkou vzpouru. Aby rozjítřili lid protestantský, chopili se rozepře mezi protestantskými obyvateli měst Broumová a Hrob a mezi katolickými vrchnostmi jejich, totiž opatem břevnovským a arcibiskupem pražským. Broumovští a Hrobští vystavěli si totiž za předešlých let bez svolení svých vrchností protestantské kostely. Po dlouhých rozepřích dal opat broumovský protestantský kostel zavřítí,

arcibiskup pražský pak kostel v Hrobech dokonce zbořiti. Matiáš Thurn a jeho přátelé svolali proti zákazu císařovu sjezd stavů protestantských v Praze, a žádali císaře, aby ona opatření v Hrobech a Broumově byla odvolána. Když k tomu císařský dvůr nesvolil, svolali náčelníci šlechty do Prahy, svádějíce všechnu vinu na císařské místodržící, jmenovitě na Viléma Slavatu a Jaroslava Martinice. Tu zdvihli se stavové z této schůze a všichni pohromadě s branným lidem svým v počtu asi 3000 jízdných dali se na cestu na hrad pražský. Tam jali se prudce útočiti na místodržící a, rozpáleni řečmi vůdců svých chopili Slavatu a Martinice a svrhli je z okna do hlubokého příkopu, za nimi také jednoho z tajemníků jejich, Filipa Fabricia (23. května 1618). Ale žádný z nich padém neutrpěl těžkého poranění, toliko Slavata byl polomozděn nárazem o římsu. I sběhli se služebníci Slavatovi a odvedli bez velké pohromy svého pána do paláce paní Polixeny z Lobkovic, kamž ho Martinic následoval, kdežto Fabricius vydal se ihned na cestu do Vídně, kdež o podivných událostech první podal zprávu císaři. — Byl to lehkomyslný skutek některých náčelníků české šlechty, který ve svých dalekosáhlých následcích uvalil největší neštěstí na veškeren český národ.

[**Počátky války české.**] Stavové čeští zvolili si prozatímnou vládu třiceti direktoriů, najímali vojsko, jehož vrchním velitelem jmenován byl Thurn, vypověděli Jezuity ze země a jali se vyjednávati o spolek se stavý moravskými, rakouskými a uherskými. Thurn, vytáhnut s 28.000 m. do pole, dobyl Krumlova a obléhl Budějovice. Ale všeho toho nebezpečí nedbal rádce Matiášův kardinal Khlesl. I umínil si král Ferdinand odstraniti tohoto svého nepřítele od osoby císařovy a dal jej se svolením druhých arciknížat v noci zajati a odvézti do Tyrol na hrad Ambras, odkudž se již do smrti nevrátil. Pak teprve svolil císař Matiáš, ač těžce nesl ztrátu svého důvěrníka, aby bylo vypraveno silné vojsko proti Thurnovi vedením Dampierre a Buquoje. Ale stavům českým dostalo se pomoci vojenské od unie evangelické vedením Mansfeldovým i od stavů slezských; Thurn porazil Buquoje u Lomnice a obléhl jej v Budějovicích. Brzo potom zemřel císař Matiáš (na poč. 1619).

§ 20. Císař Ferdinand II. (1619—1637).

I.

Potlačení vzpoury české.

[**Válka česká.**] Ferdinand II. dal se zprvu do vyjednávání se stavý českými, podávaje jim úplnou svobodu náboženskou i ostatní privilegia na základě majestátu Rudolfova. Ale páni čeští zhrdli a odmítli ruku

podávanou, neboť zatím také stavové dolno- a hornorakouskí i část moravských s nimi se spojila. Ostatní páni moravští, katoličtí i protestantští, zvláště pak znamenitý státník, pan **Karel ze Žerotína**, hlavní záštitu jednoty bratrské, odepřeli spolčiti se s Čechy. I vypravil se Thurn na Moravu a s pomocí svých přívřenců uhrozil Žerotína a ostatní šlechtu, že učinili v Brně spolek s Čechy a zvolili prozatímnou vládu 24 direktorů. Z Brna vypravil se Thurn do Dolních Rakous a táhl na Vídeň. Tím osmělivše se protestantští měšťané vídeňští, shlukli a vedrali se do hradu císařského, kdež hrozili násilím Ferdinandovi, nedá-li jim hned plnou svobodu náboženskou. Ale Ferdinand nedal se uhrozit a v rozhodném okamžiku přiválalo 400 jezdců, které sem poslal Dampierre, a tím vybaven byl panovník z osobního nebezpečí. Také Thurn nezůstal před Vídni: na zprávu, že Mansfeld poražen byl od Buquoje, vrátil se do Čech.

Stavové čeští přistoupili k volbě nového krále a zvolili si konečně **Bedřicha**, kurfirsta falckého, vyznání kalyinského. Tím však popudili se druží knížata němečtí a ze záští proti Bedřichovi zvolili za císaře německého Ferdinanda, jemuž Bedřich, nechtěj zůstat osamocen, sám dal svůj hlas. Zatím učinil se stavy českými spolek sedmihradský kníže Betlen Gabor a spolu s Thurnem vypravili se na Vídeň, kterou obléhli se 60.000 m. Ale vojsko jejich bylo nespořádané a špatně placené, vůdcové odtáhli s nepořízenou a Betlen Gabor učinil s Ferdinandem II. příměří. Odvrátil toto nebezpečí zjednal si císař značnou pomoc vojenskou od Maximiliana bavorského, vůdce ligy katolické, jemuž dal v zástavu Horní Rakousy a od Jana Jiřího, kurfirsta saského, jemuž zastavil Lužici; také peněžitých pomocí dostalo se mu od papeže i ode dvora španělského. Naproti tomu Bedřich falcký zůstával bez cizí pomoci a odpudil od sebe i šlechtu českou, dosadiv na nejvyšší místa cizozemce a pronásleduje jak katolíky tak lutherány, poněvadž sám byl kalvinistou; lid český pak se bouřil proti těžkým daním, které naří byly ukládány, a proti celé té válce, pro kterou neměl žádného nadšení.

[Bitva bělohorská 1620.] Současně vtrhli Jan Jiří saský do Lužice a Maximilian v čele 30.000 m. do Horních Rakous a odtud do Čech, kdež se s ním spojil císařský vůdce Buquoji. Vojsko české couvalo před ním stále na sever až dostíženo bylo nedaleko Prahy na Bílé Hoře (8. listopadu 1620), kdež se strhl rozhodný boj. Z počátku byla převaha 1620 na straně české, když Thurn zahmal zdařilým útokem jízdu císařskou. Ale hned na to udeřil vůdce ligy Tilly s veškerou pěchotou na nepřitele, jehož dvou násprů dobyl útokem a děl se zmocnil. Nejdéle se bránil pluk moravský, ale i ten podlehl, když se mu odnikud nedostalo podpory. První, kteří se dali na útěk, byli pomocní jezdci uherští a za nimi valilo

se veškeré vojsko české v divém útěku. Na zprávu o tom „zimní“ král Bedřich, který v tu chvíli právě hodoval na hradě pražském, nepomýšleje na obranu Prahy, dal se na útěk do Vratislavi a odtud do Holandska. Velký strach padl na všechny: Staré i Nové město a mnozí stavové, kteří neuprehli za hranice, vzdali se vítězi na milost a nemilost. Zatím pokořil Buquoi Moravany, kurfirst Jan Jiří Slezany, kdežto Betlen Gabor, který opětne zdvihl válku proti císaři, byl poražen od Albrechta z Valdštýna u Kroměříže a učinil s císařem mír v Mikulově.

[Potrestání vzpoury.] Vzbouření české, které zavinila hlavně šlechta, mělo za následek kruté pronásledování všeho národa českého, jímž jeho rozkvět hmotný i duševní na staletí byl podložen. Nejprve zjímání byli přední účastníci povstání a 27 jich bylo na staroměstském náměstí po 1621 praveno (1621); jiní ztrestáni vězením, veškeré pak statky odpravených a uteklých byly zabaveny; ostatním dána milost na osobní svobodě, ale ze statků dle toho, jak či vina těžkou byla uznána, polovice, třetina neb čtvrtina zabavena. Hned po bitvě bělohorské vypověděni ze země kazatelé kalvinští a českých bratří. Universita odevzdána Jezuitům, jimž se do stalo hojného nadání ze zabavených statků. Později vypovězeni ze země také kazatelé lutheráští a nařízeno, aby ke všem kostelům byli dosazeni katoličtí duchovní a aby v Čechách, na Moravě a v Rakousích všechno obyvatelstvo v městech i na venkově, po dobrém či po zlém, bylo obráceno na víru katolickou. Nařízení toto prováděno bylo s průvodem vojenským. Protestanti stěhovali se valem z měst, zvláště zámožnější, na venkově pak docházelo k divokým bouřím selským, kteréž byly vojskem potlačovány a potom trestány popravami a všelijakým mučením. Nejroz-sáhlnejší toho druhu povstání bylo v Horních Rakousích, které potrvávalo několik let a teprve od hraběte Pappenheima po několika těžkých bitvách bylo udnušeno.

[Obnovené zřízení zemské.] Největší pohroma stihla naše země, když císař r. 1627 konečně i šlechtě nařídil, aby se do roka obrátila na víru katolickou anebo se ze země vystěhovala. Nastalo všeobecné stěhování šlechty české a moravské k nenahraditelné škodě pro národ, ježto ve statky vystěhovalci, lacino prodané, tak jako ve statky dříve zabavené, uvazovali se cizinci, kteří ze všech konců tlačili se ke dvoru císařskému, hledajíce tam svého štěstí. Toho roku vydal císař Ferdinand II. také obnovené zřízení zemské, jímž prohlášena jest dědičnost trůnu českého v rodě Habsburském, na sněmě pak vyšší duchovenstvo obdrželo první místo před stavem paňským, rytířským i městským; také zákonodárství vyhraženo jest panovníkovi. Na Moravě vydáno podobné zřízení r. 1628.

II.

Albrecht z Valdštýna.

[Válka falcká.] Proti Bedřichu falckému vedena byla válka dále v Dolní Falci. Tam sebral Mansfeld na ochranu jeho nové vojsko s pomocí Holandanů a krále anglického Jakuba I., jehož dceru Alžbětu měl za manželku. Ale vévoda Maximilián bavorský vypravil do Falce svého vůdce Tillyho, který zvítěziv nad Mansfeldem obsadil celou Falc a při-

Obr. 10. Albrecht z Valdštýna.

nutil Bedřicha falckého opětň k útěku do Holandska (1622). Později císař Ferdinand udělil Falci i s titulem kurfirstským Maximiliánovi bavorskému, který za to vzdal se Horníci Rakous, dříve mu zastavených.

[Válka dánská.] Ale nešťastný Bedřich falcký našel moené spojence; byl to tchán jeho Jakub, král anglický, a moený ministr francouzský, kardinál Richelieu, který r. 1624 ujal se správy ve jménu krále Ludvíka XIII. a jehož snahou bylo, seslabiti moc rodu Habsburského. Oba poskytli penězitou pomoc králi dánskému Kristianu IV., který

sebrav mocné vojsko postavil se v čelo nepřátele císařových; krom toho také Betlen Gábor vypověděl znovu císaři válku. Proti Kristianovi stál Tilly, vůdce vojska ligistického, pod Harcem, a Albrecht z Valdštýna, vůdce vojska císařského, na středním Labi, u Desavy. Tam udeřil nařízení 1626 s oddílem vojska Mansfeld (1626), ale byl odražen, prchal do Slezska, kamž jej Valdštýn pronásledoval, nespouštěje při tom Kristiana s očí. Když pak král dánský, vyčítav si tuto chvíli, udeřil na osamělého Tillyho, nemeškal Valdštýn a poslal rychle Tillymu oddíl vojska na pomoc, a tak dobyl Tilly skvělého vítězství u Luttera (sev. od Harce). Valdštýn teprve nyní pronásledoval Mansfelda dále do Uher, kdež čekal s vojskem Betlen Gábor, ale uleknuv se Valdštýna, učinil opět mír s císařem. Mansfeld prchal pak až do Bosny, kdež zastihla jej smrť v jakési vsi bosenské. Před smrtí dal se obléci v plné brnění, opásati mečem a vsaditi si přilbu na hlavu; tak zemřel stoje, podpírán dvěma důstojníky.— Potom Valdštýn spojil se opět s Tillym a, dobyvše společně Meklenburska, Holštýnska i Šlesvicka přinutili krále dánského k útěku 1629 na ostrov Fünen, později (1629) k míru v Lubeku, jímž zavázal se upustiti ode všeho nepřátelství proti císaři.

[Albrecht z Valdštýna.] Albrecht z Valdštýna, proslavený jako vojevůdce již z války české a dánské, narodil se r. 1583 v Heřmanicích a odevzdán byl k vychování Jezuitům olomouckým. Cestoval mnoho po Německu, Italií a Belgii a vrátil se vstoupil do služeb císařských najímaje žoldněře, v jichž čele válčil šťastně proti Benátkám i proti Betlenovi Gáborovi. Po bitvě bělohorské získal rozsáhlé statky kolem Jičína a Fridlandu, jednak připraviv o ně lsným způsobem své příbuzné, jednak přikoupiv lacino a to ještě za padělané peníze statků zabavených. R. 1623 byl povyšen od císaře za knížete fridlandskeho, a všechno jeho úsilí neslo se k tomu, aby jeho panství se stalo úplně samostatným a nezávislým od říšadl zemských. Zařídil si tedy na Fridlandsku se svolením císařovým nejvyšší správu, podléhající jen císaři, soudnictví i vybírání daní, povolával tam obratné řemeslníky z cizích zemí, jmenovitě z Nizozemska pro výrobu zbraní a súkna, založil v Čechách průmysl hedbavnický, zaváděje pěstování stromu morušového a povolávaje vlaské dělníky. 1625 Na počátku války dánské (1625) byl jmenován generálem veškeré armády císařské a uloženo mu, aby najal a vystrojil 15.000 mužů pěších a 6000 jezdců; zároveň byl povyšen za vodu fridlandského a po skvělých vítězstvích nad Kristianem IV. jmenován vévodou meklenburským. Celé severní Německo chvělo se před jeho vojskem, jediné město Stralsund zavřelo mu své brány. Valdštýn přisahal, že musí města dobyti, kdyby

řetězy k nebi bylo připoutáno; ale všechny jeho útoky byly odraženy a Valdštýn nemaje lodí, musil po šesti měsících od obléžení upustit.

[**Edikt restituční.**] Po níru lubeckém (1629) byl všechnen odpor stavů protestantských v Německu zlomen. I hleděl užití císař Ferdinand II. vítězství Valdštýnových, 1. aby odňal knížatům protestantským statky církevní, kterých se za předešlých časů zmocnili, 2. aby sesilil moc panovnickou v Němcích. Za tím účelem Valdštýn rozmniožil své vojsko na 100.000 m. a rozkládal je po územích knížat protestantských, ukládal jim těžké daně a odváděl nováčky, nedbaje nijak jejich stížností. Ale veliké moci císařské zhrozili se sami knížata katoličtí a, podníceni byvše od kardinála Richelieu, donutili císaře, že Valdštýna zabavil hodnosti generálské a vojsko jeho rozpustil. Když však proti protestantům vydal t. zv. edikt restituční, dle něhož měli vydati církvi všechny statky, jichž se od r. 1552 zmocnili a svoboda náboženská měla platiti jen pro lutherány, ohlíželi se knížata protestantští opět po cizí pomoci, a tuto jim zjednal kardinál Richelieu vybídnut k válce proti císaři znamenitému válečníku, Gustava Adolfa, krále švédského.

III.

Valdštýn a Gustav Adolf.

[**Král Gustav Adolf 1611—1632.**] Švédsko bývalo až do počátku nového věku v područí dánském. Když však dánský král Kristian II. (1513—1523) utiskoval Švédy, dav jmenovitě r. 1520 94 nejváženějších mužů postímati, vypuklo vzbouření, v jehož čelo se postavil Gustav Vasa. Dáni byli poraženi, Švédové prohlásili svou zemi za samostatnou a zvolili si Gustava Vasu za krále (1523). Gustav I. dle příkladu německých knížat zabavil církevní statky a zavedl v zemi učení lutheránské. Jeho nástupeci dobyli na Rusku Estonska. Jeden z Vasovců, Zikmund, dostal se též na trůn polský (1586).

Nejvíce povznesl moc Švédská král Gustav Adolf (1611—1632). Zdvihnuv opětně válku proti Rusku získal mírem v Stolbově (1618) Ingrii a Karelii; proti Polákům pak dobyl Livonska a některých měst východopruských, takže Švédsko se stalo nejmocnějším státem na moři Baltském.

Velké úspěchy Gustava Adolfa proti Rusům a Polákům pohnuly kardinála Richelieu, aby získal mohutného válečníka švédského za vrchního velitele ve válce proti vzrůstající moci císařské v Německu. Gustav Adolf ochotně přijal nabídku mu peněžitou pomoc z Francie a sebral silné vojsko, s nímž přistál na břehu pomoranském při ústí řeky Odry (1630), 1630 a přinutil ihned bezdětného vévodu pomořanského, Bohuslava, že jej

ustanovil svým dědicem. Pak táhl na Berlín, kdež přinutil kurfirsta braniborského, aby s ním učinil spolek. Také kurfirst saský, Jan Jiří, z počátku vzpíral se spolku s králem švédským. Zatím oblehli katoličtí vůdcové Tilly a Pappenheim město Magdeburg, které se nechtělo podrobiti restitučnímu ediktu a, dříve nežli mohl Gustav Adolf přispěti na pomoc, dobyli ho po zoufalém odporu měšťanů, kteří ještě po ulicích a domech se zabarikádovali a do posledního dechu se bránili. Suroví vojáci vraždili

Obr. 11. Král Gustav Adolf.

muže a starce, ženy a nemluvnata bez rozdílu, když pak kořist všechnu vydrancovali, zapálili město na několika stranách a za deset hodin nezbylo kromě pevného dómu z celého staroslavného města kamene na kameni; 20.000 mrtvol zaházeno bylo do řeky Labe, Tilly prý zaplakal nad touto zhoubou a Pappenheim psal kurfirstovi bavorskému: „Od zboření Troje a Jerusaléma nebylo podobného vítězství dobyto.“

Tilly obrátil sе pak proti kurfirstovi saskému, který teprve nyní povolal Gustava Adolfa na pomoc. Ten učiniv s Janem Jiřím spolek,

udeřil na Tillyho nedaleko Lipska u Breitenfelda (1631) a zvítězil 1631 nad ním po pětihodinném krvavém boji. Vypraviv oddíl vojska saského do Čech, dal se sám na západ do Frankfurta a Mohuče, kdež přezimoval. Jeho vítězstvím nabyla zase protestanti převahy v Němcích, a Gustav Adolf sám doufal, že si dobude císařské hodnosti. Z jara r. 1632 vypravil se 1632 do Bavor; Tilly postavil se mu nad Lechem na odpor, ale ostrou střelbou, ve kteréž Tilly byl smrtelně raněn, dobyl si Gustav Adolf přechodu přes řeku a maje po boku Bedřicha Falckého slavil brzo potom vjezd do Mnichova.

Když takto moc ligy katolické byla zdrcena a největší část Bavor octla se v rukou krále švédského, záleželo jen na císaři, aby dalšímu jeho postupu zabránil. I nezbývalo Ferdinandovi II., než aby opětovně dosadil v předešlou moc Valdštýna, který po svém sesazení žil nádherně v Praze, na oko si nevšímaje věcí veřejných. Po delším vyjednávání přijal konečně Valdštýn vrchní velení vojska císařského, které sám sebral, ale pod výminkami pro císaře velmi těžkými. Sebral na 40.000 m. Valdštýn vypudil Sasy ze země české a vypravil se k Norimberku, kde v opevněném táboře dlel Gustav Adolf. Valdštýn zaujal rovněž pevné postavení na návrších u Norimberka a tak stáli oba největší vojevůdci té doby po deset neděl nehnutě proti sobě. Konečně, když se již nedostávalo potravy, král Gustav Adolf, přivolav oddíly svých vůdců Banera a Bernarda Výmarského, udeřil s veškerou svou mocí na opevněný tábor Valdštýnův. Ale útok jeho byl odražen se ztrátou 3000 m. a král švédský ustoupil na jih do Bavor, doufaje, že nepřítel půjde za ním. Ale Valdštýn dal se na pochod do Sas proti kurfirstovi Jaru Jiřímu, jemuž nyní musil Gustav Adolf rychle přispěti na pomoc. Na sklonku r. 1632 strhla se bitva u 1632 Lützena (záp. Lipska). V kruté seči odvážil se král švédský příliš v před, což v husté mlze nebylo spozorováno; pojednou octl se mezi císařskými a obklíčen od nich padl ve vřavě bitevní. Plni hněvu a zoufalství vrhl se Švédové v nový boj a obrátili císařské na útek; v tom přikvapil s pomocným vojskem Pappenheim a vrhnuv se nepříteli v cestu, zastavil jeho vítězný postup, ale zaplatil svou odvahu rovněž životem. Valdštýn ustoupil se zbytky svého vojska do Čech. Císař Ferdinand II., dověděv se o pádu svého nepřítele, pravil pohnut: „Rád bych byl hrdinovi doprál delšího živobytí a šťastného návratu domů, jen kdyby v Německu mír nastal!“

[**Valdštýnova smrť 1634.**] Gustav Adolf zanechal jedinou dceru, osmiletou Kristinu, jejíž jménem vládl kancléř Oxenstierna, výtečný státník; velení vojska švédského ujali se Bernard Výmarský a Gustav Horu, podporováni stále penězi francouzskými. Zatím zůstal Valdštýn po celou zimu v záp. Čechách nečinně a způsobil si tím mnoho

stížností stavů českých, zvláště když ukládal velké berně. Ano již také donášelo se ke dvoru císařskému, že vyjednává tajně se Švédy, kteří vždy více skločovali vévodu Maximiliana bavorského a již také Řezna dobyli; Valdštýn pak neměl se k tomu, aby mu přispěl na pomoc. Podezření proti němu vzrostlo, když v Plzni vyžádal si od důstojníků zápis, že se od něho neodtrhnou, pokud bude velitelem armády císařské. Když se o tom donesla zpráva císaři, dal tajný rozkaz generálu Gallasovi, aby Valdštýna zbavil velitelství a aby sám v čelo vojska se postavil. Valdštýn zvěděl o tom, hrul se s celým táborem do Chebu, snad aby byl blíže Švédům. Ale tam smluvil jeho plukovník Buttler s velitelem chebským Gordonem spiknutí: jedni povraždili přátele Valdštýnovy, Trčku, Kinského a Illova, hodující v zámku, druzí pak přepadli spěšného již Albrechta z Valdštýna v městském domě, kde padl znamenitý tento vůdce prohlán
1634 kopím vrahouvým (1634).

[**Spolek švédsko-francouzský. Smrť Ferdinanda II.**] Po smrti Valdštýnově ustanovil císař svého syna Ferdinanda za vrchního velitele armády a dal mu k ruce generála Gallasa. Vojsko císařské vypravilo se do Bavor a oblehlo posádku švédskou v Řezně. Poněvadž oba vůdcové švédští Bernard Výmarský a Gustav Horn byli nesvorni, padlo Řezno, a když i Švédové přišli, pozdě ovšem, na pomoc, byli poraženi v kruté, dvoudenní bitvě u Nördlink. Celé jižní Německo poddalo se opět císaři, ano i kurfirst saský Jan Jiří učinil s císařem **mír v Praze** (1635), jímž získal na vždy oborží Lužici, jako léno koruny české. Tím moc švédská v Německu velmi poklesla. Ale úplnému vypuzení jich z Německa zabránil opět kardinál Richelieu: ohlásil totiž císaři sám válku a najal do služeb francouzských Bernarda Výmarského. Brzo potom (r. 1637) zemřel
1637 císař Ferdinand II.

§ 21. Císař Ferdinand III. (1637—1657).

[**Baner v Čechách 1639.**] Ferdinandovi III. bylo ještě po 11 let 1639 vésti válku s Francouzy a se Švédy. R. 1639 dobyl Bernard Výmarský Elsasu a Breisgau, a Francouzi hned ty země obsadili. Téhož roku vtrhl švédský vůdce Baner do Čech, dobyl skoro všech měst kromě Prahy, o kterou se marně pokoušel, Plzně a Budějovic. Země byla strašlivě zpustošena, na sta vsí vypáleno, takže už nevyvstaly, úroda na polích zničena, na lidech páchaný hrozné ukrutnosti, před nimiž utíkajíce se do lesů a do hor hynuli hladem a mrazem, když zima nastala. Byl to pro Čechy nejhroznější rok z celé třicetileté války, a jméno Švédů zůstalo u nás na dlouhá léta postrachem. Teprve r. 1640 byli Švédové z Čech vytištěni a Baner brzo potom zemřel.

[**Torstenson před Brnem 1645.**] Po něm ujal se velení nad vojskem švédským Torstenson, který porazil císařské u Breitenfelda (1642), odtud pak vtrhl opět s velkými záhubami do Čech a do Moravy a zaujal pevné ležení u Tovačova. Tam s ním vyjednával o spolek Jiří Rakoczy, který po smrti Betlena Gabora stal se knížetem sedmilhradským. Ale ke spolku nedošlo, ježto zatím vypověděl Švédům válku král dánský. Torstenson spěšně se zdvihl, zanechav v Olomouci posádku, a odebral se na sever. Tam ho sice následoval Gallas, ale Torstenson rozprášil jeho vojsko a vtrhnuv opětně do Čech porazil císařského vůdce Götze u Jankova (1645) a dorazil až k Brnu, který obléhl. Ale Brna hájil statečně v čele posádky císařské general Ratvit de Souche, podporován jsa co nejhorlivěji od měšťanů a studentů. Torstenson utrpěl před Brnem velké ztráty a upustil konečně od obléžení, když sultán turecký zakázal Rakocymmu spolek se Švédy, a tento nesměl mu tedy na pomoc přispěti.

[**Praha v nebezpečí. Mír vestfalský.**] Jsa churav, odevzdal Torstenson velení generálu Wrangloví, který spojiv se s Francouzy, porazil císařské v Bavořích a vypravil do Čech oddíl vojska vedením Königsmarkovým. Königsmark dal se na pochod ku Praze a zradou císařského důstojníka Arnošta Otovaldského dobyl Malé Strany s hradem pražským. Ale na zprávu o tom měšťané staro- i novoměstští rychle se chopili zbraní a zavřevše mosteckou bránu, zabránili Švédům vpád na Staré město. Další obrany města účastnilo se veškeré obyvatelstvo pražské s neobyčejnou srdnatostí a zvláště studenti, vedeni jezuitským kůzlem Jiřím Plachým, odráželi zároveň s posádkou a s 200 mužichy hrdinně útoky nepřátelské. Poslední velký útok podnikli Švédové, značně sesílení, dne 25. října (1648), vnikli prostříleným otvorem do města, ale obléžení bránili se zoufale, krok za krokem, a přinutili konečně nepřítele k ústupu. V tomto největším pro Prahu nebezpečí došla radostná zpráva, že učiněn byl **mír vestfalský**, se Švédy v Osnabrücku, s Francouzy v Münsteru (24. října 1648).

[**Podmínky míru.**] Mírem vestfalským podrželi Francouzi Mety, Toul, Verdun, nově získali Breisach a Elsass desíti říšskými městy. Švédové dostali přední Pomoransko s ostrovem Ránou, část Zadních Pomořan se Štětímem, město Vismar, arcibiskupství Bremské a biskupství Verdské, krom toho válečnou náhradu 5 mil. tolarů. Kurfürst braniborský v náhradu za Pomořansko získal arcibiskupství Magdeburkské a některá biskupství; Bavorsku přičtena Horní Falce s titulem kurfürstským. Dolní Falci vrácena synu Bedřichovu, Karlu Ludvíkovi, pro nějž zřízena osmá hodnost kurfürstská. Švýcary a Nizozemsko prohlášeny za samostatné republiky. Také říšským knížatům německým přičteno právo spolčovat se s cizími mojenostmi. Ve věcech náboženských dána svoboda vyznání

1642

1648

vedle lutheránu také reformovaným. Všeliké změny náboženské i zabavení statků, které se staly do r. 1624, měly zůstat v platnosti. Tak zmařeny naděje českých exulantů, že se budou moci vrátiti do vlasti.

Kdežto v Německu omezena byla moc panovnická od knížat říšských, sesilila se za to neobyčejně v našich zemích na úkor sněmů. Protestantství bylo téměř vymýceno v zemích českých a rakouských a udrželo se jen v Uhrách. Mezi státy evropskými zvětšily svou moc neobyčejně Švédsko a Francie, a to nejvíce na vrub rodu Habsburského. Náboženská horlivost v lidu ochabla, ježto obyvatelstvo trýzněno bylo stejně vojskem obou stran. Surovosť vojska neznala mezí, kam přišli, loupili, pálili, vraždili a drancovali, ať byl přítel či nepřítel. Veškerý země od Rýna až po Odru byly strašlivě zpustošeny, města a vesnice pobořeny a vypáleny, úroda zničena, obyvatelstvo se poschovávalo po lesích a jeskyních. V Čechách zbylo ze 3 milionů sotva 800.000 lidí, podobně bylo na Moravě. A co nejhorší pro náš národ: výkvět obyvatelstva, měšťanstvo a šlechta naše zahynuli buď na bojišti a ještě více v cizině ve vyhnanství, statků opuštěných zmocnili se cizinci. Mezi vystěhovalci byl též nejslavnější paedagog všech národů, Jan Amos Komenský (rodem z Nivnice na Moravě, zemřel v Amsterdamě 1670).

[Vzdělanost v XVI. a XVII. století.] Studium klassických spisů řeckých a římských (humanismus) vedlo k napodobování umění starověkého (renaissance — obrození). První o to se pokusil Filip Brunellesco při stavbě dómu florentinského. Nejznamenitějšími mistry renaissance byli Vlachové Bramante († 1514) a Michalangelo Buonarotti († 1564), a jejich dílem jest chrám sv. Petra v Římě. Filip II., král španělský, dal v podobném slohu postavit palác Escorial; v Praze jest takovou památkou palác Valdštejnův a letohrádek královny Anny. — V malířství vynikli kromě Michalangela Rafael Sanzio v Římě († 1520), Tizian v Benátkách, Leonardo da Vinci v Miláně, Correggio a j., z nichž každý založil celou školu malířskou. V Holandsku žili hlavní malířové Van Dyck, Rubens (1649) a Rembrandt († 1669). — Ve vědách staly se velké pokroky pěstováním humanismu (Erasmus Rotterdamský), ve hvězdárství (Coperník, Tycho de Brahe, Kepler), kdež dokázáno, že země se točí kolem slunce. V básnictví vynikli Vlaši Ariosto a Torquato Tasso (Osvobozený Jeruzalem), Španělové Cervantes, Calderon a Lope de Vega, a zmíněný již Portugalec Camoens, který opěvoval objevné cesty.

Vzdělanost šířila se tehda také působením nového řádu jezuitického po celém křesťanském světě. Založen byl od španělského šlechtice Ignáce z Loyoly; tyž poraněn ve válce s Francouzy vedené, dopraven

byl na otcovský zámek v baskickém pohoří. Jsa upoután chórobou na lože, oddal se čtení životopisu svatých, a to jej nadchlo tak, že si umínil život svůj zasvětit církvi. Podnikl pouť do Jerusaléma a pak se věnoval theologickému studiu na universitě pařížské. V Paříži našel druhý, kteří souhlasili s jeho záměrem, založiti řád. Mezi nimi byl též Loyoláv krajan František Xaver. Nový řád, jemuž dáno jméno tovaryšstva Ježíšova, byl r. 1540 od papeže potvrzen. Heslem jeho bylo: Omnia ad majorem Dei gloriam. Řád jezuitský se brzo velmi rozšířil; představený jeho (general) sídle v Římě. Mnozí ubírali se do Asie a Ameriky, obracet polany na víru křesťanskou; v Evropě obrali si za úkol bojovati proti šířícímu se protestantismu. Jedni působili jako kazatelé a zpovědníci, druzí jako učitelé na vysokých a středních školách, z nichž mnohé sami založili. Bylo mezi nimi mnoho slavných učenců. Do Čech byli povoláni císařem Ferdinandem I., jmenovitě svěřena jim správa vysokého učení pražského. R. 1620 povoláni byli též na universitu krakovskou.

Cechové před válkou třicetiletou stáli na vysokém stupni vzdělávání. Za Ferdinanda I., Maximiliana II. a Rudolfa II. psalo a tisklo se mnoho knih vědeckých, zábavných a básnických v řeči české i latinské. Latinsky básnili a psali četní humanisté, napodobujíce veršem i prozou klassická díla starověká. Mezi nimi vynikal Bohuslav z Lobkovic, který sjízdil všechny země kolem moře Středozemního. O vytříbení českého jazyka měli velkou zásluhu čeští bratří, tehda žijící. Psali řečí správnou a všech poklesků čistou, dle mluvnice, kterou sestavil bratr Blahoslav. Velikým ochráncem a mecenášem jich byl slavný pán moravský Karel z Žerotína. Na Moravě založena byla bratrská tiskárna v Králicích, kdež také vytištěn byl vzorný překlad písma svatého, nazvaný biblí králickou (1579—1593). Jasným slohem a správnou mluvou psal též Daniel Adam z Veleslavína († 1599). Právnické spisy skládal Viktorin Kornel ze Všehrd, dějepisem zabýval se Václav Hájek z Libočan a český bratr Pavel Skála ze Zhoře.

IV. oddělení:

Hrdinská doba Rakouska a věk Ludvíka XIV.

§ 22. Císař Leopold I. (1657—1705).

Za celého panování císařů Ferdinanda II. a III. nebyly země našeho mocenářství znepokojovaly od Turků. Příčinou toho byla neschopnost a

1657 rozmařilý život tehdejších sultanů tureckých. Ale r. 1657 nastoupil v úřad velkého vezíra Achmet Kiuprili, statečný a podnikavý vojevůdce, který chtěl jmenovitě Sedmihradsko uvéstí v tužší poddanství. Když se tomu kníže sedmihradský Jiří II. Rákócy vzpíral, vylásil mu Achmet válku, ve které Rákócy se obrátil o pomoc k císaři Leopoldovi. Pomoc mu byla poskytnuta, ale Rákócy byl poražen v boji a zabit. V Sedmi-

Obr. 12. Císař Leopold I.

hradsku dosadila vláda turecká nového knížete Michala Apafy a císař vyhlášena válka.

1663 [První válka turecká 1664.] Achmet Kiuprili vypravil se (1663) s vojskem 200.000 m. k Novým zámkům, které oblehl a za krátko dobyl. Turci a Tataři odtud se rozbíhajíce strašlivě spustošili okolní země, jmenovitě Moravu až po Brno a Olomouc. Císař podařilo se teprve 1664 r. 1664. sebrati větší moc vojenskou, v jejíž čele vůdce Montecucculi oblehl Velkou Kaniži. Tu přitáhl opět s velikým vojskem Achmet a Montecucculi ustoupil až k Svaté Gotthardu (nad Rábou) na hranicích

štyrských, kdež svedena byla rozhodná bitva. První zdařilý útok učinil na Turky general jízdy Spork, který před bitvou poklekl a takto se modlil: „Všemohoucí generalissime tam nahoře! Pomoz nám, svým věřícím dětem, a nechceš-li, aspoň nepomáhej Turkům a uvidíš pak divy udatnosti!“ Všeobecným útokem, který pak Montecuculi sjednotil do středu nepřátel, byli tito uvedeni ve zmatek, který se skončil divokým útěkem.

Obr. 13. Vévoda Karel lotrinský.

[Povstání v Uhřích.] Přes toto skvělé vítězství byl císař nucen v míru železnohradském (Vás-vár nad Rábou) ponechati Turkům Nové zámky a jiné výboje. Přičinou toho bylo vlastizrádné chování šlechty uherské, která nechtěla císaře v bojích proti Turkům nijak podporovati. Ano, právě po onom míru konali některí páni, mezi nimi i palatin (místodržící) Vešeleni, přípravy ku zjevnému vzbouření proti panství císařskému. Ale spiknutí bylo prozrazeno a někteří účastníci jeho popraveni (1671); 1671 krom toho zastavena činnost sněmu uherského a v Prešpurce zřízen soud,

který stíhal jiné účastníky vzpoury. Mnoho jich utíkalo se do Polska, kde sbírali vojsko a činili vpády do Uher, v čemž byli podporováni od knížete sedmilhradského Michala Apafa a později i od Turků. V čelo povstalců postavil se Emerich Tököly, jenž od porty turecké uznán byl králem uherským, Turkům poplatným. Jemu pak na pomoc chystal velký vezír turecký, Kara Mustafa, velkou výpravu vojenskou proti 1683 císaři na rok 1683.

Obr. 14. Rüdiger ze Starhemberku.

[Druhá válka turecká 1683—1699.] Císař Leopold ohlížel se po nějaké pomoci proti tomuto nepříteli, který ohrožoval celou jeho říši. I získal některá knížata německá a král polský, Jan Soběški, zavázal se mu přispěti 40.000 m. Ale zatím už vojsko turecké, čítající 200.000 m., valilo se na Vídeň. Vůdce císařský, Karel lotrinský, část vojska vložil do Vídne, s ostatním uhnul na levý břeh Dunaje, aby bránil Turkům přechod přes řeku. Všechny posádky, kromě Komárna a Rábu,

se vzdávaly a za krátko byla veškerá rovina od Litavy až k Vídni od Turků zaplavena. Císař uchýlil se do Lince a odtud do Pasova. Za všeobecného postrachu uprchlo na 60.000 lidí z Vídně. Město bylo odkázáno na sebe. Posádka i s ozbrojeným měšťanstvem a studentstvem čítala sotva 20.000 m. ale v čele její byli neohrožení mužové, hrabě Rüdiger ze Starhemberka a český pán Zdeněk Kaplíř ze Sulevic. Hradby byly v špatném stavu, ale měšťané bez rozdílu, muži i ženy, pracovali neunavě o opravě jejich, a než Turci se přiblížili, byly hradby opraveny a děly opatřeny, město zásobeno hojně špiží i střelivem. Předměstí byla vypálena, aby tam nepřítel nenalezl opory.

[Turci před Vídni.] První útok podnikl Kara Mustafa, den po svém příchodu, 15. července (1683) tím, že soustředil veškerou střelbu 1683 na jedno místo, aby otvorem v hradbách vnikl do města. Za osmiuedelního obléžení více než dvacetkráte hnalо veškeré vojsko útokem, ale vždy byli Turci odraženi a tisíce jich nacházeli smrť v příkopech. Co za dne z hradeb bylo zbořeno, buď střelbou, buď podkopy do povětrí vyliozeno, hrdinní obhájeci za nocí vystavěli. I pod zemí zuřil boj. Proti tureckým podkopníkům kopali obhájeci celé chodby, a kdekoliv se setkali, sváděli s nimi tuhé šarvátky, aby jim vyrvali prach, kterým měly hradby být vyhazovány. Častými výpady činili velké ztráty nepříteli a odnášeli mu potravu. Hůře bylo, že nemoci počaly ráditi mezi obléženými děsněji, než střelby nepřátelské. Toužebně očekávali chrabří bojovníci pomoc z venku, ale minul červenec, minul celý srpen, a nikde ani stopy po přátelském vojsku.

[Porážka Turků u Vídni.] Ale také v tureckém vojsku nespokojenosť se zimáhala a to tak, že konečně vojáci dali se jen šavleini polahněti k útokům na hradby. Nicméně velký vezír zdvojnásobil své namáhání, zvláště když (na poč. září) došla zpráva, že se blíží císařské vojsko na pomoc. A bylo tomu tak; 7. září přibyly pluky německé a také králi polskému, Janu Soběskému, podařilo se po rozličných obtížích sebrati 27.000 m., s kterými spěchal dle úmluvy Vídni na pomoc. Tím vojsko Karla Lotrinského, stojící u Kremže, vzrostlo na 85.000 m. Vojsko přešlo přes Dunaj na Lysou horu, kterou opomenul Kara Mustafa obsaditi a octi se tak mezi dvěma nepřátely. Vrchní velení převzal král Jan Soběški a udeřil hned 12. září z rána na Turky, kteří v pěti kolonách postavili se císařským na odpor. První vítězství ohlásil Karel Lotrinský, dobýv mocným útokem děl tureckých, Poláci zatiskli levé křídlo turecké a když Starhemberg v pravý okamžik vpadl z města Turkům v zad, byly hlavní jejich šíky rozraženy a ve zmatek uvedeny; porážka Turků byla rozhodná, vše prehalo v divém zmatku, sám Kara Mustafa nezastavil se až v Budíně. Ohromná

kořist padla vítězům do rukou; kávy tolík nalezeno, že od té doby se stala v střední Evropě oblíbeným nápojem; tři sta děl, mnoho praporů, peněz, šperků, dohytka krmného, velbloudův a potravin; biskup Kolonič procházel tureckým tábořem a vyváděl odtud zajaté ženy, děti a starce, většinou nemocné a na voze dal odvážeti do Vídně. Hrdinské skutky obhajcův a osvoboditeli byly v písničkách a obrazích oslavovány; veškeré křesťanstvo jásalo nad porážkou Turků u Vídně.

[Ostřihom i Nové zámky.] Ačkoli kuižata němečtí domů s vojskem se odebrali, umínil si vévoda Karel Lotriuský společně s králem Janem Soběskim vyuzítkovati všeobecného nadšení a udeřil na Ostřihom, jehož dobyl ještě r. 1683, poraziv tam vojsko Kara Mustafovo, který přitáhl na pomoc. Po 140 letech sňat byl s věže katedrálního chrámu půlměsíc a vztýčen posvátný kříž. Od Ostřihoma odebral se Jan Soběski do Polska. Po této opětné porážce Kara Mustafa se zbytky vojska odebral se do Bělehradu, kdež byl na rozkaz rozhněvaného sultana zardoušen. Tu již dal se také Tököly do vyjednávání, ale Karel Lotrinský jej odmítl, neboť přečetní insurgenti přebíhali k vojsku císařskému, když jim byla slibena milost. A vítězný běh zbraní císařských, k nimž se přidali také Benátčané, již se nezastavil: r. 1684 dobyto Pešti, r. 1685 Nových zámků, 1685 jichž pádem osvobozeny horní Uhry; Ibrahim, paša budínský, který tam přispěchal na pomoc, byl v krvavé bitvě poražen. Aby ho nestihl osud Mustafův, svedl všechnu vinu na zrádué prý chování Tökölyho, jehož dal spoutati a do Drinopole odvézti. Ale právě tím skutkem ztratili povstaleci uherští svého náčelníka a poddávali se šmalenii císaři na milost.

[Budina dobyto 1686.] R. 1686 rozhlásilo se, že císařské vojsko táhne na Budinu, hlavního baštu nevěřitele; a ze všech stran hrnuli se, jako kdysi za válek křížových, Vlaši, Španělové, Francouzi, Anglieané a j. pod prapor chrabrého Karla Lotrinského. Budin byl obležen, ale posádka turecká, vědonec, že jí hrozí smrt od sultana, jestliže se vzdá, bránila se zoufale; po pětineděluím obležení podařilo se vyhoditi část hradeb do povětrí a císařští zmocnivše se vnějšího města zalmali Turky do hradu budínského. I přiblížilo se velké vojsko turecké vedení velkého vezíra, ale Karel Lotrinský podnikl před jeho očima poslední útok na vnitřní tvrz, dobyl hradeb, odtud pak rozrušil se krvavý boj po ulicích a domech, v němž posádka turecká zbita do posledního muže. Karel Lotrinský obasadil **Budin**, který byl v moci turecké 145 let, a užaslý vezír odtáhl bez boje na jih. Rok potom porazil Karel Lotrinský Turky ve velké bitvě u Harkáně, dobyl Slavonie a přinutil knížete Apafa i šlechtu sedmihradskou, aby uznali vrchní panství císařovo.

Po dobytí Budína sjela se šlechta uherská na říšský sněm do **Prešpurka**, kdež císař Leopold prohlásil všeobecné odpuštění pro insurgenty a stvrdil dosavadní zřízení uherské. Uhři ve veliké radosti z osvobozené vlasti prohlásili trůn uherský, dosud volební, za dědičný v rodě Habsburském. Zatím onemocněl proslulý vůdce Karel Lotrinský a v čelo vojska císařského postavil se markrabí Ludvík badenský. K válce proti Turkům přidal se také car ruský Petr Veliký. Ludvík badenský dobyl Bosny, Srbska a Malé Valachie; na jeho vyzvání přestěhovalo se 36.000 rodin srbských do Srbského Banátu, vedením patriarchy Arsenia Crnojeviče. Císařství i potom vedli si vítězně, když král francouzský Ludvík XIV. vypověděl Rakousku válku, a r. 1691 porazil Ludvík badenský Turky v krvavé bitvě u Slaného kamene (naproti ústí Tisy).

Potom převzal Ludvík badenský velitelství nad vojskem porýnským proti Francouzům a vrchním vůdcem na bojišti uherském jmenován od císaře kurfirst saský Bedřich August. Byl to muž hmotné postavy a obrovské síly: hračkou lámal v prstech tvrdé tolary a podkovy. Ale v silném těle vžel slabý duch; Turci nad ním několikrát zvítězili a opanovali znova část Uher. Na štěstí byl brzy odvolán do Polska, kde po smrti Jana Soběškého (1696) zvolen byl za krále polského, pode jménem Augusta II. Velení proti Turkům svěřeno pak mladistvému, avšak již osvědčenému priuci Eugenovi Savojskému, a štěstí válečné lned se zase obrátilo. R. 1697 sultani Mustafa II. překročil s velikým vojskem Dunaj a táhl po pravém břehu Tisy na sever, jakoby chtěl oblehnouti Jager. Náhle však u **Zenty** se zastavil a konal přípravy k přechodu na levý břeh Tisy, odkudž chtěl vtrhnouti do Sedmihradska. Prince Eugen ho nespouštěl s očí. Již byl postaven most přes řeku a turecká jízda převedena na druhý břeh: v tom udeřil prince Eugen s veškerou svou silou na pěchotu tureckou, která dosud dlela na pravém břehu Tisy v opevněném táboře. Císařství tábora dobyli a most obsadili. Ustrašení janičáři, vidouce všude záhubu, vrhali se do vln řeky Tisy, kdež nalezlo jich na 30.000 m. smrt. Sultan, který zoufale hleděl s levého břehu na tuto zhoubu, dal se s jízdou na útěk. Prince Eugen podnikl pak smělou výpravu do Bosny a dobyl Sarajevo. Po těchto pohromách Turci žádali sami za mír, který učiněn byl v Karlovicích: císaři vráceny Uhry kromě banátu temešvarského, Sedmihrady, kde zatím zemřel Michal Apafy, a Slavonie. Benátčané získali Moren, Poláci Podolí a Ukrajinu, Rusové Azov. Turecká moc podlomena na dobro.

§ 23. Král Ludvík XIV. (1643—1715).

I.

Péče Ludvíkova o povznesení Francie.

Za válek tureckých měla říše naše na západě nepřitele právě tak nebezpečného, jako byli Turci. Byli to Francouzi. Již za války třicetileté hleděl první ministr **Ludvíka XIII.** (1610—1643), kardinál **Richelieu**, kde mohl, uškoditi Habsburkovecům a vypověděl císaři (1635) ve spolku

Obr. 15. Král Ludvík XIV.

se Švédy a s knížaty protestantskými zjevnou válku. Doma však protestanti pronásledovali a odňal jim poslední pevnost, o kterou se opírali, totiž La Rochelle. Vládl zcela dle své vůle, říšských stavů na sněm nesvolával, ukládal bez jejich svolení daně a obmezil moc pařížského soudního dvoru (parlamentu).

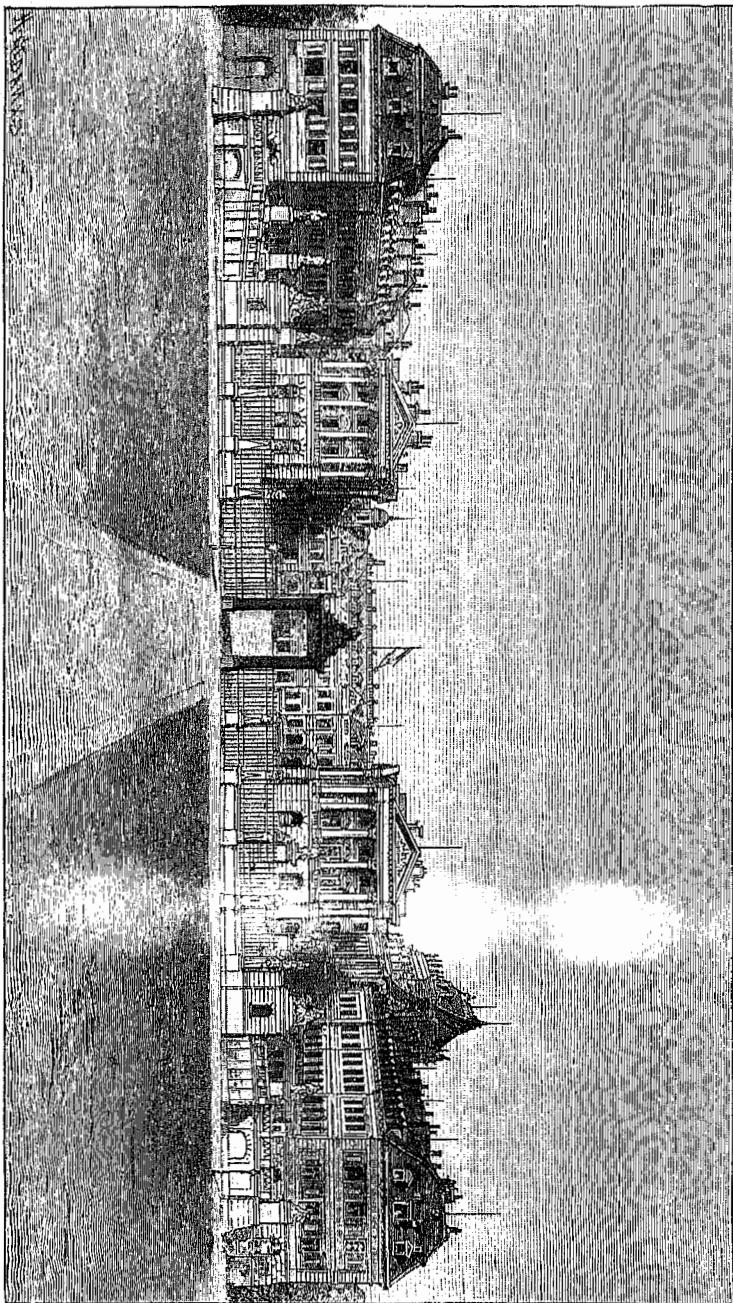
Richelieu zemřel r. 1642. a brzo po něm též král Ludvík XIII. Nástupci jeho **Ludvíku XIV.** (1643—1715) bylo teprve pět let. Správy

říšské ujal se kardinal **Mazarin**, rodem Vlach, jehož Richelieu sám k tomu doporučil. Vládl přesně dle vzoru svého předchůdce, vedl díle s Rakouskem válku a získal v míru vestfalském (1648) Elsas, krom některých říšských měst, a Breisach (v nyn. Radensku). Doma hleděl k dalšímu zesílení mooci pauovnické. To nelibilo se šlechtě a vypukla vzpoura proti Mazarinovi. Fronda (tak nazývala se strana povstačů) žádala od královny Anny, aby propustila nenáviděného ministra. Když se tak nestalo, zdvihl náčelník frondy, princ Condé, dlouholetou válku domácí, k níž si pozval za spojence Španěly. Ale Mazarin vzpouru konečně potlačil a Španěly dohnal k míru pyrenejskému (1659), jímž získala Francie na j. hrabství **Roussillon**, na s. Artois.

Mladého krále Ludvíka XIV. vychovával Mazarin velmi pečlivě. Učil jej šetrnosti, pracovitosti a poslušnosti. Tak již z mládí zvykal si Ludvík krotiti své vášně, kde toho vyžadovalo veřejné dobro, a odříkal se všelikého pohodlí, kde šlo o nutnou práci. Dle přání Mazarinova pojal po míru pyrenejském za manželku princeznu španělskou Marii Theresii, dceru krále Filipa IV., která se však zřekla všelikých práv na trůn španělský pro sebe i pro své potomky a spokojila se s věnem 3 mil. zl.

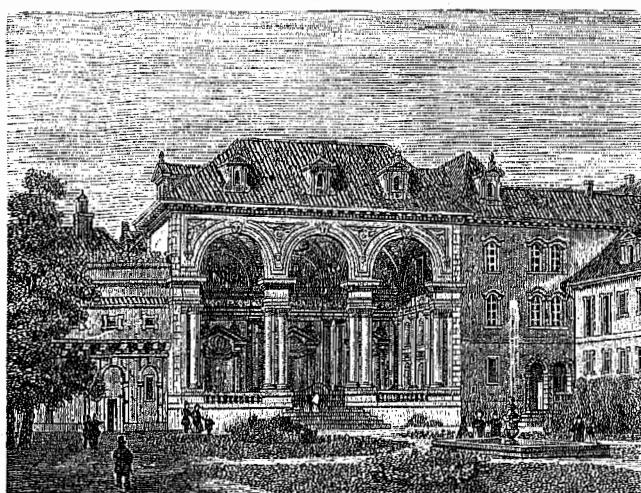
Když kardinal Mazarin zemřel (1661), očekávali všichni ministři s napjetím, koho z nich Ludvík XIV. ustanoví za nástupce. Však ihned druhého dne po slavnostech pohřebních 23letý král předvolal si je a projevil jim vůli svou, že od toho dne povede si všechny záležitosti státní sám, jim že bude pouze jeho poslouchati. Ministři usmívali se nedůvěřivě a očekávali pevně, že mladého krále práce brzo unaví a omrzí. Ale sklamali se. Den jak den vstával král Ludvík o páté hodině ranní, volal k sobě ministra za ministrem a každý musel skládati podrobné zprávy a účty ze svého úřadu. Každá listina i méně důležitá nesla od té doby podpis královů. Nic se nedělo bez jeho vědomí. Šest dní král pracoval od časného rána do pozdního večera, teprve v neděli se odpocívalo. Neoblomné jeho vůli musil se každý bez odmluvy podrobiti. Když pařížský parlament (soudní dvůr, který také povoloval berně) nechtěl kdysi býti králi po vůli, vstoupil prý tak jak přišel z lovu, v loveckém obleku, s bičíkem v ruce, do zasedací síně mezi členy parlamentu a rozehnal je. Od těch dob rozhodovala ve všech věcech státních jenom jeho vůle, král sám říkal o sobě: „l'état c'est moi“ (stát jsem já).

Velkou prozíravost a znalost povah lidských objevil král Ludvík XIV. ihned od počátku ve vybírání svých rádců čili ministřů. Veliký úžas vzbudilo, když za prvního rádce povolal si nižšího úředníka, kterého dosud bylo vídati, jak chodil v ošumělém kabátě s listinami pod páži, s hlavou

Obr. 16. Zámek Versailleský.

sklopenou, do kanceláře. Byl to **Colbert**, který po 22 let důmyslně spravoval státní finance. Jeho přičiněním byl francouzský průmysl a obchod povznesen na výši dosud nebývalou. Zaváděl nová odvětví průmyslová, zakládal sám továrny, a jiným v tom pomáhal. Aby mělo domácí zboží větší cenu, ukládal na cizozemské výrobky vysoká cla, na vývoz domácího zboží dával odměny. Za něho rozestřela se celá síť nových silnic a průplavů po Francii, z nich nejdůležitější Canal du midi, jenž spojuje Garonne se Středozem. mořem, zakládaly se obchodní společnosti a kolonie zámořské, na př. Pondichery v Př. Indii, Louisiana v sev., Cayenne v již. Americe, osady na Madagaskaru, Haiti a j. Tak pozdvihl se blahobyt v celé zemi, a byl by zajisté zkvétal trvale, kdyby nebylo nezkrocené

Obr. 17. Palác Valdštýnský v Praze.

ctizálosti Ludvíkovy, která veškerý ohromné příjmy obracela na neustálé vedení válek.

V pozdějších létech, když Francie vnitřním rozkvětem uvnitř a šťastnými válkami na venek zaujala první místo mezi státy evropskými, král Ludvík XIV. obklopoval se nádherou nevidanou a oddával se časem i životu rozkošnickému, nezapomínaje však při tom vážných prací. Při dvoře zavedeny byly obřady a způsoby dle pevně předepsaných řádů, které napodobovány u všech ostatních dvorů evropských. Zvláště pak opičili se po slavném králi francouzském nepatrní knížata němečtí a zařizujíce jmenovitě po jeho příkladě nádherné slavnosti dvorské vydírali krutě poddané své, uváděli je na mizinu, ano když nebylo odkud brat peněz,

prodávali i domácí mužstvo za vojáky cizím mocnářům. Nejenom však mýravy a obyčeje, nýbrž i řeč francouzská zaváděna byla u cizích, zvláště německých dvorů, od nichž přijaly ji šlechta a částečně i bohatší měšťanstvo, opovrhujíc řeč domácí. Nižší lid německý pak, kde jaké slovko francouzské pochytil, užíval ho a zošklivil tak svou řeč cizími přiměsky. U dvorů a v mezinárodním jednání zachovala se francouzská řeč z velké části až do dneška.

Jsa milovníkem nádhery podporoval Ludvík XIV. horlivě vědy a umění. Okrašloval Paříž nádhernými stavbami (zámek Louvre a Tuillerie), které však nebyly již prováděny tou ušlechtilou jednoduchostí a mírným užíváním ozdob, jako dříve stavby renaissanční. Vкус umělecký se změnil, částečně zvrhl: stavěny byly budovy obrovských rozměrů, přeplňené všechnjakými ozdobami a hřídkami perspektivními, mnohonásobně rozčlánkované nahromaděnými sloupy a pilastery. Tak vznikl styl barokový, v němž vystavěn zámek versailleský nákladem 90 mil. fr. Ze slohu barokového vyvinul se později ještě titernější styl rokokový. V podobném směru ovšem pěstováno též umění malířské a sochařské.

V literatuře položeny základy k novému rozkvětu již za kardinala Richelieu založením akademie francouzské (1635). Její úkolem bylo budit nad správností jazyka a vydávat dobré spisy. Za Ludvíka XIV. závodili již v oslavování mocí a štědrosti královské četní básníci, jichž díla některá dosáhla klassické dokonalosti, jako kdysi v Římě za císaře Augusta. Byli to básníci dramatičtí Corneille († 1684), Racine († 1699, vyslov: Rasín), básník veseloher Molière († 1673) a skladatel bájek La fontaine († 1694), jehož povídky dýší vtipem a nemugeným rozmararem. Mezi církevními spisovateli vynikali Pascal, a biskupové Bossuet a Fénelon.

V náboženství byl Ludvík XIV. nesnášelivý a ač na venek spojoval se proti rodu Habsburskému s protestanty, ani i s Turky, ve své říši pro-
1685 následoval jinovérce a zrušil r. 1685. edikt nanteský, zakázav hugenotům volnost vyznání. Z toho měla však země škodu; neboť přes všechny zákazy a hlídání hranic vystěhovalo se na 50.000 přičinlivých rodin protestantských do Holandska a Braniborska, a obhátily tyto země zavedše tam francouzský průmysl.

II.

Valley Ludvíka XIV.

Neméně než rozkvět vnitřní, měl král Ludvík XIV. i záležitosti zahraničné stále na zřeteli. Při každém větším dvoře evropském měl obratného vyslance, který o každém hnutí dával zprávy svému králi do

Paříže a uměl zjednávati nárokům francouzským platnosti. Král Ludvík toužil po rozšíření svého území a zřizoval si silné vojsko, v čemž mu na ruku byli zkušení rádci, jako ministr války Louvois, general Turenne, Vauban, který postavil celou řadu pevností, a j. Opíraje se o tu to moc vojenskou vyhledával král francouzský pod lichými záminkami příležitost k **válkám** proti slabším sousedům.

[**Válka španělská 1668.**] První takovou příležitost podala Ludvíkoví smrt španělského krále Filipa IV. (1665). Maje španělskou princeznu za manželku, prohlásil proti všemu právu některé části španělského Nizozemí za její vlastnictví, a když vláda nezletilého syna a nástupce Filipova Karla II. (1665—1700) se tomu opřela, vtrhlo vojsko francouzské do Belgie a obsadilo některá města pohraničná. Ale Španělfy ujal se vladař holandský Jan de Witt a smluvil proti Francouzům spolek s Angličany a se Švédy, jímž donucen Ludvík XIV. k míru v Čechách (1668). Francouzi podrželi některá města pohraničná, jako Lille, Tournay a j.

[**Válka holandská 1672—1678.**] Od té doby usiloval král Ludvík XIV. o to, aby se Holanďanům, kteří jeho záměry překazili, pomstil. Nejdříve odtrhl od trojspolku Anglicko, kdež po zrušení republiky dosazen byl na trůn Stuartovec **Karel II.** (1660), syn neštastného krále Karla I. Byl to panovník lehkomyslný; když mu parlament nepovoloval dosti peněz na utrácení, prodal Karel II. Francouzům město Dunquerque, ano přijal i od Ludvíka XIV. roční plat, za který se zavázal podporovat všechny záměry francouzské. Také Švédsko odtrhl Ludvík XIV. od spolku s Holandany, jímž pak vyhlásil válku. Rázem vtrhlo 200.000 mužů do území holandského vedením samého krále Ludvíka XIV., zatím co ze strany mořské ohrožovalo je loďstvo anglické. Ale lid holandský vzchopil se k zoufalé obraně; Jan de Witt, vladař republiky, který radil k potupnému míru, byl ve vzbouření lidu zabít a za místopředsího zvolen 22letý princ **Vilém III. oranžský**. Loďstvo anglické bylo bouří mořskou odvráceno od pobřeží a vojsko francouzské překvapeno velikou potopou, kterou Holanďané sami způsobili protrhnutím hráze přímořské, a král Ludvík musil rychle ustoupiti na jih.

Holanďanů ujali se spojenci. Anglický parlament přimutil krále Karla II., aby zrušil potupný závazek s Francouzy a učinil s Holandskem mír. Švédsko sice zůstalo při Francouzích, za to však vypověděl Ludvíkoví XIV. válku kurfirst braniborský Bedřich Vilém III., král španělský a císař německý Leopold I., proti němuž Francouzi podporovali povstání Tökölyho v Uhřích. Kurfirst Bedřich Vilém porazil Švédy u Fehrbellina (1675, 1675 v Pohavoli) a odňal jim Přední Pomořansko. Ale Francouzi nad Rýnem vítězili nad vojsky císařskými a holanskými. Když však válka nebrala

konce, smluvil král Ludvík XIV. nejdříve mír s Holanďany, kteří neztratili
1678 ničeho, pak s ostatními každým zvlášť v **Nimwegách** (1678): od Španělů
získal Franche Comté, od císaře město Freiburg v Badensku.
Kurfürst braniborský musil dobyté Pomořansko Švédům vrátiti.

[**Reunie.**] Po tomto úspěchu zřídil král Ludvík XIV., spolehaje na svou moc, **reunion**, t. j. soudní sbory v Metách, Breisachu a Besançoně, které měly za úkol vyšetřovati, která území patřila kdysi k Francii. Za každým takovým nálezem obsazovalo vojsko francouzské vesnici, město, území atd., které od reunii za příslušenství francouzské prohlášeno. Takovým způsobem přidělen též Strassburg k říši francouzské; Ludvík
1681 dal za noční doby. (1681) město vojskem obklíčiti a ulekani měšťané, nepomýšlejice na obranu, vzdali se. Když pak král francouzský slavil vítězný vjezd do města, přivítal jej tehdejší biskup strassburský těmito radostnými slovy: „Páne, nyní propustiš služebníka svého v pokoji, neboť moje oči uviděly spasitele.“

[**Válka Falcká 1688—1697.**] Císař Leopold nemohl těmto přehmatům zabrániti, poněadž byl zaměstnán válkou s Turky, spojenci Ludvíka XIV. I učinil s Francouzy příměří (1684) a ponechal jim prozatím dobytá města v rukou. To dodalo Ludvíkovi XIV. odvahy k novým výbojům. Když vymřela starší kurfirstská větev ve Falci, prohlásil Ludvík nároky své na tu to zemi a poslal r. 1688 velké vojsko do Falce a do zemí sousedních, které bezpríkladným způsobem byly páleny a drancovány. Kvetoucí města, jako Špýr, Worms, Mannheim a jiných měst a vesnic na sta obráceno v prach a popel, sídelní zámek kurfirstů v Heidelberku vyhozen do povětrí, hroby císařské ve Špýru vykopány a kosti rozmetány. Tyto ohavné skutky vzbudily Ludvíkovi mnoho nepřátel; Německo, Holandsko, Španělsko vy-pověděly mu válku, a k nim přidal se též král anglický Vilém III. V Anglii totiž byl lid nespokojen se Stuartovci Karlem II. (1660—1685) a nástupcem jeho Jakubem II. (1685—1688), nejvíce pro náklonnost jejich k víře katolické. R. 1688 byl Jakub vypuzen ze země a utekl se ke dvoru francouzskému; na trůn anglický povolán pak Vilém III (1688—1702), místodržitel holandský, který měl deceru Jakubovu za manželku.

Válka vedla se na moři, kde vítězili Angličané a Holanďané, i na suchu, kde zase převahu mělo vycvičené vojsko francouzské. Brzo však jednalo se Ludvíkovi o 'záležitost' mnohem vážnější, když nastal spor o dědictví španělské; spěchal tedy učinit se spojenými nepřátely míru, jehož dosáhl r. 1697 v **Rysviku** a jímž ponechán mu celý Elsass i se Strassburem, a krom toho 82 měst a vesnic nizozemských. Ostatní území, zabraná reuniami, vrácena předešlým držitelům.

§ 24. Prince Eugen savojský. (Válka o dědictví španělské 1700—1713.)

Starší linie rodu Habsburského byla na shasnutí. Král španělský **Karel II.** (1665—1700), vládce v Neapolsku, Sicilii, Sardinii, Milánsku, Nizozemsku a velerozsáhlých osadách zámořských, byl těla neduživého a

Obr. 18. Prince Eugen savojský.

neměl potomků. Právo dědičné ve všech těch zemích náleželo bez odporu císaři Leopoldu I., z mladší větve Habsburské, který měl také sestru Karla II., Marketu Teresii, za manželku. Ale o trůn španělský ucházel se ne sice pro sebe, nýbrž pro svého mladšího vnuka Filipa anjouského,

král Ludvík XIV., který měl jinou sestru Karla II. Marii Theresii, za manželku. Tato se sice hned před sňatkem (1659) svých práv vzdala, ale Ludvík prohlásil smlouvu za neplatnou, poněvadž prý jí nebylo vyplaceno slibné věno.

Do tohoto sporu, který se vedl ještě za života Karla II., vložil se král anglický a vladař holandský **Vilém III.** Tento moudrý panovník obával se, budsi by dosáhl koruny španělské Ludvík či Leopold, vždy že by porušena byla rovnováha evropská, kdyby tak ohromná moc se soustředila v jednech rukou. Proto vyjednával s oběma panovníky, aby se nějak o dědictví španělské rozdělili. To zase vzbudilo velkou nevoli ve Španělsku i u krále Karla II., který, byv přemloven od obratného vyslance francouzského Harcourta, konečně po rozličných změnách, odkázal veškeru říši svou Filipu a následkem. Na zprávu o tom zvolal král Ludvík XIV. radostně: „Není již žádných Pyrenejí.“ Brzo potom král Karel II. zemřel (1700), Ludvík vypravil svého vnuka Filipa s vojskem do Španělska a Filip byl bez překážky korunován v Madridě za krále, toho jména král **Filip V.**

Císař Leopoldovi, jehož dobré právo tak bylo porušeno, nezbývalo než vypověděti králi francouzskému válku. Byl to krok velmi povážlivý. Dědičné země rakouské, české i uherské byly dlouholetými válkami úplně vysíleny, nebylo žádného vojska ani peněz na ně. S největším úsilím sebráno asi 40.000 mužů chatrně vyzbrojených. Ale v čele této armády stál jeden z nejslavnějších vojevůdců všech časů, princ Eugen Savojský a ten razil dobrému právu císařovu vítěznou dráhu.

Princ Eugen pocházel z vedlejší větve vévod savojských; rodem byl Francouz z Paříže. Jsa těla slabého a zevnějšku nepatrného, určen byl ke stavu duchovnímu. Ale jeho duch záhy vyspělý zanášel se dalekosáhlými záměry. Předstoupil před krále Ludvíka XIV. a žádal jej za udělení pluku. Ale Ludvík mu odvětil, aby jen zůstal knězem. Uražen opustil princ Eugen Francii a maje 20 let svého věku vstoupil do služeb císařských; kdež zůstal až do své smrti. Poprvé vyskytuje se jméno jeho r. 1683, kdy účastnil se veliké bitvy u Vídna, jako podplukovník, přidělený za pobočníka slavného vévody Karla lotrinského. Už v posledních letech války turecké jmenován byl 34letý princ vrchním velitelem armády císařské a zahájil řadu slavných činů památnou bitvou u Zenty (1697), kterou zničeno jest veliké vojsko sultana Mustafy a válka se skončila s úplným zdarem pro císaře.

Neméně než Turci pocitili i Francouzi skvělé nadání a neoblomnou chrabrost prince Eugena savojského, a to právě ve válce o dědictví španělské. Král Ludvík XIV. často pak litoval, že tak platnou sílu bez rozmyslu odmítnul, a snažil se prince Eugena zase k sobě přilákat.

Ale marně. Eugen odpověděl, že ho na příkaz francouzské jinak neuvidí, než v čele císařského vojska. Vojsko bylo nadšeno jeho přívětivým chováním, přímou a poctivou povahou, lnulo k němu jako k otcí a šlo za ním do nejkrutějších sečí s nadšením a v pevné důvěře, že za jeho vedení jsou nepřemožitelní.

Když došla zpráva, že král Ludvík XIV. zmocnil se trůnu španělského pro svého vnuka Filipa, byl princ Eugen první, který radil císaři k válce, ač znal smutný stav zemí a chatrné zřízení vojska. Císař důvěřoval schopnostem Eugenovým a svěřil mu velení tam, kde měli Francouzi nejsilnější vojsko, totíž v Itálii, a kde také obsadili všechny průsmyky alpské. Ale princ Eugen s pomocí věrného obyvatelstva tyrolského razil si novou cestu přes Alpy a za nesmírných svízelů dorazil, jako kdysi Hannibal, do nížiny lombardské a překvapiv Francouzy porazil je ve dvou bitvách u Carpi a Chiari (1701), a ač máje slabší vojsko, vytiskl je 1701 z velké části Lombardska.

Tyto úspěchy prince Eugena v poli pohnuly jiné evropské mocnosti, že se přidaly k císaři: byl to především kurfirst bavorský **Bedřich III.**, jemuž udělil císař korunu královskou, s jinými knížaty německými, kdežto kurfirst bavorský Maximilian Emanuel přidal se k Ludvíkovi XIV., pak Holandsko a Anglicko, kde po smrti krále Viléma III. (1702) nastoupila královna **Anna** (1702—1713). V čelo anglicko-holandského vojska postaven byl vynikající vojevůdce vévoda **Marlborough** (vyslov Marlboró), který se naučil válečnému umění u Francouzů Turennia a Vaubana.

R. 1703. spojilo se vojsko francouzské s Bavory, kteří vedením 1703 kurfirsta Max. Emanuela vtrhli do Tyrol a zmocnili se Innsbruka. Ale věrné obyvatelstvo tyrolské, vedeno Martinem Sterzingrem z Landeka, choptilo ze zbraní proti většelému nepříteli a když vojsko bavorské vniklo do údoli horního Innu, obsadilo vysoká návrší po obou stranách úzké cesty a strhlo most přes řeku. Bezstarostně dali se Bavori roklemi innskými nad Landekem, ale v tom zahřměly pušky skoro za každým stromem a balvany řítily se s vysokých strání na úzkou cestu drtíce ty, kterých ušetřily dobře mířené pušky statečných Tyrolanů. Ze všech stran hrozila Bavorům záhuba, a kurfirst s velkými ztrátami ze země se vyklidil. Ale na hlavním bojišti rozhodlo se teprve r. 1704. ve vražedné bitvě u Hohenstaufa 1704 (nad hor. Dunajem), kde spojené vojsko francouzské a bavorské zdrceno bylo, válečným uměním vévody Marlborough a prince Eugena. Zatím odebral se mladší syn císařů Karel do Španělska a dobyl s pomocí Angličanů velké části země s hlavním městem Madridem.

Rok potom zemřel císař Leopold I. (1705) a nastoupil starší jeho 1705 syn **Josef I.** (1705—1711). Štěstí válečné zůstalo při spojencích. Marlborough

1706 porazil Francouzy u Ramillies (1706), čímž dobyto Nizozemska, Eugen pak spojiv se s vévodou savojským způsobil hlavnímu vojsku francouzskému u Turina takovou porážku, že Francouzi vyklidili rychle Milánsko i Neapolsko. Pak se odebral princ Eugen do Nizozemska a spojiv se s Marlborough porazil nepřátely u Oudenarde a v nejkrvavější bitvě celé 1709 války u Malplaquet (1709). Tu byla již pýcha a moc krále Ludvíka XIV. zlomena. Prosil spojenců za mír a sliboval, že sám pomůže svého vnuka Filipa ze Španěl vypudit. V tom stihlo však naše mocnářství velké neštěstí. Císař Josef I., panovník statečný a moudrý, který ve všem se 1711 řídil radou slavného prince Eugena, zemřel náhle r. 1711, po něm pak nastoupil **Karel VI.** Tu Angličané se obávali, že by císař Karel VI. spojil příliš velkou moc ve své ruce a že by tím evropská rovnováha byla porušena. Proto odvolali vévodu Marlborough z bojiště a donutili císaře 1713 Karla VI. učiniti s Francouzy mír, ujednaný již dříve v **Utrechtě** (1713), a potvrzený v Raštattě (1714). Trůn španělský zůstal Filipovi V. anjouskému, ale země vedlejší, totiž Neapolsko, Sardinie, Milánsko a Nizozemsko přířeleny císaři. Vévoda savojský dostal Sicilií, kterou však později (1720) musil s císařem vyměnit za Sardinii. Velmi mnoho získala Anglie: od Španělů Menorku a Gibraltar, nedobytný klíč Středozemského moře, jehož během války se zmocnili; od Francouzů Nový Foundland, Nové Skotsko a země kolem zálivu Hundsanova.

§ 25. Rozkvět a úpadek říše polské.

Polsko nabyla největšího rozkvětu za Jagailovců, kteří bojem s rytíře německými dobyli záp. Pruska a vrchního panství nad Pruskem východním. R. 1444 spojena byla Litva trvale s Polskem a tím vznikl velerozsáhlý stát, který sahal od Odry za Dněpr, od Karpat a Černého moře k Baltickému, jenže byl uvnitř neuspořádaný. Tepřve za posledního Jagailovce Zikmunda II. Augusta sloučeny Polsko s Litvou v říši jedinou (unii lubelskou r. 1569).

Po smrti Zikmunda II. Augusta (1572), jímž vymřeli Jagailovci, osobili si stavové polští právo voliti si krále, čímž moc královská stále poklesala. Byl zvolen **Jindřich**, králevic francouzský, jemuž však již po dvou letech v Polsku se zuelíbilo a proto tajně do Francie ujel. Po něm nastoupil sedmihradský kníže **Štěpán Batory** (1574—1586). Po jeho smrti povolal mocný kancléř polský Jan Zamoyski na trůn prince švédského **Zikmunda III.**, z rodu Vasovců (1586—1632).

Vasovci (1586—1668) snažili se ruské poddané své na Litvě obrátiti na víru katolickou i dosáhli toho, že část pravoslavných Rusů uvedena

byla v poslušnost papeže římského, jiní však se tomu vzpírali. Tak povstala roztržka mezi sjednocenými a nesjednocenými (uniti, disuniti).

Za Vladislava IV. (1632—1648) vzbouřili se Kozáci. Byli to bojovní Malorusové, kteří unikajíce jhu tatarskému, usazovali se v Podničtí a utvořili společenstvo tak řečených Záporožců; jich středem byla Sič, opevněný tábor, z kterého podnikali vpády proti Tatarům a Turkům. Náčelník jejich nazýval se ataman (hetman). Za Jagailovců požívali Záporožci rozsáhlých svobod, jmenovitě náboženských. Ale Vasoveci jali se jím odnímati těch svobod a tudy se Kozáci vzbouřili. Za Vladislava bylo vzbouření krutě potlačeno, avšak proti jeho nástupci Janu Kazimírovi (1648—1668) povstal chrabry ataman Bohdan Chmelnický a utekl se ve jménu všech Kozáků pod ochranu cara ruského, Alexeje Michaloviče. Z toho vypukla válka mezi Ruskem a Polskem, ve které Rusové vítězili, a mírem andrušovským (1667, nad hor. Dněprem) získali celé území 1667 po levém břehu Dněpru, Smolenska a Sěverska.

Rovněž neštasten byl Jan Kazimír ve válce proti Švédům. R. 1654 vzdala se královna Kristina trůnu švédského a obrátila se na vírn katolickou, ostatek života ztrávila zbožně v Římě. Trůn odevzdala strýci svému Karlu X. (1654—1660), z rodiny Zweibrückenské; proti tomu Jan Kazimír prohlásil, že má lepší právo k nástupuictví ve Švédsku. Karel X. však, spojiv se s kurfürstem braniborským, vyhlásil Janu Kazimírovi válku, porazil jej v třídenní bitvě u Varšavy (1657) a donucen konečně k míru v Olivě (1660, záp. od Gdańsku), jímž se vzdal trůnu 1660 švédského a postoupil Švédům Estonsko a Livonsko. Kurfürst braniborský vybavil nářem tím vých. Prusy z vrchního panství polského.

Nejhůře však bylo pro říši polskou, že lehkomyслná šlechta polská na sněmích všechna práva zákonodárná si osobila a královskou moc úplně seslabila. Při tom utiskovala lid selský, který musil platit všechny daně říšské i jiné poplatky, kdežto šlechta neplatila žádných daní. Za Jana Kazimíra dovršen tento bídny stav tím, že zavedeno jest na sněmě liberum veto (niepozvoľam); tímto vtem mohl jediný šlechtic zvrátiti usnešení celého sněmu.

Z tohoto úpadku nemohl říši povznést ani výtečný král Jan Sobieski (1674—1696), chrabry osvoboditel Vídně z r. 1683. Zvrhlá šlechta nechítela 1683 jej ani podporovati vydatně ve válce proti Turkům. Nástupce jeho Bedřich August II., kurfürst saský (1697—1733) účastnil se míru Karlovického, jímž získal zpět od Turků Podolí a Kamenc (1699). 1699

S 26. Car Ivan Hrozný (1533—1584).

Prvním zakladatelem mocné říše ruské a osvoboditelem jejím od jeho tatarského jest car **Ivan III.** (1462—1505), který vyvrátil mocnou republiku novgorodskou (1470), chanat Kazaňský a tatarské panství zlaté hordy. Za **Ivana IV.** (1533—1584) rozšířila se říše ruská přes Ural do Asie. Když národnové čndští a tatarští, osedlí v záp. Sibiři, konali časté vpády do Ruska, vyžádali si bratři Jakub a Řehoř Stroganovi, kteří při Uralu dolovali na železo, měď a olovo, od cara Ivana povolení, aby směli proti loupeživým těm kmenům válčiti. Ve spolku s atamanem donským Jermakem dobyli Sibiře, sídelního hradu chána turanského Kučuma (nad Irtyšem). Tak položen základ k panství ruskému, které nyní sahá až k břehům Tichého oceánu. Car Ivan IV. přivítel též Kazánsko a Astrachaňsko, kde dosud byli chánové Rusku poddaní, bezprostředně k říši ruské. Za jeho vlády sepsány zákony, zvelebeno školství, založena první tiskárna v Moskvě a zřízeno stálé vojsko s tříelců. Ale poslední léta svého panování poskvrnil Ivan IV. neslyšchanými ukrutnostmi, dal pobiti mnoho tisíc lidí a syna svého Ivana vlastní rukou zabil. Odtud dostalo se mu názvu Hrozného. Syn a nástupce jeho **Feodor** (1584—1598) zavedl v Rusku nevolnictví lidu selského. Jím vymřel rod Rurikovců (1598).

S 27. Car Petr Veliký (1689—1725).

Dlouholeté zmatky, které povstaly po vymření Rurikovců, ukončeny jsou teprve, když povolán byl na trůn **Michal** z rodu Romanovců (1613), kterí vládnou v poboč. linii podnes. Za něho (1613—1645) a jeho nástupce **Alexeje a Feodora II.**, rozšířena říše v Asii za Uralem a v Podněuspří mirem andrusovským (1667), nicméně byla stále stěsnána, nemajíc přístupu ani k moři Černému, ani k Baltskému. Úhlavní nepřátelé Ruska tam seděli: při Baltru Švédové, při Černém moři Turci. Rusko nemohlo dříve dojít plného rozvoje svých sil, pokud by se jednoho z těch moří nezmocnilo. Toho dosáhnouti položil si za životní úkol car **Petr Veliký**, nejslavnější z panovníků ruských.

Petr nebyl ještě zletilý, když po smrti otce svého Feodora II. (1682) byl od střelců prohlášen zároveň s bratrem svým Ivanem V. za vladaře. Ale starší jejich sestra Žofie toužila sama po vládě a Petr unikl po dvakráté nástrahám, kterými o jeho bezživotí usilovala. Když však dorostl, donutil Žofii jít do kláštera a uchopil se správy říšské sám (1689). Byl vychován od Švycara Le forta velmi pečlivě a poznal důležitost vzdělanosti západoevropské pro lid ruský. Veliké pokroky v obchodu, průmyslu a v plavbě, jakými honosili se tehdejší Angličané a Holandané naplnily jej

touhou, aby se s národy těmi sezuámil a čeho třeba ku vzdělání, u nich se naučil. R. 1697 vydal se na cestu ve společnosti Lefortově a jiných zkušených mužů. V Berlíně zdokonalil se v umění válečnickém a odtud odebral se do holandského města Zaandamu (n Ámsterdamu), kde oblekl kazajku dělnickou a sám pilně pracuje, učil se tesařství a stavbě lodí po několik neděl. Najav do svých služeb mnoho zručných řemeslníků, umělců, důstojníků a kupců, poslal je s velkým nákladem zbraní a strojů

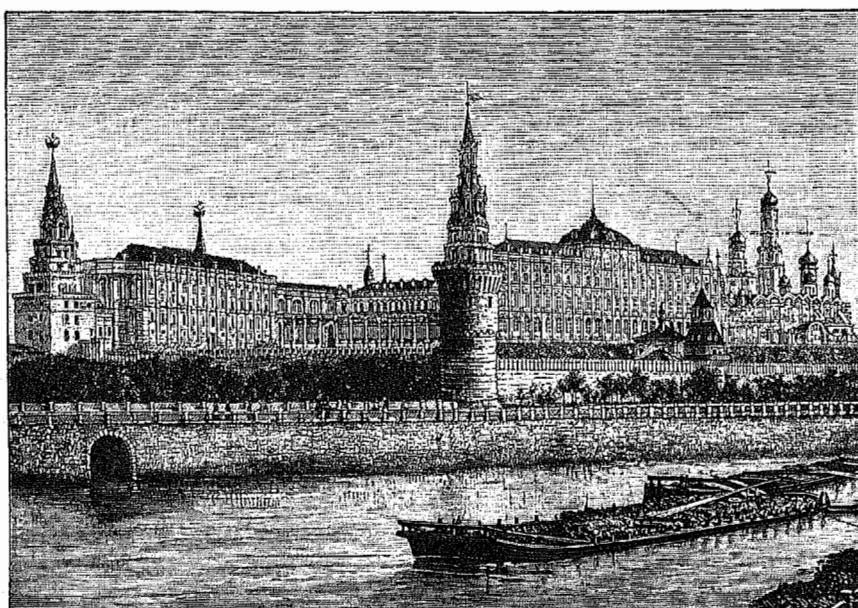

Obr. 19. Car Petr Veliký.

do Ruska, aby tam učili lid obchodu a průmyslu. Také do Anglie se odebral a na universitě oxfordské získal titul doktorský. Odtud cestoval do Vídně, ale tam zastihla jej zpráva o vzpourě střelců; vrátil se tedy domů a povstalec přísně potrestal, střelce rozehnal a sestrojil si vojsko dle evropského vzoru.

Všechna další činnost jeho směřovala k zvelebení říše. Vedl válku proti Turkům ve spolku s císařem Leopoldem a v míru Karlovickém odňal jim Azov; v Taganrogu (při ústí Donu) založil válečný a obchodní

přístav. Aby uvykl lid více mravům západním, zakázal v městech nositi dlouhé vousy a kabáty. Zakládal silnice a průplavy, zřizoval továrny, zvěleboval hornictví a školství. Vedle stálého vojska zřídil si i lodstvo námořní. Tenkráte však všechny přístavy při moři Baltském byly v moci Švédů, kteří drželi Finsko, Ingrii, Karelii, Estonsko a Livonsko. Rusové měli do otevřeného moře jediný přístav Archangelsk, který však po dlouhou dobu roční jest zamrzlý. Proto hledal car Petr příležitost, jak by Švédům pobaltické krajiny odňal, a ta se právě tenkráte dle jeho mínění naskytla.

Obr. 20. Kreml v Moskvě.

§ 28. Král Karel XII. (1697—1718) a car Petr.

R. 1697 nastoupil na trůn švédský 15letý král Karel XII. (1697—1718). Jeho nedospělosti chtěli využítkovati sousední panovníci a odníti Švédům kdysi ztracená území. Král dánský Bedřich IV. toužil po Šlesviku a Holštýnu, král polský a kurfirst saský Bedřich August II. po Livonsku, car Petr I. po ostatních zemích pobaltických. Všichni tři učinili mezi sebou spolek a vypoveděli Švédům válku, která vedena jest současně s válkou o dědictví španělské a nazývána **válkou nordickou** čili **severní**. Když došla do Štokholmu zpráva o zbrojení sousedů, byli rádcové královi jako ohromeni a v říšském sněmě děly se

již porady o tom, jakými ústupky by měl mír býti vykoupen. Ale v tom povstal mladistvý král a rozhorenu pravil: „Nikdy bych nevedl válku nespravedlivou, ale spravedlivou chei skončení se záhubou svých nepřátel.“ Karel XII. sám postavil se v čelo vojska a vypravil se proti Dánům, kteří vtrhli do Šlesvicka. S překvapující rychlostí objevil se před Kodaní a ostrou střelbou vynutiv si vstup na ostrov Seeland zastrašil krále Bedřicha IV., že si vyžádal mír v Travendale (1700 u Lubeka) a vrátil 1700 zemi odňatou vévodovi holštýnskému.

Zatím byl již král polský vtrhl do Livonska a car Petr Veliký s 40.000 m. obléhl město Narvu. Král Karel XII. přikvačil zase tak rychle před Narvu a porazil veliké, ale nezřízené vojsko ruské. Car Petr nezoufal si z této porážky řka: „Vím dobře, že nás Švédové ještě často porazí; však oni nás přece jednou naučí vítěziti.“ Král švédský také nevyužitkoval tohoto vítězství, nýbrž pralna po pomstě obrátil se na krále polského, vypudil jeho vojsko z Livonska a dobyl Litvy. Pak vtrhl do Polska a poraziv Augusta II. v několika bitvách, dal jej na sněmě ve Varšavě prohlásiti za zbavena trůnu a zvoliti za krále polského vévodu poznaňského, Stanislava Leščinského (1704). Odtud obrátil se opět na 1704 Litvu, aby zahnal vojsko ruské, které car Petr poslal Augustovi II. na pomoc. Tam bylo Švédům snášeti strašlivé svízele. Za jarního tání roz- 1703 mokla půda a vojsko i s králem brodili se po kolena, místy i po pásove vodě. Zahnav Rusy, vrátil se Karel XII. na západ, vtrhl do Slezska a do Saska až k Lipsku. Tam donutil Augusta II. k míru v Alt-Ranstadtě (1706 u Lipska), jímž August II. zřekl se trůnu polského. 1706

Zatím veledůmyslný car Petr použil nepřitomnosti Karlovy a dobyv z větší části Ingrie, Estonska a Livonska položil r. 1703 základy 1703 k novému hlavnímu městu veleříše ruské, Petrohradu, nad řekou Něvou. Král švédský teprve r. 1708 vypravil se proti němu a namířil na Moskvu. Ale z tohoto směru dal se svésti návrhem hetmana kozáckého Mazepy, který mu slíbil pomoc. Dal se tedy na pochod do Ukrajiny, kde však Mazepa, opuštěn byv od Kozáků, nemohl slibu svého splnit. Karel nucen byl přestáti krutou zimu v nehostinných krajinách stále jsa pronásledován od Rusů; zbytky ztráceného vojska švédského porazil a zničil car Petr v bitvě u Pultavy (1709 na 1. Podněpří). Král sám sotva se zachránil 1709 útěkem přes Dněpr a Bug na půdu tureckou, kde s povolením sultanovým zřídil si opevněný tabor u města Bender (na pr. břehu Dněstru).

Odtud podařilo se mu pohnouti sultana, že vypověděl Rusům válku, ve které car Petr, náhle skličen s veškerým vojskem nad řekou Prutem, učinil s Turky mír a postoupil jim Azov (1711). I potom ještě snažil se 1711 Karel XII. rozdmýchati válku mezi Turky a Rusy, ale marně. Sultan,

jemuž došla trpělivost, kázal mu, aby opustil půdu tureckou, a když neuposlechl, odebrav se z Bender do Demotiky, poslal sultán janíčary, kteří dělostřelbou rozprášili vojsko švédské a když Karel ještě se bránil, dům mu zapálili; Karel pokusil se ještě o výpad z domu, ale janíčari vrhli se naň a odzbrojili jej. Ale i potom ještě nehnul se z území tureckého, až ho došla zpráva, že se ve Švédsku chystá povstání proti němu. I vsednul na kůň, uháněl ve dne v noci s takovou rychlostí na sever, že z celé družiny jediný plukovník mu stačil. Za 14 dní octl se před
1714 branami stralsundskými postavil se zase v čelo nové sebraného vojska (1714).

Ale bylo už pozdě. Bitva pultavská a pětiletá nepřítomnost králova zlomily navždy velmoc švédskou. August II. vypudil opět Leščiňského z Polska, Dánové dobyli Šlesvicka, car Petr ostatních zemí pobaltických až na sev. část Finska. K nim připojil se nedávno jmenovaný král pruský Bedřich Vilém I. a odňal Švédům část Pomoranska se Štětínem, Stralsund a Vismar. Karel XII. učiniv příměří s Petrem, vtrhl proti Dánům do Norska, kde však obléhaje město Friedrichshall (při zálivě Kristian-
1718 ském) neznámou rukou byl zastřelen (1718). Nástupkyně jeho, královna Oldřiška Eleonora postoupila Hannoversku Brémym a Verdy, Dánsku Šlesviku, Prusku Přední Pomořansko, Rusové pak mírem
1721 v Nystadtě (1721, při břehu finském) získali Livonsko, Estonsko, Ingrii a Karelii, vrátivše Švédům pouze Finsko. Tak přešla nadvláda na moři Baltském se Švédská na Rusko.

§ 29. Císař Karel VI. (1711—1740).

Mírem utrechtským získalo Rakousko mnoho krásných zemí, ale majetek ten byl spojen s mnohými svízelemi. Jednak byly země ty rozptýleny a od Rakouska příliš vzdáleny, jednak neustal král španělský ohlížeti se po prostředcích, jak by zemí těch zase nabyl. Tím bylo Rakousko ještě do všelikých zmatků a válek strženo. Nejvíce však uškodilo Rakousku, že válkou o dědictví španělské bylo odvráceno od předního úkolu svého, vypudití sveřepé Turky z poloostrova Balkanského.

[I. válka turecká 1716—1718.] Turci od míru Karlovického (1699) se zase zotavili a nabylíše nové odvahy, vypověděli válku Benáťcanům, jinž odňali celou Moreu. Benáťcanův ujal se císař Karel VI. a žádal od Turků, by výboje vrátili; když neuposlechl, vyhlásil jím válku, která tentokráté skvělým vedením prince Eugena brzo a šťastně byla skončena.

1716 Velký vezír turecký přešel (1716) se 150.000 m. přes Sávu a zaměřil k Petrovaradínu; tam však očekával jej Eugen a porazil jej v krvavé bitvě, kde velký vezír padl; pak oblehl Eugen Teměšvár a zvítězil nad druhým vojskem tureckým, které přirazilo k vysvobození, dobyl města

a s ním celého banátu temešvarského a vtrhl do Malé Valachie. R. 1717 oblehl Bělehrad; k vybavení přitáhl velký vezír Chalil paša s více než 200.000 m. Prince Eugen octl se v postavení velmi nebezpečném: mezi posádkou bělehradskou 30.000 m. čítající a vojskem tureckým dvakrát

Obr. 21. Císař Karel VI.

silnějším než bylo jeho; tehda sám pravil: „Budťo se zmocním Bělehradu, nebo se Turci zmocní mne.“ Ale chladná mysl a odhodlanost neopouštěly ho ani v dobách záhubon hrozících. Opevniv tábor svůj proti bělehradské posádce, svedl s vojskem velkého vezíra bitvu, ve které příkladem vlastní statečnosti rozohnil vojsko své tak, že rozrazilo šíky nepřátelské; když

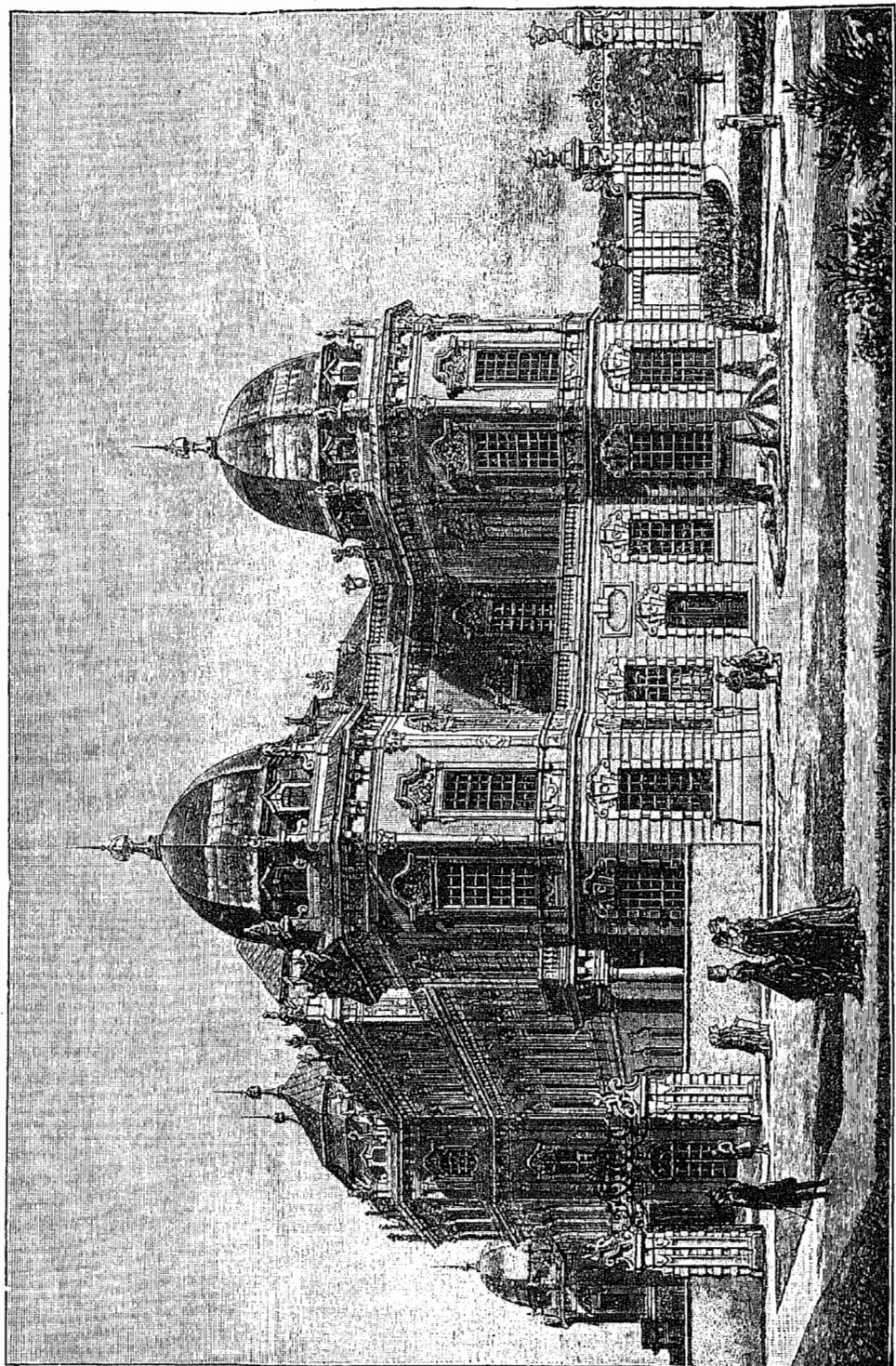
pak na jednom křídle příliš mocně tištěni byli císařství od přesily turecké, vrhl se princ Eugen v čele svých věrných do nejhustších davův a nedbaje poranění rozhodl svou chrabrostí a duchapřítomností porážku Turků. Pak dobyl Bělehradu a opanoval Srbsko i část Bosny. V míru, který učiněn 1718 v **Požarevci** (1718, vých. od ústí Moravy do Dunaje), Turci vzdali se banátu temešvarskeho, Srbska, Malé Valachie i části Bosny.

[**Pikle Alberoniho.**] Tehda chtěl užiti války turecké španělský ministr Alberoni, aby nabyl císařských zemí v Italií. Spojiv se s vévodou savojským vtrhl do Neapolska. Ale s císařem spojili se k uhájení míru Francouzi (král Ludvík XV., 1715—1774), Angličané a Holanďané. Španělové musili se výbojů vzdáti a vévoda savojský obdržel za Sicilii méně výnosnou Sardinii.

[**Pragmatická sankce 1713.**] Nemaje mužského potomka, měl císař Karel VI. velkou starost o to, jak by zabezpečil pro budoucí časy celistvosť mochnářství rakouského, a jak by pojistil nástupnictví své dcerě Marii Terezii, která byla později provdána za vévodu Františka Lotrinského. I vydal r. 1713 pod jménem pragmatické sankce zákon, jímž se ustanovilo: 1. že země mochnářství rakouského jsou nedělitelný; 2. že právo dědičné na trůn rakouský má též potomstvo ženské rodu Habsburského; 3. že právo nástupnictví mají napřed dcery Karla VI. a jejich potomstvo, a po nich teprve dcery císaře Josefa I. Tento zákon byl od sněmů všech zemí rakouských, českých i uherských schválen, ale s mnohem většími obtížemi potkal se u ostatních mochnářů, jímž musil císař Karel VI. přinést velké oběti, aby dosáhl jejich svolení. Darmo radil princ Eugen císaři, aby si raději zřídil silné vojsko na obranu Marie Terezie v jejích právech. Císař nedbal té rady a zapletl se též do války polské.

1733 [**Válka polská.**] R. 1733 zemřel polský král August II. a nastaly zase, jako pokaždé před tím, velké spory ve šlechtě o volbu nového krále. Rusové podporovali syna zemřelého krále, **Augusta III.**, kurfirsta saského, a jemu pomáhal též císař, když August slibil, že uzná pragmatickou sankci. Proti tomu však Francouzi a Španělové chtěli míti v Polsku králem Stanislava Lesčiňského a vyhlásili císaři válku. Císařským 1736 vedlo se špatně, zvláště když r. 1736 zemřel věhlasný vojevůdce princ 1738 Eugen savojský. V míru výdejském (1738) císař vzdal se Neapolska a Sicilie ve prospěch dona Carlosa, prince španělského, a dostal za to nepatrnou nahradu, vévodství parmské a piacenzské; Lotrinsko dáno Stanislavu Lesčiňskému, který se vzdal trůnu polského; po jeho smrti (1766) připadlo Lotrinsko Francii. František lotrinský

Obr. 22. C. k. hudečedec ve Vídni.

náhradou obdržel velkovévodství toskanské. Polštým králem zůstal August III.

[**2. válka turecká.**] Smrtí hrabřího prince Eugena odstoupilo štěstí válečné od vojska císařského. Karel VI., chtěje si nahraditi ztráty na západě, počal r. 1738 novou válku s Turky, která však, vedena jsouc od vůdců neschopných, dopadla pro něho nešťastně. V míru během r. 1739 musil císař Turkům vrátiti Srbsko s Bělebradem, část Bosny i M. Valachii. Rok potom zemřel císař Karel VI., a jím **vymřela po meci také mladší větev slavného rodu Habsburského.**

V. oddělení:

Doba císařovny Marie Teresie.

---

§ 30. **Bedřich II., král pruský** (1740—1786).

[**Předchůdci Bedřicha II.**] Kolébka rodu Hohenzollernského, z něhož pochází nynější císař německý a král pruský, byl hrad Hohenzollern (mezi hor. Dunajem a Nekarem). Moc tohoto rodu založil císař Zikmund, prodav Bedřichovi, purkrabí normberskému, markrabství braniborské (1415), s nímž spojena byla hodnosť kurfirstská. Nástupcové jeho zavedli v zemi učení Lutherovo a připojili (1618) k panství svému vých. Prusy, jakožto léno říše polské, potom (1666) drobnější území Cleve, Mark (při dol. Rýně) a Ravensberg (při lese Teutoburském). Kurfirst **Bedřich Vilém** (1640—1688) získal mírem westfalským (1648) Zadní Pomoransko, území magdeburské, halberstadtské a jiná drobnější, zřídil si stálé vojsko, zakládal příplavy a silnice a přijal do země mnoho rodin hugenotských, které od krále Ludvíka XIV. byly z Francie vypovězeny (1685) a svou přičinlivostí a zručností v rozličných odvětvích průmyslu povznesly blahobyt v zemi. Král polský Jan Kazimír, jemuž pomáhal proti Švédům, vybavil vých. Prusy z lenního závazku. Jeho syn **Bedřich I.** (1688—1713) dosáhl od císaře Leopolda I. (1701) titulu královskeho za pomoc ve válce o dědictví španělské. Dle příkladu francouzského vedl nádherný dvůr, založil řád černého orla, universitu v Halle a akademii věd v Berlíně.

[**Otec Bedřicha II.**] Zcela jiné povahy byl nástupce jeho **Bedřich Vilém I.** (1713—1740). Byl nedostatečně vzdělán, poněvadž měl k vědám odpór, prchlivý a surový; od každého žádal přísně poslušnost bez od-

mluvy, ve všech prácech zavedl pořádek přesně, ano až přepjatě vyměřený. Byl šetrný až do lakoty, ale neúnavný a ve mravech sprostný. Říkal o sobě, že jest „prvním služebníkem státním“, a také od poddaných žádal, aby byli pilni a pracoviti. Lenochů nenáviděl a stalo se, že sám na ulici zbil jakéhosi zahaleče svou bambusovou holí. Rozkošnictví a přepeych ode dvora úplně odstranil; jedinou jeho zábavou byla honba a „tabákové kollegium“, večerní to společnost, kde se svými dívčírníky kouřil, pivo pil a vedl hovory žertovné i vážné. Veškeru péči vynakládal na vojsko, v čemž zabíhal až do titěrností: hledal po všech koneích světa pěkuň rostlé, hodně vysoké muže a dával za ně velké peníze. Za jednoho takového obra zaplatil 5000 tolarů.

[Mladí Bedřichovo.] V podobném způsobu života chtěl vychovati také svého syna Bedřicha. Zakázal mu všeliké knihy, kromě bible a zpěvníku, a od osmého roku jej udržoval v tuhé kázni vojeuské. Ale to se mladému Bedřichovi nelíbilo; spíše měl náklonosť ke krásnému umění, obíral se francouzskou řečí a literaturou, němčinou polhrdal jakožto řečí nevzdělanou. Čím dál, stáli otec a syn příkřejí proti sobě; král kolikkráte zbil mladého prince, a ten, nechtěje déle snášeti jeho surovosti, smluvil se s přítelem svým, poručíkem Kattem, o útěk do Anglie ke králi Jiřímu II., který byl Bedřichovým strýcem. Ale záměr byl prozrazen, rozmlňovaný král odsoudil oba na smrt; Bedřichovi ovšem dána byla milost, ale nešťastný Katt byl popraven. Za Bedřicha přimluoval se též císař Karel VI., což však splaceno bylo nejhorším nevděkem.

Bedřich II. (1740—1786) přejal od otce říši dobře spořádanou, silné a výborně vycvičené vojsko a plnou pokladnu státní. Vzdělav se na základě novějších spisů francouzských, hlavně Voltaireových, staral se více než otec jeho o vědy a umění, ale bral v lelikost přesvědčení náboženské. Říkával: „V mé státě může každý dle svého střihu dojít spasení“. Byl to muž prázdný všech zásad mravnosti a spravedlnosti a dychtiv jenom zvětšiti svou říši prostředky jakýmkoli. Po otci zdědil pracovitost a střídmost, pevnou vůli v předsevzetích a snahu, povzuešti mondurov správou blahobyt v zemi. Bojovná mysl jeho hned od počátku umínila si vynutiti na císařovně Marii Terezii, sklíčené nepřátely se všech stran, bohatou kořist.

§ 81. Císařovna Marie Terezie (1740—1780).

I.

Války slezské.

Sotva byly uloženy ostatky Karla VI. v hrobce královské a už se vyplnilo zlé tušení prince Eugena, který ne nadarmo říkával císaři Karlovi,

že „lepší je 200.000 vojáků, než všechny smlouvy“. Ačkoli všechny mocnosti evropské uznaly platnost pragmatické sankce, přece hned po smrti Karla VI. vyslanec kurfirsta bavorského, Karla Alberta, oznámil u dvora vídeňského, že jeho pán Marii Terezii nemůže uznati za královnu českou a uherskou a ohlašoval všem úřadům, že jediným oprávněným dědicem trůnu jest kurfirst bavorský; poukazoval totiž na jakési nejasné

Obr. 28. Císařovna Marie Terezie.

ustanovení v poslední vůli Ferdinanda I. Vyslanec bavorský byl proto ihned z Vídně vykázán; ale celého dvora zmocnila se obava, že Bavorsko jedná v dorozumění s jinými mocnostmi a tak tomu skutečně bylo. Avšak největší nebezpečí přikvapilo se strany, odkud se ho nikdo nenadál, totiž od krále pruského Bedřicha II.

Tento okamžik vylédl si pruský král, aby ukončil svou neuasytoucí touhu po výbojích. Ohlásil veřejně, že má právo na některá knížectví

slezská, čehož však nemohl dokázati a ne plné dva měsíce po smrti Karla VI. vtrhl se silným vojskem do Slezska, na oko vydávaje se za ochrance protestantského vyznání; poněvadž země nebyla na takový vpád připravena, octla se brzo v jeho mocí a již 4. ledna 1741 slavil 1741 král Bedřich svůj vjezd do Vratislaví. Ale jsa si vědom bezpráví, kterého se dopustil, vyjednával s Marií Terezií, aby mu Slezska dobrovolně postoupila, že ji za to bude hájiti proti ostatním nepřátelům, což však

Obr. 24. Císař František I. Štěpán Lotrinský.

šlechetná panovnice s rozhořčením odmítla. Do Slezska vypraven byl císařský general Neipperg a svedl s Prusy bitvu u Molvic (již od Vratislaví). Císařská jízda vrhla se zuřivě na pruské pravé křídlo, v okamžiku je rozprášila, král Bedřich sám dal se na útek do Nisy, a tu se teprve dověděl, že utekl před vlastním vítězstvím; neboť zatím general jeho Schwerin v čele pruské pěchoty všechny útoky rakouské odrazil a tak opanoval bojiště. Později často se studem pěripomíhal si král tuto zbabělost.

Na zprávu o tomto vítězství pruském ostatní nepřátelé Rakouska, Francouzi, Bavori, Španělé, Sasové, král sardinský a posléze i pruský učinili spolek v Nymfeuburce na roztrhání dědictví Karla VI.; každý z účastníků dovozoval si právo na nějakou zemi rakouskou, jenom právo jediné dcery Karlovky, Marie Terezie, ode všech mocností dříve uznané, najednou pozbylo platnosti. Proti tomu dovolávala se Marie Terezie pomocí anglického krále Jiřího II., který však jsa zároveň kurfirstem hannoverským, bál se o tuto zemi, a pobízel Marii Terezii, aby učinila po vůli Bedřichovi a Slezska mu postoupila. Zatím vojsko francouzsko-bavorské vtrhlo do Hor. Rakous, v Lince si dal Karel Albert od stavů holdovati. Odtud vtrhl do Čech.

V největším tom nebezpečí, kde všichni rádcové císařství si zoufali, pouze statečná a neolrožená panovnice nepozbyla myslí. Učinivší s Bedřichem přímlíří, odebrala se do Uher a po delším, obratném vyjednávání dosáhla od stavův uherských a charvatských značné pomoci vojenské. Vojsko císařské sbíralo se u Znojma, co zatím Karel Albert s vojskem francouzským a bavorským dorazil ku Praze, města se zmocnil nočním útokem a dal se prohlásiti za krále českého. Odtud odebral se do Frankfurta, kde zvolen byl za císaře německého. Ale právě v ten den byl zbaven své vlastní země. Vůdce císařský Khevenhüller dobyv Lince, jehož hájilo 15.000 Francouzů, vtrhl do Bavor a dobyl veškeré země i s hlavním městem Mnichovem.

Těchto úspěchů vojska císařského lekl se král Bedřich II. a na úpěnlivou žádost Karla Alberta vtrhl zároveň se Sasy na Moravu, kdež dobyl Olomouce. Ale věrní Moravané chopili se zbraně proti většelcům a také Brno statečně se hájilo. Když pak přitáhl Karel lotrinský, povolav Khevenhüllera z Bavor, v čele vojska císařského, ustoupil Bedřich do Čech; tam došlo k bitvě u Chotusic (1742), ve které Karel lotrinský byl poražen. Znovu jednáno o mír; Bedřich žádal kromě Slezska dva kraje české, a anglický král domlouval Marii Terezii, aby k tomu svolila; ale hrdinská panovnice byla odhodlána, neodstoupiti z Čech ani píď: „Žádná moc světa mne k tomu nedonutí“, pravila, „raději snášeti chci vše hrozné, a pod zříceninami vídeňskými s mečem v ruce zemřít“. I spokojil se konečně král Bedřich, když mu mírem vratislavským (1742) postoupeno bylo Slezska krom Opavska a Těšínska. Tím získal bohatou a úrodnou zemi, o 35.000 km^2 a $1\frac{1}{2}$ mil. obyv., a zvětšil tak svou říši o celou třetinu. K míru přistoupil také August III., kurfirst saský a král polský.

Ostatní nepřátelé byli snadno pokročeni: Francouzové vyhnáni z Prahy a z Čech, a Khevenhüller vtrhnut opět do Bavor, opanoval (1743) veškerou zemi, zřídil tam správu rakouskou, vybíral vojsko i daně, čímž

se zemím císařským značně ulevilo. Spojenec Marie Terezie král anglický porazil Francouzy u Detting. Vítězná vojska chystala se překročit hranice francouzské, ale vítěznému jich postupu opět zabránil král pruský, který boje se o Slezsko, opět vypověděl válku.

Bedřich II. vtrhl do Čech, dobyl třídenní dělostřelbou Prahy a opanoval celou zemi. Marie Terezie povolala proti němu vojsko od Rýna, a toto vedením Karla lotrinského a hlavně řízením zkušeného vojevůdce hraběte Trauna vytisklo krále pruského z Čech do Slezska. August III. saský spojil se s Rakouskem a po smrti Karla Alberta (1745) učinil syn ¹⁷⁴⁵ jeho Maximilian Josef s Marií Terezí mír ve Füssenu (nad Lechem), jímž odstoupil od jejich nepřátel a slibil dáti hlas svůj Františkově lotrinskému při volbě císařské; za to vráceny mu Bavory. František pak zvolen ve Frankfurť císařem.

Zatím však ve Slezsku Karel lotrinský pustil se neopatrně do bitvy s králem pruským a byl poražen u **Hohenfriedberka**, zatištěn do Čech a podruhé přemožen u **Zárova** (nedaleko Trutnova). Pruský vůdce Leopold desavský sevřel vojsko saské u Kesselsdorfa (nedal. Drážďan) a donutil je k u vzdání. Ježto pak téhož roku vojsko anglické poraženo bylo od francouzského vůdce Morice Saského, odhodlala se císařovna Marie Terezie s těžkým srdcem učiniti s Bedřichem pruským **mír v Drážďanech** (1745), jímž opětne se vzdala Slezska a Kladská, začež král pruský uznal Františka císařem německým.

S Francouzy a Španěly vedena byla válka ještě po tři léta. V Itálii vůdce císařský Brown a po něm kuže Václav z Liechtensteina několika skvělými vítězstvími zdrtili moc nepřátelskou, ale nad Rýnem zvítězil vůdce vojska francouzského, maršálek Morig Saský nad Angličany. Krom toho podporovali Francouzi povstání posledního Stuartovce Karla Eduarda proti králi Jiřímu II., kteréž však skončilo se porážkou Karlovou u Cullodenu (1746, v sev. Skotsku). Proto Jiří II. doléhal na Marii Terezii, aby učinila mír, hroze sic že odstoupí od spolku s Rakouskem. Tak učiněn byl mír v Cachách (1748), jímž se Rakousko ¹⁷⁴⁸ vzdalo Parmy a Piacenze pro špauelského prince Filipa.

II.

Válka sedmiletá.

Po míru císařském dopřáno bylo našim zemím plných osm let plného klidu a pokoji zvenčí, jehož císařovna Marie Terezie velmi prospěšně užila: moudrými opravami ve všech odvětvích správy veřejné zavedla nový pořádek, starala se o povznešení blahobytu i obecného vzdělání. Tím, že zvětšeny byly příjmy státní a zlepšeno i rozmoženo vojsko,

uvedena byla císařovna na myšlenku, nedala-li by se zas nahraditi bolestná ztráta Slezska. K tomu však bylo potřebí cizí pomoci. Dosavadní spojenec Rakouska, král anglický Jiří II., byl velmi nespolehlivý a jemu hlavně přičítala rozhořčená panovnice vinu, že musila vydati nejen Slezsko, nýbrž i Parmu a Piacenzu. I upozornil císařovnu důmyslný státník, hrabě

Obr. 25. Leopold hrabě Daun.

(později kníže) **Václav z Kounic**, že by Rakousku mnohem lépe prospěl spolek s Francií a když se mu podařilo naklonit Marii Terezii této myšlence, byl vypraven jakožto vyslanec do Paříže, kde obratným vyjednáváním dosáhl souhlasu krále Ludvíka XV. i předních jeho ministrů pro 1756 spolek francouzsko-rakouský, který byl učiněn platně r. 1756.

Obr. 26. Kníže Václav z Kounic.

Tehda vypuklo právě nepřátelství mezi Francií a Anglií o některé osady americké a chystal se k velké válce. Král Jiří II. ucházel se opět jako za let předešlých o spolek s Rakouskem, ale byl odmítnut, i učinil smlouvu s králem pruským Bedřichem II., který se zatím doveděl o nebezpečí, jež mu hrozilo, a sbíral plně vojsko. Zatím připojil se k Rakousku

také **August III.** saský a polský a carevna ruská **Alžběta** (1742—1762), kterou král pruský několikráté hrubě urazil. Bedřich II. nemínil vyčkat vpadu nepřátel do své země i předešel je vypraviv se s velkým vojskem do Saska, dobyl Drážďan a sklíčil armádu saskou u Perna (sev. Krušných hor). Sasům na pomoc vypravil se rakouský general Brown, ale Bedřich II., zanechav část vojska u Perna, s ostatkem táhl Brownovi vstříc a svedl s ním u **Lovosic** (nad Labem) nerozhodnou bitvu; nicméně byl tím pochod Brownův zadržen a Sasové v Perně musili se vzdáti. Celé Sasko obsazeno od Prusů, a král Bedřich vybíral po celý čas války z této země za neslyšaujících útisků berně i vojsko.

Z jara r. 1757 valily se voje pruské z několika stran do Čech a všechny zamířily ku Praze. Bedřich chtěl města se zmocnit, obsaditi Čechy a Moravu a táhnouti pak na Vídeň. Vojsko císařské soustředilo se rovněž u **Prahy**, ale vrchní vůdce jeho, Karel lotrinský, svedl proti radě Brownově s Prusy bitvu, dříve než všechno vojsko bylo polhromadě; císařští byli poraženi, Brown smrtelně raněn a Karel lotrinský se zbytky vojska vtrhl do opevněné Prahy. Bedřich obléhl město a aby je co nejdříve douutil ku vzdání, dal namířiti děla na nejpamátnější budovy; chrám sv. Vítta, týnský chrám, Karlov vedle mnoha set budov byly vandalským způsobem pobořeny. Ale posádka pražská po tři neděle statečně se bránila, až se přiblížila toužebně očekávaná pomoc.

Císařský vůdce **Leopold Daun**, který stal se proslulým svou opatrností a bystrým okem prohlédl všechny přednosti a vady protivníkovy, sebral zatím ve východních Čechách velké vojsko a táhl Praze na pomoc. Král pruský nemínil jeho příchodu vyčkat a vypravil se proti němu. Daun zastavil se na rovině mezi **Kolínem** a **Chocemicemi**, kdež na mírných návrších velmi výhodně a důmyslně se opevnil. Král pruský udeřil s obvyklou rázností na císařské; ale zatím co Prusové sedmkráte marný útok učinili na opevněný tábor Daunův a šíky své oň rozbití, vyzadila za návrším králem nepozorovaná jízda císařská, vpadla šikům pruským, dosti již stěsnaným, v bok, a tak bitvu rozhodla. Celé levé křídlo pruské bylo rozptýleno neb porubáno, marné bylo úsilí královo, aby uvedl nový pořádek do svých šíků, dal se tedy na kvapný ústup do Nymburka. Byla to první bitva, kterou král Bedřich II. ztratil. Kouzlo jeho nepřemožitelnosti a nezlomná důvěra vojnů zmizely. Praha byla osvobozena, mistrovým řízením Daunovým byli Prusové z Čech úplně vytlačeni a po celý čas války nepodařilo se již nepříteli pevnou nohou stanouti v Čechách ani na Moravě. Císařovna Marie Terezie, uznávajíc plnou měrou zásluhu Daunovy, nazvala den bitvy kolínské „obrozením Rakouska“, založila

na památku toho řád tereziánský pro vynikající činy válečné a první takové vyznamenání udělila Daunovi.

Bedřich vytištěn byv z Čech musil obrátit se proti Francouzům, kteří táhli do Saska. Poraziv je u **Rosbachu** (záp. od Lipska), musil rychle obrátili se do Slezska, které zatím císařství, porazivše Prusy u Vratislaví, úplně opanovali. Ale opět pustil se Karel lotrinský neprozřetelně do bitvy u Lysé a Leuthena, ve které Bedřich II. zvítězil a císařské vojsko ze Slezska vytlačil.

R. 1758 vtrhl Bedřich na Moravu a obléhl Olomouc. Daun, jehož císařovna jmenovala vrchním velitelem vojsk císařských, obešel však velmi obezřetně tábor pruský a obsadil Svatý kopeček, čímž nucen byl Bedřich od oblézení upustiti, zvláště když mu druhý vůdce císařský, general Laudon, odebral veškerý vozy se špíží. Zatím vtrhli také Rusové do Braniborska, byli však od Bedřicha poraženi u Zendorfa (sev. vtoku Varty). Odtud táhl do Saska, které ohrožoval tentokráte Daun. Když se Prusové blížili, položil se jim Daun v cestu u **Hochkircha** (nad hor. Sprévou) a opevniv tamníjší návrší, zavřel králi cestu, který položil se táborem v rovině. Generálové pruští vytýkali králi tu lehkomyslnost. Ale Bedřich řekl: „Rakušané se mne bojí více než šibenice.“ Mylil se však. Za noční doby přepadl Daun spíci Prusy, kteří museli teprve do řad se stavěti, a ač statečně bojovali, připravil jim strašlivou porážku. Ještě hůře se vedlo Bedřichovi r. 1759. Rusové ve spolku s Landonem utkali se s Bedřichem v nejkrutější bitvě u **Kunersdorfa** (nad Odrou). Bedřich udeřil na levé křídlo, kde stáli Rusové, a porazil je. Ale nemaje dosti na tomto vítězství, odvážil se, ač bylo k večeru a vojsko zemdléné, udeřiti na pravé křídlo rakouské, které řízeno bylo výtečným vojevůdcem Laudonem. Ten uvítal útočící Prusy hroznou dělostřelbou, kterou celé pluky pruské byly smeteny a obráceny na divoký a zmatený útek. Král Bedřich bojoval zoufale; dva koně byli pod ním zabiti a koule nepřátele, která jej ranila do prsou, zastavena byla jen pouzdrem zlatým, které měl v kapse. Veškerá vojenská síla pruská byla rozbita, a Daun s Laudonem byli by snadno dobyli Berlínua, kdyby jim v tom liknavost Rusů nebyla bránila.

Také po ostatní čas byl král pruský tak sklízen, že by byl rád učinil mír a Slezsko vrátil, když mu v tom přišla z nenadání spása. Carevna Alžběta zemřela (na poč. 1762) a na trůn nastoupil synovec její **Petr III.**, který byl surové povahy a bez lepšího vzdělání, ale dětinským obdivovatelem Bedřicha II. a jeho vojenské slávy. Poněvadž poslední léta carevna Alžběta byla churava a vědělo se, že Petr III. bude její nástupcem, šetřili generálové ruští ze strachu před ním území pruského a proto také nedovolili rakouským vůdcům, aby Bedřicha II. úplně pokorili. Když pak

nastoupil Petr III. na trůn, vypověděl ihned spolek Marii Terezii a spojil se s Bedřichem, jehož země byly již úplně vysíleny a kromě toho také Anglie, kde po Jiřím II. nastoupil král **Jiří III.** (1760—1820) Bedřichovi méně přátelský, vypověděla králi pruskému roční peněžitou podporu. Nicméně spolek s Ruskem pomohl mu z nejhorší tísni, císařští byli ze Slezska opět vytištěni. Ale již po půl roce byl Petr III. svržen s trůnu a nastoupila manželka jeho **Kateřina II.** (1762—1796), která sice neobnovila již spolku s Rakouskem, však spolek s Pruskem zrušila. Všechny válčící mocnosti 1763 byly zemřeny, proto učinily Anglie a Francie **mír v Paříži** (1763), jímž Anglie získala Louisiana, Nové Skotsko, Kanadu a některé ostrovy západní Indické v Americe, Senegalsko v Africe a Koromandelské pobřeží v Přední Indii. Brzo potom následoval mezi Rakouskem a Pruskem mír v **Hubertburce** (zámek u Lipska), jímž Bedřich II. podržel Slezsko s Kladskem a uznal Josefa, syna Marie Terezie, za krále římského. Volba Josefova stala se r. 1764 ve Frankfurtě a již rok potom zemřel císař František, po němž přejal Josef II. hodnost císařskou. Přátelství Rakouska a Francie potrválo a dcéra Marie Terezie Marie Antonie provdána byla za potomního krále francouzského Ludvíka XVI., vnuka Ludvíka XV.

III.

První dělení Polska. Halic a Bukovina. Čtvrt Innská.

Válkou sedmiletou byly opět zuboženy země mocnářství rakouského, zvláště mnoho utrpěly Čechy a Morava. Císařovna Marie Terezie, vzdavší se již naděje na dobytí Slezska, od té doby vystříhalala se vůbec válkám a hleděla pečlivě povznéstí hmotu i duševně bídny stav svých poddaných. Ale zdálo se opět, že bude mír přerušen a to zmatky v říši polské. R. 1763 zemřel totiž král August III. a nastaly kruté spory ve šlechtě o volbu nového krále. Do těchto sporů míchala se ruská carevna Kateřina II. Byla to panovnice důmyslná, pečlivá o blaho svých poddaných, ale dychtiva rozšíření hranice své říše, při čemž právě tak málo šetřila cizího práva, jako Bedřich II. Zvláště pak obrátila svůj zřetel k nešťastné říši polské, kterou si umínila úplně připravit pod panství ruské. Ve spolku s Bedřichem II. pomohla k trůnu polskému Stanislavovi Poniatovskému (Augustovi IV.), který však se musil zavázati, že se ve všem bude řídit pokyny Ruska a Pruska a šetřiti práv dissidentů (nekatolíků) v Polsku. Proti tomu vlastenecká část šlechty polské učinila spolek — konfederaci barskou (nad hor. Bugem) —, jejíž účastníky však carevna Kateřina dala stíhati vojskem. Když pak

někteří se utekli na půdu tureckou, byli i tam pronásledováni, což zavdalo přičinu k I. válce rusko-turecké.

Sultan turecký vypověděl Rusku válku, doufaje, že pomocí povstalců polských rozšíří svou říši. Ale ruský vojevůdce Rumjancev, poraziv Turky několikrát, dobyl Multanská i Valachie, kdežto loďstvo ruské, připluvši Středozemním mořem, zvítězilo nad loďstvem tureckým u ostrova Chia a zatlačivši je do maloasijského přístavu Česme, zapálilo je tam (1770). Také vzbudila carevna proti Turkům povstání řecké, které však bylo krvavě potlačeno. 1770

Král Bedřich II. sledoval se zájistí a obavami veliká vítězství ruská proti Turkům. Sešel se tedy s císařem Josefem II. v Unčově (na Moravě) a tam se domluvili vyzvat carevnu Kateřinu, aby upustila od války turecké, a nabídnoti jí za náhradu kus říše polské; k vůli udržení rovnováhy pak aby i Prusko a Rakousko z téže říše si kus urvaly. Ale proti tomu vzepřel se všechnen cit a spravedlnost císařovny Marie Terezie. Král pruský, byv odmítnut, obrátil se s týmž návrhem na carevnu Kateřinu II. a ta svolivší k němu, učinila s Pruskem smlouvu o první rozdělení Polska (1772). Císařovna Marie Terezie měla na vybranou: buď podniknouti válku proti přesile rusko-pruské, neb přijati nabízenou část Polska. S bolestným pocitem odhodlala se k druhému. Rakousku připadla Halič, vyjma města Krakov s okolím, Prusku západní Prusy, vyjma Toruň a Gdaňsk, Rusku velká část Litvy až po Dnepr a Dvinu. 1772

Ale carevna Keteřina neupustila od další války s Turky, čímž pohnula Rakousko, že obsadilo vojskem sev. část Multanská, aby Rusům za zády hrozilo. Turci sevřeni vojskem ruským učinili mír v Kučuk-Kajnardží (1774), jímž postoupili Rusku města Kerč, Jenikale a Azov, povolili jim svobodnou plavbu na Černém moři a v úžinách bosporské a dardanské; Tataři krimští prohlášeni za samostatné; později uvedl je generál Potemkin pod vrchu lávky ruské. Rakousko podrželo obsazenou část Multanská, která nazývána věvodstvím Bukovinským (1775). 1775

Ještě jedna válka hrozila za císařovny Marie Terezie Rakousku, ale odvrácena péčí šlechetné panovnice. V Bavorsku byla na vymření větve Wittelsbachovců a tu hlásil se císař Josef II. o některé části Bavor, jakožto léna koruny české. Proti tomu hrozil král pruský Bedřich II. válkou. Přičiněním císařovny Marie Terezie sjednán byl mír v Těšíně (1779), jímž nabylo Rakousko čtvrti Innské, části nyn. Horních Rakous. 1779

IV.

Blahodárné opravy císařovny Marie Terezie.

Císařovna Marie Terezie byla panovnice neobyčejných darů duševních a vzácného vzdělání. Poznala brzy, že země mocnářství rakouského příliš

utrpěly nejen častými válkami, nýbrž ještě více špatnou správou a nedostatkem péče za let předešlých. Zubožený stav poddaných přesvědčil ji, že je třeba provést opravy ve všech odvětvích veřejné správy,

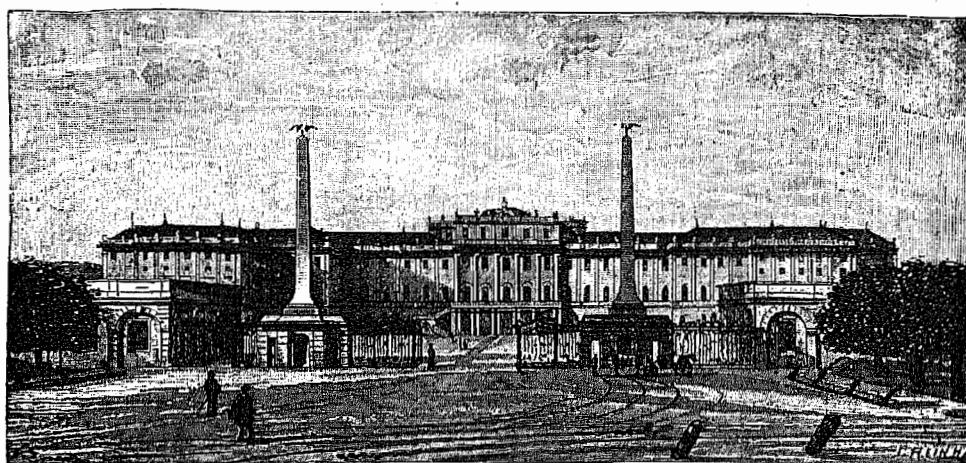

Obr. 27. Arnošt Gideon z Laudonu.

Bystrý duch její a znalost povah lidských vedly ji k tomu, že si ve všech oborech vybrala rádce zkušené a důmyslné.

Finance státní byly zlepšeny úsporami ve výdajích státních, podporováním obchodu a průmyslu a lepším rozdělením daní; upravena cda, mýta a poštovníctví. Hlavní rádce císařovny, hrabě Haugwitz a

hr. Rudolf Chotek, otvírali průmyslu nové dráhy a usnadňovali dopravní spojení a tím obchodu pomáhali. Terst nabyl v této době teprve velikého významu; obchodníci z Nizozemí, z Neapole a Řecka se tam usazovali a rozšířili námořský obchod rakouský z Adriatického moře do Malé Asie a odtud až do Přední Indie. Loděm na Dunaji usnadněna plavba tím, že vylámány skály v Horních Rakousích u Greinu. Doprava psaní a zboží byla zdokonalena, ač nedá se přirovnati k dobám našim: z Vídni do Prahy jelo se sedm, do Terstu třináct dnů. Všeobecnou péčí touto zvýšeny příjmy státu za celou dobu vlády Marie Terezie na výši dvojnásobnou!

Obr. 28. Zámek Schönbrunnský.

Zvýšením příjmů státních zlepšeno **vojenství**. Počet vojska čítající r. 1740 100.000 byl ponenáhlou zdvojnásoben, když vzdělání důstojníků založena vojenská akademie v Novém městě. Proslulí vůdceové Daun, Lascy a Václav z Lichtensteina provedli rozsáhlé opravy ve vojsku, takže se zdarem čelilo i nejlépe vycvičeném vojsku pruskému.

Také ve **správě státní** i jednotlivých zemí provedeny rozsáhlé změny. Stavům zemským odňata ponenáhlou veškerá dosavadní moc a přenešena na c. k. gubernia čili místodržitelství, od nichž však oddělena moc soudní. Nad guberniemi byla společná kancelář českorakouská a uherská se sídlem ve Vídni. Stavu selskému bylo značně uleveno již tím, že vrchnostenští úředníci podřízeni dozoru krajských hejtmanů, nejvíce však vydáním robotního patentu (1775), jímž práce robotní jsou velmi sníženy.

Neméně pečovala osvícená panovnice o školství, v čemž zase hlavním rádcem jejími byl osobní lékař její van Swieten, muž velkého vzdělání. Již od počátku university a gymnasia, kde vyučovali hlavně jezuité, byly podřízeny dozoru státnímu. Když pak řád jezuitský, který posud nejvíce pokroku školskému se opíral, byl od papeže zrušen (1773), byly statky jejich zabaveny a zřízeny z nich fondy, ze kterých byly školy hojněji zřizovány, vyučování pak na universitách a gymnasiích svěřeno osvědčeným mužům duchovním i světským. R. 1774 obecným zákonem zřízeny školy obecné dle trojího rozdělení: školy normální (vzorné) v hlavních městech, hlavní po krajích a trivialní po městečkách a vsích, kde zavedeno bylo trivium t. j. čtení, psaní a počítání. Při tom však zavedena novota škodlivá slovanským národnostem, že totiž ustanovena němčina za jazyk vyučovací nejen na gymnasiích, nýbrž i na školách obecných. Podnět k tomu dal císař Josef II., který se domuval, že takovým způsobem zavede jedinou národnosť v celém státě, jako jest na př. ve Francii.

V soudnictví vydán byl nový řád trestní, kterým odňato městům a vrchnostem právo trestati zločiny; soudy osazeny byly zkušenými právníky, skřípec a jiné zlořády zavedené za časů třicetileté války byly odstraněny.

Veškera tato péče, kterou císařovna Marie Terezie měla o své poddané po celý čas svého panování, získala jí vřelou lásku a neobmezenou úctu u všech obyvatel říše. Všechny vrstvy lidu, od nejnižších až k nejvyšším stejně hnuly k šlechetné panovniči, a splácely její péci velikou obětavostí, již také bylo za krutých válek potřebí. Tak šlechta uherská a chorvatská uchváceny byly nadšením pro císařovnu již v první válce slezské a pod všeobecným heslem „Moriamur pro rege nostro“ stavěly se dobrovolně pod prapory císařské. Také lid český měl příležitost osvědčiti svou příchylnost k císařovně, nejvíce za války sedmileté, kdy obyvatelé podporovali všemožně vojsko císařské proti vetřelým Prusům. Ode všech poddaných přijata byla s hlubokým zármutkem zpráva o smrti císařovny

1780 Marie Terezie (29. listop. 1780).

§ 32. Císař Josef II. (1780—1790) a Leopold II. (1790—1792).

Císař Josef II., který nastoupil po matce své na trůn ve věku 39 let, byl, jako Marie Terezie, panovník dobrého srdce a pln touhy, aby odstranil zlořády v říši zakořenělé a zavedl opravy k blahu poddaných směřující. Od nejútlejšího mládí toužil po vzdělání duševním, toto však se mu často podávalo způsobem jednostranným a nezáživným. Proto hleděl v dospělejším věku pilným čtením dohodnit, co zameškal. Ale tu dostávaly se mu do rukou kromě spisů dobrých také knihy špatné, psané od

francouzských učenců, tak zv. encyklopedistů; tito, brojící proti zlorádům při dvoře krále Ludvíka XV., podryvali zároveň beze všeho ostatním veškeru úctu k moci státní a církevní, ano uváděli v posměch jakékoli smýšlení náboženské; upírali církvi všech dosavadních práv a vyzývali panovníky a ministry, aby moc církve katolické zrušili a všeliké náboženské i církevní zřízení moci státní podrobili. Nejznámějšími z takových spisovatelů stali se Rousseau, Voltaire, Diderot, d'Alembert, kteří založili naučný slovník čili encyklopedii, a v něm své zásady náboženské a mravní uložili; odtud zovou se encyklopedisty.

Učení jejich, otřásající až do základů zřízením státním i církevním, rozšířilo se rychlostí blesku po celé Evropě. V Portugalsku ministr Pombal, ve Španělsku Aranda, v Dánsku Struensee, v Prusku sám král Bedřich II., v Rusku carevna Kateřina dychtivě chopili se učení hlásaného proti vře katolické a hlavně proti nenáviděnému řádu jezuitskému; Pombal a Aranda dali jednoho dne všechny jezuitky na lodích ze země vyvézti do území římského; později sám papež Klement XIII. zrušil tento řád (1773).

Nový duch času pronikl až na dvůr vídeňský a císař Josef II. pilně čítal spisy Voltaireovy a j. Ze spisů těch čerpal přesvědčení, že zvláště stávovské zřízení v zemích našeho mocnářství je zpuchřelou budovou, kterou dlužno shroutiti. Srdce jeho jímala bída a útisky lidu selského, jaké nař ukládala od dávných časů šlechta, ale on také dal se popudit proti jiným zachovaným řádům, které nezasloužily úplného odsouzení, i byl by rád všechno šmahem odstranil a nahradil řády, navrhovanými od učenců francouzských. Ale pokud žila císařovna Marie Terezie, nedopustila, aby převrat se stal tak kvapným způsobem. Když však po její smrti (1780) nastoupil sám Josef II. na trůn, jal se prováděti opravy s úsilím nevidaným.

Novoty náboženské a společenské. Již r. 1781 vydal císař Josef II. 1781 toleranční patent, jímž propůjčena svoboda náboženská vyznavačům víry luteránské a reformované. Tehda vystoupily z úkrytu zbytky protestantů po Čechách, Moravě a Rakousích, které se zachovaly z pronásledování války třicetileté a utvořily obce náboženské; císař zřídil jim v každé zemi vrchní dozorce, superintendenty a ty zase podřídil nejvyššímu úřadu státnímu vyznání ve Vídni. Ale podobným způsobem chlěl císař podrobiti státním úřadům i církev katolickou. Bully papežovy se směly čísti jen se svolením vlády císařské. Kláštery byly rušeny a z jmění jejich zřizovány fonda náboženské, které sloužily k zakládání nových far a biskupství. Zřízeny generalní semináře pod správou státní k vychování katolického duchovenstva. Processi, ponti na posvátná

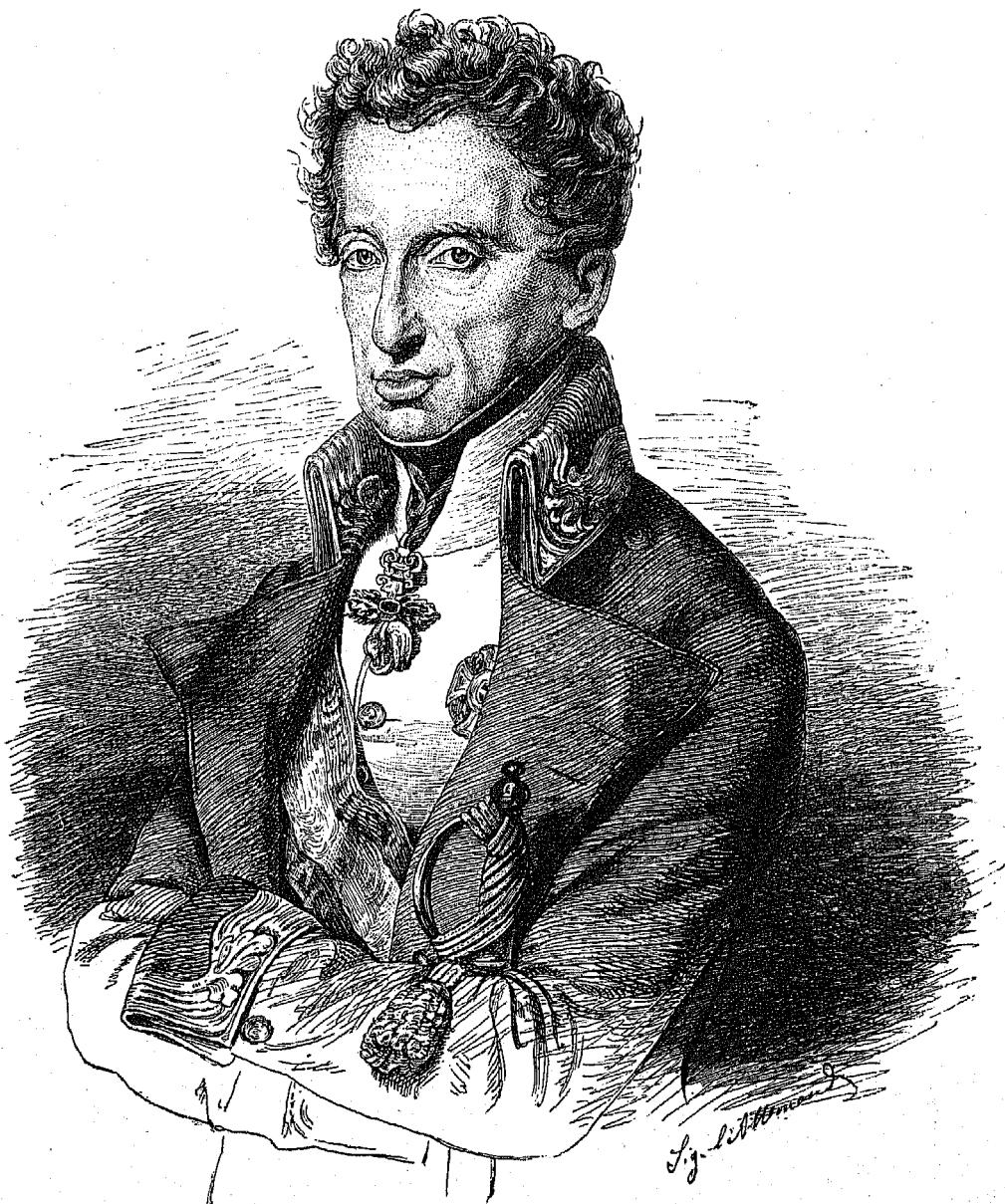
místa zakázány, zemřelí měli se pochovávat bez okázalých a hlučných obřadů, posvícení ustanovené na jednu neděli (císařské posvícení). Tak pronikavé změny vzbuzovaly již nespokojenosť v lidu katolickém a papež Pius VI. schválně zajel si do Vídně, aby mírnými domluvami císaře od

Obr. 29. Císař Josef II.

tohoto počinání odvrátil. Ale císař nedal ze zdržeti a zastavil téprve provádění oprav, když papež mu pohrozil tresty církevními.

Vydatně podporován byl **obchod** a **průmysl**. Císař Josef II. vymohl na Turecku smlouvu, kterou otevřeny byly země turecké více než dosud kupcům rakouským. Jeho úmyslem bylo provést v celé říši síť silnic a průplavů. Aby plodiny a výrobky domácí měly větší cenu, zavedl vysoké

Obr. 30. Arcikníže Karel.

clo na zboží z ciziny dovážené. Sám dával v tom dobrý příklad, kupuje jen zboží domácí; tak hned na počátku vlády své dal všechna cizozemská vína ze svých sklepů odvézti do nemocnic. Vůbec nesla se všechna snaha císařova k blahu poddaných. Když mu Budínští chtěli postavit krásný pomník, psal jím: „Co jsem posud pro Uhry vykonal, nezaslouží této pocty. Až se mi jednou podaří, přivést obchod a přímysl v rozkvět, až spojím celou zemi od jednoho konce k druhému silnicemi a splavnými průplavy — bude-li mi pak národ chtít postavit pomník, vděčně jej přijmu.“ Jak se císař staral o stav rolnický, toho důkazem jest, že u Slavíkovic na Moravě sám brázdu na poli vyoral. Aby se přesvědčil, jak se lidu, zvláště rolnickému, vede a zdali jeho nařízení se pečlivě provádějí, konal časté cesty po rozličných částech říše. Aby ulevil lidu selskému, vydal zákon o zrušení osobního poddanství a kázal roztrídit veškerou půdu tak, aby břemena platů byla stejnoučasně rozdělena.

V celém státě chtěl císař Josef zavést jednotnou správu veřejnou čili centralisaci; všechny své země chtěl spojiti stejnými zákony, obyvatelstvo tak různých národností a různé víry chtěl sloučiti v jediný národ. Proto zrušil všechna dosavadní práva sušených zemských, kterých nesvolával, a proto také zavedl mnohem přísněji do všech škol vyučování jazyku německému, bez jehož znalosti nikdo neměl dosáhnouti vyššího úřadu. Také proti těmto novotám ozývaly se četné hlasy nespokojenosti, zvláště v Uhrách a v Nizozemsku, kde v posledních letech panování Josefa došlo i k vzbouření. Proto byl by rád císař této země se zbavil a nabízel ji kurfirstovi bavorskému výměnou za Bavoru. Ale proti tomu povstal král pruský a zabránil tomu.

[**Válka turecká 1789—1791.**] Již r. 1783 smluvil se císař Josef II. s carevnou Kateřinou II. o spolek proti Turkům. Porta turecká dověděvší se o tom, vyhlásila sama Rusku válku a tak vystoupilo i Rakousko s celou mocí svou proti ní. Císař Josef sám postavil se v čelo vojska a táhl na jih, aby oblehl Bělehrad. Ale musel ustoupiti mocí turecké a onemocněv v nezdravé krajině zemanské vrátil se do Vídně. Velení nad vojskem odevzdáno osvědčenému generala **Laudonovi**, který, oblehnul Bělehrad, v 35 dnech ho dobyl a opanoval skoro celé Srbsko a M. Valachii. Zatím také Rusové vedli si statečně; dobyli Očakova (záp. od ústí Dněstru) a vedením generala Suvarova opanovali zase Multansko a Valašsko. Těchto úspěchů záviděl však Rakousku i Rusku pruský král Bedřich Vilém II. (1786—1797), jal se podučovati ke vzpourě šlechtu uherskou i nizozemskou a hrozil Josefovi II. válkou. Zatím císař Josef II. zemřel (1790).

Císař Leopold II. (1790—1792), mladší bratr Josefa II., byl muž osvícený, pln dobrých úmyslů k poddaným. Poznával dobře, že opravy

byly prováděny příliš ukvapeně a proto všude jevil povolnost. S Turky učinil mír ve **Svišťově** (nad dol. Dunajem, 1791), ve kterém se spokojil 1791 s postoupením St. Ršavy a úzkého pruhu země při Uně. Tím byl zastaven také vítězný postup Rusů na Cařihrad a také oni učinili mír v **Jasích** (nad Prutem, 1792), jímž obdrželi Očakov a území na levém břehu Dněstru. 1792 Stížnostem svých poddaných vyhověl šlechetný císař, zrušiv velkou část novot. Sněmům zemským dána prvotní moc. Poddaní se ukonejšili a moudrá zařízení císařova vzbuzovala všude nejlepší naděje. Tehda pořádána také v Praze první zemská hospodářská a průmyslová výstava (1791).

Jenom Uhři a Nizozemci nechtěli se upokojit a hrozili, že se z moci císařské vytrhnou. Tu však ukázal jim císař Leopold II. svou moc a vypravil do obou zemí mocná vojska, čímž povstání násilně bylo udušeno. Bohužel nebylo popřáno moudrému panovníkovi, aby šlechetné úmysly své provedl. Zemřel již r. 1792.

1792

Rodokmen Habsbursko-Lotrinský:

Marie Terezie († 1780)

manž. František I. lotrinský

Josef II. (1780—1790)

Leopold II. (1790—1792)

František II. (1792—1835)

Ferdinand I. (1835—1848)

František Josef I.

Karel Ludvík

Rudolf † 1889   František Ferdinand   Otto

§ 33. Carevna Kateřina II. (1762—1796).

Nastoupením **Kateřiny II.** na trůn ruský nastal mocný rozvoj veleříše ruské. Jsouc panovnicí velkého důmyslu a vzdělání, zaváděla ve veřejné správě mnohé důležité opravy. Válkami tureckými otevřela loděm ruským plavbu na Černém moři; rozmnozila loďstvo i vojsko; zakládala města zvláště námořní (Cherson) čímž zvelebila obchod a průmysl. Pečovala o školství, založila ruskou akademii a podporovala literaturu. Nejmilejší její myšlenkou bylo vypudit Turky z Evropy a založiti na Balkanském poloostrově říši pro svého mladšího syna Konstantina. Vítězná vojska její, vedená Suvarovem a Potemkinem již také ohrožovala Cařihrad, ale dalšímu postupu jejich zabránily ostatní mocnosti evropské, zvláště Prusko, žárlivé na rychlý vzrůst moci ruské. Proto ustoupila carevna od tohoto záměru a obrátila se k provedení jiného, neméně důležitého, učiniti konec rozervané říši polské a přivtělit ji pod své panství. Ale i to se

nedalo úplně provésti; Kateřina musila se rozděliti o kořist' polskou s Pruskem a Rakouskem.

[**Druhé dělení Polska 1793.**] Po veliké pohromě, která stihla Polsko prvním dělením (1772) přišla velká část šlechty, ale už pozdě, k poznání, že svou vinou uvedla vlast v záhubu. I sjednotila se vlastenecká strana a ve srozumění s králem Augustem IV. usnesla se na sněmě varšavském

1791 na nové ústavě, řečené konstitucí 3. května (1791), kterou zrušeno liberum veto, prohlášena dědičnost trůnu polského a zakázány všeliké spolky šlechticů (konfederace). Ale druhá část šlechty nebyla s těmito zákony spokojena a povolala na pomoc carevnu Kateřinu, která ve spolku s králem pruským vypravila vojsko do Polska a donutila krále Augusta IV. (Stan. Poniatovského), že zase konstituci 3. května zrušil. Vojsko ruské zůstalo v zemi a vůdcové ruští provozovali tam libovolné panství. Nátlakem 1793 Ruska a Pruska svolán pak sněm do Grodna (1793), který obstoupěn vojskem a ohrožen děly naří namířenými svolil **k druhému dělení Polska**. Jím připojena k Rusku zase velká část Litvy, k Prusku Poznaňsko a města Toruň a Gdańsk. Rakousko se tohoto dělení neúčastnilo.

[**Třetí dělení Polska 1795.**] Když takovým způsobem Polsko stlačeno na stát nepatrují, přinutila carevna Kateřina krále Augusta IV. ke smlouvě, kterou zpráva věci vojenských a zahraničních vložena do rukou carevniných. Tím mělo být Polsko připraveno o samostatnost. I vypuklo všeobecné povstání, v jehož čele stál zkušený vůdce **Kościuško**. Jemu podařilo se z počátku poraziti oddíly vojska ruského i pruského, ale v rozhodné

1794 bitvě u **Maciejovic** (1794, již od Varšavy) od Rusů poražen a zajat. Suvarov dobyl pak pevného předměstí varšavského Prahy, čímž Varšava donucena se vzdáti. Potom rozdelen ostatek říše polské: Rakousku přiděleno Malopolsko po l. břehu Visly i s Krakovem, pak území mezi Buhem a Pilicí, záp. **Halič** řečené, a kraj Tarnopolský; Prusku záp. Polsko 1795 s Poznani a Hnězdnem, Rusku ostatek (1795). Tak zanikla kdysi slavná říše polská.

1796 Carevna Kateřina II. zemřela r. 1796; syn a nástupce její **Pavel I.** (1796—1801) zdědil říši značně zvětšenou a zaokrouhlenou, uvnitř mnichými opravami zlepšenou.

§ 34. Benjamin Franklin a Jiří Washington.

I.

[**Osazení sev. Ameriky od Evropanů.**] Objev Normanů v sev. Americe neměly trvalých následků. Teprve příklad Kolumbův působil mocněji k podnikům plaveckým v tyto strany. R. 1493 John Cabot,

kupec benátsky, který se usadil v Bristolu, objevil Nový Founland, odkudž přivezl králi Jindřichu VII. první krocany. Syn jeho Sebastian Cabot objevil r. 1494 Labrador, jemuž však toto jméno dal portugalský plavec Cortereal (1501). Francouzský plavec Jacques Cartier (1534) objevil záliv sv. Vavřince a dal mu to jméno, poněvadž v den tohoto svatého tam vjel; nad řekou sv. Vavřince založil město Montreal. Francouzi i potom, zvláště Hugenoti za válek náboženských, stěhovali se houfně do sev. Ameriky a založili tam na počest Karla IX. první provincii Karolínu, a obsadili též Floridu, kterou jim však odňal král španělský Filip II., později též Nové Skotsko a Kanadu, kde r. 1608 založili město Quebec nad řekou sv. Vavřince.

Angličané vzchopili se k větším činům plaveckým teprve za slavné královny Alžběty. Frant. Drake projev úžinou Magelhaensovou, první prozkoumal západní břehy sev. Ameriky a odtud vykonal cestu kolem světa za dvě léta a deset měsíců (1578—1580). Nedlouho potom založil Walter Raleigh Virginii, nazvanou tak na poctu královny Alžběty. Odtud přivezl Drake první brambory a tabák do Evropy. Od té doby osazovali Angličané i jiní národné horlivě břehy sev. americké. R. 1630 založen Boston, r. 1632 lord Baltimore obsadil území nad řekou Potomakem, které nazval na počest tehdejší královny anglické Marie Maryland a v něm založil město Baltimore. O něco dříve smělý plavec Hudson objevil řeku Hudson a na druhé straně záliv po něm nazvaný. R. 1614 založili holandskí kupci při ústí řeky Hudsonu město **Nový Amsterodam** a zmocnili se okolní krajiny. Ale král anglický Karel II. vypravil tam r. 1664 lodstvo, které se města zmocnilo, a udělil všechny ty krajiny lénem bratru svému Jakubovi, vévodu yorkskému. Osada N. Amsterodam přijala pak na počest nového vladaře svého jméno **Nový York**.

Nové zástupy přicházely do Ameriky stěhováním sekt náboženských, v Evropě pronásledovaných. Hlavně to byli quakeri v Anglii a ve Skotsku, kteří vedli život přísně mravný, nenosili zbraní, nepřísahali, opovrhovali zábavou, zuřili proti tyranům a posmívali se titulům. Byli všude krutě pronásledováni. I vyžádal si jeden z nich William Penn od krále Karla II. za 200.000 zl. území záp. Delawaru, které král sám nazval Pennsylvania (lesnatou zemí Pennovou) (1682), a osazoval tam své souvěrce. Na březích Delawaru založeno město, jemuž dáno krásné jméno Filadelfie (lásku bratrská), které záhy nabyla významu světového. Též doby založili Francouzové při dol. Mississippi Louisiana, na počest krále Ludvíka XIV., Angličané později Georgii za krále Jiřího I.

Záhy povstal spor mezi Anglií a Francií o nadvládu v sev. Americe. Francie podlehla ve dvou válkách námořských, ve válce o dědictví španělské a ve válce sedmileté a tak uchájili si Angličané panství v těchto stranách. Také domácí kmeny indiánské byly po krvavých bojích podrobeny. Kolonisté v těchto bojích pilně se účastnili a již tehdy vynikl mezi bojovníky statečný Jiří Washington.

II.

Za času míru pařížského (1763) měli Angličané v sev. Americe již 13 provincií při Atlantském oceaně; dva miliony pilných osadníků zabývalo se obchodem a průmyslem. Ale vláda anglická, zadluživší se válkou sedmiletou, chtěla část břemen uvaliti na osady a zavedla tam poplatek kolkový, na všechny listiny a tiskopisy. Proti tomu se však osadníci opřeli a virginští vypravili svého vyslance Benjamina Franklina, aby vyžádal od parlamentu zrušení této novoty.

Benjamin Franklin narodil se r. 1706 v Bostoně. Pocházel ze selské rodiny, která se teprve nedávno z Anglie vystěhovala. Z mládí odkázán byl chudobou svých rodičův, aby si sám dobýval výživy; nicméně neopomíjel žádné příležitosti k svému vzdělání a jen pilností svou dobyl si znamenitného postavení ve veřejném životě. Ve Filadelfii zřídil si tiskárnu a knihařství a, nabýv důvěry svých spoluobčanů, byl zvolen do městské rady. Vydával poučné spisy pro lid, jejž vtipnými příklady a přirovnání povzbuzoval k pracovitosti. Jeho vědecké práce o zemětřesení, o oběhu krve, jeho pokusy se strojem elektrickým, jimiž dospěl, jako již před ním Moravař Prokop Diviš, k vynálezu hromosvodu, zjednaly mu i v Evropě velkou slávu. Když později navštívil Paříž, byl od Francouzů s velkým nadšením uvítán; francouzská akademie jej jmenovala svým členem a předseda její uvedl Franklina do shromáždění se slovy Vergiliovými: „Eripuit coelo fulmen sceptrumque tyrannis“.

Přimluvám Franklinovým se podařilo, že parlament anglický odvolal kolkový poplatek, ale již r. 1767 zavedl clo na papír, sklo, čaj a jiné zboží. Ale Američané vzepřeli se dovozu takovému a když r. 1773 přistáli v Bostoně lodi s velkým nákladem čaje, odebralo se 17 občanů, za Indiany přestrojených, na lodi a veškeren náklad shodili do moře. Když pak parlament se jal svá nařízení násilně prováděti, sešlo se 51 volených zástupců ze všech kolonií na kongres ve Filadelfii a podali králi Jiřímu III. prosbný list, aby všechna dosavadní nařízení, jimiž se svobody osad omezují, byla zrušena. Mezi zástupci v kongresu byl také Jiří Washington.

Jiří Washington (nar. 1732) pocházel z bohaté rodiny statkářské ve Virginii. Již v 11. roce věku svého ztratil otce, ale za to se mu dostalo pečlivého vychování od matky, která jej vedla k tomu, aby si také mimo školu sbíral vědomosti, potřebné v praktickém životě. Jako Franklin, súčastnil se i on válek proti Francouzům a Indianům, ale pak žil po 15 let (1759—1774) na svém statku nevystupuje na veřejnosti. Teprve útiský, jež bylo koloniím snášetí od anglické vlády, přiměly jej k tomu, že se účastnil kongresu filadelfského.

Když prosebný list, podaný králi Jiřímu, zodpověděn byl nepříznivě a anglická vláda se chystala potlačit násilím odpor kolonií, sešel se kongres znova (1775), prohlásil spolek 13 spojených států a zvolil Washingtona za vrchního vojevůdce v nastávající válce. Rok potom (1776) prohlásilo 1776 se oněch 13 států na sjezdě ve Filadelfii za nezávislé od panství a n g l i c k é h o. Ve válce pak vedené ovšem nevyrovnané se nevyevišené pluky americké řádnemu vojsku anglickému, ale neúnavné péče Washingtonové se podařilo uvéstí v nějistý pořádek; z počátku vedl se zdarem boj pouze obranný, podporován jsa od francouzského šlechtice La Fayette, který nadšen pro svobodu americkou, vypravil vlastním nákladem loď a přivezl Američanům prach i pušky (1777). Obě vůdcové porazili pak hlavní vojsko anglické u Saratogy. Zatím získal Franklin krále francouzského i španělského, že vyhlásili Angličanům válku. Angličané na moři zvítězili nad protivníky, ale v Americe zajal obezřelý Washington, podporován francouzskými dobrovolníky, celé vojsko anglické u Jorktonu (1781). Byl tedy ujednán mír ve **Versailles** (1783), jímž Anglie uznala 1783 nezávislost obcí amerických. Spojené státy (United states) sestoupily se v republiku, které dal Washington pevnou ústavu a sám zvolen byl r. 1789 prvním její presidentem. Moc Spojených státův úžasně vzrostla: nyní rovnají se velikostí Evropě a počet obyvatelstva vzrostl za našich dob na 65 milionů. O úžasném rozkvětu jejich v obchodě a průmyslu podala nejlepší svědectví světová výstava, pořádaná r. 1893 v **Chicago** na památku objevení nového světa Kristofem Kolumbem.

Angličané našli brzo náhradu za ztrátu v Americe. Rozšířili v 2. polovici XVIII. stol. moc svou v celé Přední Indii a na Ceyloně; toho času podnikl odvážný plavec James Cook výzkumné cesty po Austrálii a její mnohoostroví; na třetí cestě byl zabít na sandwichském ostrově Owaihi od domorodců (1779). Angličané obsadili pobřeží australská, čímž jejich obchod nabyl rozsahu nikdy nebývalého. R. 1788 založili hlavní město australské **Sidney**.

VI. oddělení:

Francouzská revoluce a doba Napoleona I.

§ 35. Král Ludvík XVI. (1774—1792).

I.

[Příčiny revoluce.] Za panování krále Ludvíka XV. povstalo ve Francii mnoho zlořádů a z nich velká nespokojenosť ve velké části lidu. Obyvatelstvo se skládalo ze tří stavů: ze šlechty, z výššího duchovenstva a třetího stavu (měšťanův a sedláků). Mezi těmito stavů byly veliké nesrovnalosti: šlechta a duchovenstvo měly dvě třetiny veškeré půdy francouzské a neplatily z ní žádných daní; měšťané a sedláci měli pouze třetinu půdy a platili z ní veškeré daně státu, krom toho odváděli duchovenstvu desátek a šlechticům těžce robotovali. Daně pak byly pronajímány soukromníkům, kteří je za pomocí státních úředníků nemilosrdně vydírali. Naproti tomu neměly nižší třídy žádných práv; všechny vyšší úřady byly v rukou šlechty; důstojníkem směl se státi jen šlechtic.

Dvůr krále **Ludvíka XV.** byl velmi znemravnělý; král vydával mnoho peněz na přepych a rozkoše. Kázeň ve vojsku klesala a Francouzi byli často poráženi od nepřátele (na př. v bitvě u Rossbachu od Bedřicha pruského); lid vida to, pojal ke královské moci nedůvěru a nevážnost. Časté války a marnotratnost u dvora pohlcovały mnoho peněz a když lid nestačil jich platiti, dělaly se státní dluhy.

Všechny tyto zlořády kárali vynikající spisovatelé francouzští, zvaní encyclopedisté, jako Voltaire, Rousseau, Diderot, d'Alembert a j. Obraceli se však nejen proti skutečným zlořádům, nýbrž proti veškeré moci státní a církevní, podrývali řády náboženské a šířili nevěru při dvoře, ve šlechtě i mezi lidem. Jejich působením se stalo u vyšších tříd modou, posmívati se všem zachovaným zvyklostem, které nazývali předsudkem. Tím si však šlechta sama nejvíce podkopávala půdu: nepovážila, že budou kdysi předsudkem nazvány všechny její přednosti a privilegia, kterých nezaslouženě požívala, a že třetí stav, přijde k tomuto poznání, užije i násilných prostředků, aby šlechtě tyto výhody vyrval.

V jiných státech byly také zlořády podobného druhu, ale tam je záhy zpozorovali panovníci sami a moudrými opravami je hleděli odstraniti, jako na př. u nás císařovna Marie Terezie. Ale ve Francii Ludvík XV. o takové věci nedbal a když nastoupil na trůn vnuk jeho **Ludvík XVI.**

(1774—1792), ukázalo se, že síla jeho k takovému úkolu nestačí. Byl sice povahy mnohem lepší, než Ludvík XV.: mravně zachovalý, spořivý, měl soucit s bídou třetího stavu a dobrou vůli, aby zlořády odstranil, proto také nazván byl od lidu le Desiré (vytouženým); ale neměl dostatek schopnosti a odhodlanosti, aby tento veliký úkol provedl.

První obtíž, s kterou se král Ludvík XVI. hned při nastoupení svém setkal, byl ohromný státní dluh, který pak ještě vzrostl, když Francie se spojila s obcemi americkými k válce proti Anglii. Aby jej odstranil, povolal si znamenité rádce, kteří se chopili podobného prostředku, jako císař Josef II. v Rakousku: rozděliti daň pozemkovou mezi všechny stavы, tak aby se ulevilo stavu selskému, zvýšiti blahobyt v zemi podporováním průmyslu a obchodu. Ale právě těmto opravám opřeli se oba přední stavové: šlechta a vyšší duchovenstvo, nechťejice se vzdáti svých privilegií. I poradil králi zkoušený ministr **Jakub Necker**, aby svolal všeobecný říšský sněm (états généraux), zástupce to všech stavů, kteří se od r. 1614 nescházeli, nebyvše od králi svoláváni. Král ve své nerozlučnosti dal svolati říšský sněm, když už veškeren třetí stav se ho hlasitě dožadoval. Tehda vydal **abbé Sièyes** proslavený spis: „Co jest třetí stav?“, který se rozlétl po Francii ve statisících výtiskův, a žádal v něm, aby král nedbal privilegií šlechty a duchovenstva a aby dal třetímu stavu spravedlivé zastoupení na sněmě, t. j. 600 poslancův a tolikéž šlechtě i duchovenstvu dohromady. K tomu dal král na přimluvu Neckrovu své svolení, ale třetímu stavu to nebylo platno, poněvadž měl každý stav zvláště hlasovati, a tak šlechta a duchovenstvo podrželo převahu nad stavem třetím.

Když na poč. r. 1789 sešli se říšští stavové do Versailles, bylo 1789 zástupcům třetího stavu snášeti mnohé ústrky a ponižování. Když měli 3. května býti představeni králi, byla šlechta a duchovenstvo vpuštěni hlavními dveřmi do velké dvorany, zástupci lidu však musili vejít zadními dveřmi do postranní místnosti. Druhého dne šli všichni v slavnostním průvodu, špalírem gard královských, za nesmírného účastenství lidu, z Paříže do versailleského kostela sv. Ludvíka. Napřed šli poslanci třetího stavu, oděni dle předpisu vrchušího ceremoniaře královského jednoduchým černým šatem; za nimi šlechta s vlajícími chocholy, blýskavými šavlemi, majíc starobylý kroj rytířský, zlatem zářící; pak vyšší duchovenstvo v nádherných purpurových neb fialkových pláštích, odděleno od nižšího duchovenstva kapelou hudební. Lid volal „slávu“ králi a třetímu stavu, ale šlechitu a vyšší duchovní přijal mléky.

Dne 5. května zahájeno slavné shromáždění stavů říšských ve velkém 5. května sále zámku versailleského: šlechta a duchovenstvo po obou stranách králov-

ského tránu, třetí stav zase v pozadí. Král vybízel shromážděné, aby svorným působením odstranili peněžitou tíseň státní, ale o tom, že ulev lidu na břemenech a odstraní zastarálá privilegia, nepronese ani slova. Tím byli zástupci třetího stavu nanejvýš podrážděni. Když se počaly porady sněmovní, nastal rozkol: šlechta a duchovenstvo chtěli, aby se radil každý stav zvláště, třetí stav však, aby se radili všichni polhromadě a hlasovali dle hlav. Když se nedocílilo shody, navrhl abbé Sièyes, aby se zástupci třetího stavu prohlásili za samostatné **národní shromáždění** (assemblée nationale), jehož předsedou zvolen byl šlechetný **Bailly**. Návrh ten byl přijat (17. června), poslanci složili si navzájem přísahu, že se nerozejdou, pokud nedají Francii novou ústavu; k nim připojilo se též nižší duchovenstvo. Šlechta stěžovala si na to u Neckra a u krále, který svolav znovu říšské stavy, rozkázal jim, aby se rozešli každý do jiné místnosti a tam, každý zvláště, se radili. Po odchodu králové šlechta a duchovenstvo vysíří uposlechli, ale zástupci třetího stavu nehybali se ze svých míst. Když vrchní ceremoniář, markýz de Brézé, je vyzýval, aby se odebrali do vykázané místnosti, okřikl jej hrabě **Mirabeau**: „Vy, pane, nemáte zde hlasu a také ne práva, nás připomínati na slova královská. Ostatně, máte-li rozkaz nás odtud vyvésti, vyřídte králi, že se to může státí jen násilím: neboť jen mocí bodákův ustoupíme.“ Král dověděv se o tom, zarazil se a rozkázal šlechtě a duchovenstvu, aby se k národnímu shromáždění přidaly. Ale bylo již pozdě: duch vzpoury, dlouho tajený, vypukl s veškerou mocí na povrch.

II.

[Bouře pouliční.] Celý průběh jednání sněmovního sledovalo obyvatelstvo pařížské se zimničním uapjetím. Zástupcové třetího stavu byli oslavováni, proti šlechtě se rozhořčení stále vzmáhalo. Tu dal si král namluvit od některých dvořanů, že je nutno opatřiti se vojskem proti nastávajícím nepokojům; král povolał do Paříže a okolí 30.000 m. a k dovršení nespokojenosti propustil všeobecně oblibeného ministra Neckra. Nespokojenosť v lidu podněcoval svými náhončími již dávno blízký přibuzný králův, Filip, vévodou Orleanský, muž zvrhlé povahy, který chtěl Ludvíka XVI. svrhnouti a sám se koruny zmocnit. Smělými řečníky, mezi nimiž vynikal jmenovitě mladistvý Camille Desmoulins, pobouřena byla luza a rozběhlá se pleníc kláštery po ulicích. Vojsko přecházelo k lidu, a na radnici utvořila se národní garda, jejíž odznakem byla barva červeno-modro-bílá. Z rána 14. července sebral se na 40.000 lidu, přepadli arsenal, vybrali odtud na 30.000 pušek a hned potom rozlehl se všeobecný pokřik: „Vzhůru na bastillu“.

[Rozboření bastilly 14. července.] Bastilla byla příšerná budova s osmi věžemi, silnými zdmi, padacími mosty a mřížemi; bylo to vězení pro politické provinilce. Za mírné vlády Ludvíka XVI. nebylo tam mnoho vězňů, za to dříve mnoho nevinných obětí úpělo tam na pouhé nařízení milostníků Ludvíka XV. Proto sem zaměřil rozrušený lid, a když vůdce nepatrné posádky, de Launay, nechtěl jej vpustiti, rozbili někteří sekerami řetězy prvního padacího mostu a rozlícené zástupy valily se přes něj k druhému mostu, aby se o totéž pokusily. Neopatrný de Launay dal do lidu vystřeliti a tu teprve nastal všeobecný útok, jehož se účastnilo i vojsko. Ustrašená posádka donutila vůdce svého, aby vztýčil bílý prapor. Byla mu slíbena bezpečnost, vzdá-li se, ale sotva otevřel bránu, vrhnul se zástup zuřivců do vnitřního dvoru, vyrvali de Launaye z rukou chránících jej důstojníků, na místě jej zabili a hlavu jeho ve vítězoslávě odnesli na pice. Pak se lid vrhl na bastillu a neustal, až ji úplně rozbořil.

[Převraky společenské.] K obnovení veřejného pořádku zvolen byl **Bailly** mairem (starostou) pařížským a **Lafayette**, proslulý bojovník za svobodu obcí amerických, náčelníkem gard národních. Nieměně bouře neustávala, nenáviděně osoby od luzy vražděny. Po venkově všude za příkladem Paříže zřizovány volební výbory a národní gardy, na něž přešla moc královských úřadů i vojska. Proti šlechtě bouřil se lid selský, drancoval a pálit zámky, vraždil jejich obyvatele. Privilegia šlechty i ostatních stavů prohlášena za neplatná v národním shromáždění (4. srpna). Nastalo 4. srpna 1789. houfné stěhování nespokojených šlechticů za hranice, kdež podněcovali evropské mocnáře k válce proti Francii, aby tak byli opět ve svá práva dosazeni. V Paříži šířily se pověsti, že emigranti chystají válku ve srozumění s králem, že tento sbírá opět vojsko, i chystaly se nové nepokoje. Nic nepomohlo, že zatím národní shromáždění vypracovalo novou ústavu a že král s nepatrnými výjimkami ústavu tuto schválil.

[Převraky státní.] Vévoda Filip orléanský, Camille Desmoulins a jiní demagógové rozšířili po Paříži překroucené zprávy, že král dával ve Versailles hostinu důstojníkům a vojsku, že tam vojáci křičeli: „ať zhyne revoluce“ a že šlapali po trojbarevném odznaku gardy národní. I vyhrnuly se (5. října) přečetné zástupy luzy pařížské do Versailles, chystajíce nejhrubší násilí spáchati na králi i královně, čemuž Lafayette se svými gardami sotva zabránil. Nátlakem luzy donucen byl král v potupném a příšerném průvodě, v jehož čele neseny byly na píkách hlavy zabitych gardistův, odebrati se s rodinou do Paříže, kdež od té doby byl více vězněn než králem. Také národní shromáždění přestěhovalo se z Versailles do Paříže a provedlo celou řadu novot, jimž zvrácen byl veškeren dosavadní řád státní, církevní i společenský. Francie rozdělena

1789.

5. října
1789.

na 83 departmentů (krajů), v nichž zavedena zcela nová správa. Církevní statky zabaveny, a aby se pomohlo tísni finanční, vydány na ně poukázky (assignaty), které místo peněz uvedeny v oběhu. Poněvadž však prodej statků těch nebylo lze rychle provést, nechtěl nikdo assignatů přijímat a cena jejich rychle klesala. Kněžím rozkázáno, aby přisahali na novou ústavu, ale mnozí se tomu vzpírali, zvláště prodeji statků církevních. Takoví nepřisezení kněží měli být z far sesazeni, ale lid se jich na mnoze bouřlivě zastal. **Nepřisezené kněžstvo** uvnitř Francie a **emigranti** za hranicemi byli nejhorlivějšími protivníky revoluce.

Všechna další usnešení sněmu ústavodárného čelila k obmezení moci královské. Biskupové, soudcové neměli být jmenováni od krále, nýbrž voleni od lidu. Králi odňato právo o své újmě vypovídati válku a zavírat mír. Sám Mirabeau, posud horlivý šířitel novot, poznal, že tonto cestou dále jít nelze, ale ani jeho výmluvnosti již se nepodařilo další postup revoluce zabrániti. Přední hlásatelé novot založili spolek čili klub jakobinský, nazvaný od sídla svého ve zrušeném klášteře jakobínském, a předsedou jeho zvolen byl **Robespierre**, který hlásal, že spolek bude bojovat proti všem nepřátelům svobody a vlasti (1790). Jiní přívřezenci revoluce, jako **Danton** a **Marat**, založili klub kordeliérský.

Oba kluby prováděly mocný nátlak na národní shromáždění, které se 1791 jím, zvláště od smrti Mirabeauovy (1791), ve všem podrobovalo. Král Ludvík XVI., sklíjen a ohrožen stálým jejich štváním, provedl konečně 21. června (21. června 1791) dávno chovaný záměr a ujel tajně z Paříže, chtěje přehnouti za hranice. Ale na cestě byl poznán, ve Varennu dostížen a od národních gard zaveden nazpět. Jakobíni pobouřili lid a chtěli krále sesaditi. Avšak sněm k tomu tenkráte ještě nepřivolil, a Lafayette vzbouření potlačil. Zatím sněm dokončil vypracování ústavy a předložil ji králi, kterýž ji schválil. Největší chybou této ústavy bylo, že ji odebrána byla králi a jeho úřadům veškerá moc výkonné. Třetí stav pozbyl tím právě tak své váhy, jako šlechta a duchovenstvo, a v popředí vstupuje stav čtvrtý, luza pařížská, která, řízena čelnými Jakobíny, hrozivě vystupujíc prováděla nátlak na sněm, na městskou radu i na veškeré úřednictvo. Sněm ústavodárný skončil svou činnost a pod nátlakem Jakobínů provedeny volby do sněmu nového, zákona ústavného.

III.

[Král sesazen.] Zatím již všechny dvory evropské naplněny byly obavami z událostí pařížských. Zvláště pak císař **Leopold II.** lekal se o osobní bezpečnost sestry své, královny Marie Antonie, proti níž jevila se velká nemávisť lidu pařížského; z opatrnosti nedal se strhnouti k nepřá-

telským krokům proti Francii, ač ho k tomu emigranti horlivě vybízeli. Když však po jeho časné smrti (1792) nastoupil na trůn syn jeho císař František II. (1792—1835) a nebezpečí rostlo, kázel sbírat vojsko a rozestaviti je na hranicích francouzských v Porýní. Tím popuzeni byli Jakobíni a nátlakem jejich ve sném donucen byl král Ludvík XVI. vyhlásiti císaři Františkovi válku (20. dubna).

1792

20. dubna.

Snaha Jakobínů od té doby nesla se již zcela zjevně za jediným cílem: odstraniti krále a prohlásiti republiku. Když král nechtěl svoliti k tomu, aby nepřísežné kněžstvo bylo vyvezeno, jako zločinci, do Cayennu, pobouřená luza vtrhla do zámku Tuillerijského (20. června) a tam krále veřejně potupila; královna zahrnutá byla od zpítých žen nadávkami. Ještě více popuzeno bylo obyvatelstvo pařížské, když společné vojsko rakouské a pruské blížilo se k hranicím vedenímu Ferdinanda Brunšvického, který vydal pověstné provolání, že nezůstane v Paříži kámen na kameni, bude-li králi neb rodině jeho ublíženo. Tato hrozba rozlítala luzu pařížskou, jež vedena předními Jakobíny, udeřila na Tuillerie. Vojsko přidalo se k povstalcům, tělesná stráž králova byla postřílena a král uchýlil se do sněmovny, odevzdávaje se v její ochranu. Ale na návrh, který podal sám předseda sněmovny Vergniaud, byl král od sněmu vyhlášen za zbavena trůnu, a uvězněn v Templu, věži chrámu templářského, odkudž už nevyvázl (10. srpna 1792).

10. srpna.

Republikáni rozštěpili se na dva hlavní tábory, na mírnější Girondisty (z krajiny Girondské), v jichž čele byl Vergniaud, a na rozhodné Jakobíny, kteří hlásali všeobecnou rovnost a veškery řády státní i náboženské chtěli odstraniti; v čele jejich byl Robespierre, Danton, Desmoulins a jmenovitě Marat, který byl zlým duchem revoluce. Vydával časopis jen za tím účelem, aby denně udával v něm četné občany, jakožto republice nebezpečné aneb podezřelé. Jeho nátlaku se podrobovala městská rada i sněm, bojice se luzy, kterou Marat úplně ovládal. Proto byly nesčetné oběti jeho udavačství odváděny do vězení. Když pak se roznesla zpráva, že postupující vojsko pruské dobylo Verdunu (2. září), dal Danton, tehda ministrem spravedlnosti, hromadně povraždit všechny vězně (krvavé dny zářijové, 2.—7. září).

2. září

[**Král popraven.**] Brzo potom rozešel se sněm zákonodárný a shromáždil se národní konvent (1792—1795), který vyhlásil válku „všem tyranům“, t. j. všem panovníkům evropským, a polnal krále Ludvíka XVI. na soud. Tam zahrnut byl nebohý král křivými žalobami, mezi jiným, že práv zavinil krveprolití ze dne 10. srpna, ano zuřivý Jakobín St. Just navrhl proř trest smrti jen proto, že Ludvík Capet opovážil se býti králem.

Král, jenž dávno již klidně se odevzdal svému osudu, hájil se důstojně; pravil: „Mé svědomí je čisto výtek, které mi činíte; nikdy jsem se pravdě nevyhýbal, ale srdce mi krvácí, slyším-li v obžalobě, že jsem chtěl prolítí krev svého národa!“ Girondisté pokusili se zachránit život králův, ale luza, shromážděná na galeriích, hrozila jim zuřivě pomstou, a tak odsouzen byl král na smrt. Rozloučiv se s rodinou, kráčel klidně na popraviště. Poslední slova jeho k lidu byla: „Umírám nevinen. Odpouštím svým vinníkům a modlím se k Bohu, aby krev prolitá nepřišla na můj nešťastný lid!“ Pak položil hlavu pod sekyru guillotiny (21. ledna 1793).

[**Hrůzovláda a její konec.**] Na zprávu o popravě krále Ludvíka XVI. rozlehl se výkřik nevole po celé Evropě. Anglie, Holandsko, Španělsko vypověděly konventu válku. Také ve Francii samé bylo mnoho nespokojených: již dříve pokoušel se Lafayette sebrati vojsko proti konventu a osvoboditi krále, ale byl od vojska opuštěn a utekl se za hranice, kde byl od vojska rakouského zajat a uvězněn v Olomouci; sedláci v krajině Vendée zdvihli vzpouru, ale Jakobíni, kteří měli v konventu převahu, s bezohlednou krutostí pokořili všechny své protivníky: zřídili **revoluční soud** proti všem podezřelým a **revoluční armádu** sebranou z luzy, s jejíž pomocí přepadli také všechny mírnější poslance (Girondisty) a uvěznili je. Některým podařilo se utéci na venek a tam roznítili povstání; hrdinská dívka Karolina Cordayova vplížila se do bytu Maratova a zabila dýkou tohoto hlavního původce všech hrůz. Ale to nepomohlo; Jakobíni zuřili ještě více, 16. října popravena byla nešťastná královna Marie Antonie, jejíž vlasy útrapami a žalem předčasně sešedivěly; zemřela klidně a důstojně; 31. října postínání Girondisté, pak Bailly, Barnave a j. důstojní mužové; ale také zvrhlý Filip orléanský neušel tomuto osudu. Osmiletý princ Ludvík svěřen surovému ševci Simonovi, který jej utrápil. **Robespierre, St. Just a Couthon**, pověstní to triumvirát revoluce, zřídili výbor věřejného blaha k pronásledování podezřelých, odstranili řady křesťanské, zavedli revoluční kalendář s novými jmény dnů i měsíců a v kostelích rozkázali ctění nejvyšší bytosti. Povstání ve Vendée, v Lyoně, Touloně byla potlačena (v Touloně od mladého generala **Napoleona Bonaparte**) a potrestána hromadným vražděním obyvatelstva. Hrůza v hrůze nastala, když Robespierre, zbaviv se popravou i Dantona, Desmoulinse a j., každého dne dal prováděti hromadné popravy po 50 až 1794 60 odsouzených (6. června až do 26. července 1794). Tu již sami přívřženci jeho s ošklivostí se od této skutku odvrátili a připravili Robespierroví pád, davše jej (28. června) i St. Justa a Couthona zajati a guillotinou popravit. Nejenom Paříž, ale celá Francie si oddechla, že zbavena byla této nestvůry.

[**Direktorium** 1795—1799]. Teď teprve povstali zase v konventě důmyslní a rozvážní mužové, jako na př. abbé Sièyes, a vypracovali p e v n ě j s i ú s t a v u: státní správa svěřena pětičlennému **direktoriu**, zákonodárství dvěma sborům: r a d ě 500 (dolní sněmovna), a r a d ě s t a r š í c h (vyšší sněmovna). Když část obyvatelstva pařížského se proti této ústavě vzbouřila, sebral general Bonaparte na rozkaz konventu vojsko a povstání krvavě potlačil (1795). Direktorium zavedlo nový pořádek v zemi, sedlák vracej se k pluhu, řemeslník ku své práci. Ale jaké to převraty staly se za posledních šest roků! Šlehlita ztratila své pozemky a všechna práva, statky církevní přešly v jiné ruce. Direktorium zaručilo novým majitelům jich statky, ale Francii bylo podstoupiti boj s veškerou takřka Evropou, aby těchto nových řádův uhájila. V tento úkol uvázel se mladý general, vystrojený všemi vzácnými dary ducha, který slávu zbraní francouzských po celém světě rozšířil, maje při tom však neustále svůj prospěch na zřeteli. Byl to Napoleon Bonaparte.

§ 36. Napoleon Bonaparte (1796—1815).

I.

[**První válka koaliční 1792--1797.**] Když císař František II. počal ve spolku s Prusy válku proti Francouzům (1792), nenadál se, že veškeré břímě její svalí se konečně na bedra říše rakouské. Neboť vojsko pruské, vniknuvši po dobytí Verduna (2. září) hlouběji do Francie, bylo poraženo od generala Dumourieza, který zatiskl Prusy za Rýn, vtrhl do Nizozemí a dobyl ho bitvou u Jemappes (již. od Brusselu). Poprava nešťastného krále Ludvíka XVI. vzbudila sice Rakousku spojence v Anglicku, Holandsku a Španělsku, které utvořily první koalicí proti Francii, takže rakouské vojsko dobylo Nizozemska zpět. Ale v tomto nebezpečenství, které ze všech stran Francii hrozilo, zavedl Carnot, člen francouzského konventu, všeobecnou brannou povinnost všech mužův od 18 do 25 let, zřídil tak za krátko přemočnou armádu 600.000 m., dovezl je nadchnouti k boji za vlast a vybral pro všechny oddíly vojenské znamenité vojevůdce, jimž vstípil nejdůležitější pravidlo nového umění válečnického, vrhati se totiž na nejslabší místo nepřítelovo s přesilou a využítkovati rychle vítězství dobytého. Vojska vedena duchem Carnotovým vytlačila nepřitele na všech stranách a dobyla nejen Nizozemska zpět, nýbrž opanovala i Holandsko, které proměněno v republiku batavskou dle vzoru francouzského. Toho lekli se Prusové a, chystajíc se k třetímu dělení Polska, opustili spolek s Rakouskem a učinili s direktory francouzskými potupný **mír v Basileji** (1795), kterým postoupili Francii celé Porýní. Tím se dalo 1795

i Španělsko pohnouti k míru a tak zůstalo Rakousko s Anglií osamoceno, když se uchopil vrchního velení ve vojstě francouzkém Napoleon Bonaparte.

Rakousko postavilo v této těžké době dvojí vojsko: jedno z nich v Německu vedl chrabry **arcikníže Karel**, mladší bratr císaře Františka, který čelil dvěma velikým armádám francouzským, ale výtečným řízením jedno za druhým v četných šarvátkách rozprášil aneb zatiskl na levý břeh Rýna. Těmito hrdimými skutky osvobodil arcikníže Karel Německo, které nečinně k celému zápasu přihlíželo, od nepřitele. Hůře vedlo se Rakouskům na druhém bojišti, v Italii. Tam vypravilo direktoriumpum Napoleonu Bonaparte, který zahájil válku s neslýcháným úspěchem.

Napoleon Bonaparte narodil se na ostrově Korsice r. 1769. Pocházel ze staré, šlechtické ale schudlé rodiny; otec jeho byl advokátem. Tehda už patřila Korsika Francii (od r. 1768) a mladý Napoleon vzdělav se ve vojenské škole, vstoupil do vojenských služeb francouzských. Záhy jevil mysl vážnou a uzavřenou, vůli pevnou. Poprve vyznamenal se r. 1793, kdy jako dělostřelecký důstojník dobyl Toulon a proti povstalcům spojeným s Angličany; podruhé v Paříži r. 1795, když udusil ostrou střelbou povstání, které vypuklo proti konventu. Z vděčnosti jmenován byl od direktoria generalem a vrchním vůdcem výpravy do Italie. Tehda pojal za manželku ovdovělou Josefinu Beauharnaisovu, čím dosáhl velkého jmění. Velkou část peněz obětoval, aby opatřil, co bylo nejnuttnejší, vojsku francouzskému, které bylo v Italii ve velmi chatrném stavu; tím si získal u vojska velkon oblibu a důvěru.

Rakouské vojsko, spojené se sardinským králem, stálo mezi Turinem 1796 a Alessandrií. Napoleon obešel Alpy přímořské (1796), přepadal v četných, drobných bitvách vojsko rakouské a odděliv je od Turina, donutil krále sardinského k míru. Rakouské couvli za Addu do opevněného tábora u Lodi; Napoleon dobyl si přechodu přes Addu za hrozné střelby nepřátelské, postaviv se sám v čelo 3000 útočících granátníků; opanovav Milán, zatiskl zbytky vojska rakouského za Mincio, kde se uzavřely v nedobytné pevnosti Mantui. Drobnejší státy italské i papež Pius VI. spěchaly učiniti s hrozným dobyvatelem mír. Císař František vypravil s vynaložením všech sil novou armádu do Italie. Zoufalý, třídní boj strhl se u Arkole (nad Adiží): rakouské vojsko konalo divy udatnosti, strašlivou střelbou smeteny celé řady útočících Francouzů; nic neprosplelo, že generalové stavěli se v čelo, Francouzi ustupovali již na celé čáře; Napoleon sám, chopiv se praporu vrhl se do nejhustší vřavy bitevní, ale couvající přední řady zatlačily jej do vody; teprve nyní vzchopilo se ostatní vojsko, vidouc vůdce svého v nebezpečí, a s napřaženými bodáky odrazivši Rakušany, rozhodlo bitvu ve prospěch Napoleona. Mantua hladem do-

nucena k vzdání a Napoleon průsmyky alpskými vtrhl do Korutan a do Štýrska, dříve nežli mohl z Německa vítězný arcikníže Karel doraziti na pomoc. V tomto nebezpečí sbíhali se dobrovolníci ze všech věrných zemí rakouských, hotovi život dát za vlast. Ale císař František nechtěl dále prolévat krve svých poddaných i nčinil s Napoleonem **mir v Campoformio** (1797), (jz. od Udine), jímž postoupil Francouzům Nizozemsko a vzdal 1797 se Lombardie. Zato však Napoleon zrušil republiku benátskou a odtud dal Rakousku náhradu: Dalmácií, Istrii a Benátky s územím: Z Lombardie, Modenska, pak z Bolonijska a Ferrarska, dříve papežského, zřídil Napoleon novou **republiku cisalpinskou**, z Janovska republiku ligurskou. Belgie, Savojsko, Nizza a Avignon (dosud papežský) přivtěleny k Francii.

II.

[Výprava Bonapartova do Egypta 1798—1799.] Z celé koalice zbyl jediný protivník Francie, dosud nepokořený: Anglie se svou dosud nedotknutou mocí námořskou, v jejíž čele stál tehdy nedostížený hrdina námořský, admirál **Nelson**. Napoleon si umínil, že podvrátí moc anglickou tím, že obsadí Egypt, který byl tehda v moci turecké. I vyplul tajně s lodstvem a vojskem z Toulona (1798) a, odlnav na cestě rytířům Johanitským ostrov 1798 Maltu, dorazil šťastně do Alexandrie, uniknuv lodstvu Nelsonovu, který po něm pilně pátral, projížděje kříž na kříž moře Středozemské. Přistav v noci ku břehu, dobyl Napoleon útokem Alexandrie a dal se pustou zemí přímo na pochod ke Kairu. Vojsko jeho trpělo nesmírně žízní, hladem a horkem, jsouc krom toho stále znepokojováno jízdeckými tlupami surových Mameluků. Ale to vše jich nezastrašilo a tak dorazili až do krajiny, kde na záp. od Kaira velkolepé pyramidy hlásají slávu starých králů egyptských. Celé vojsko pohlíželo s úžasem na staré památky egyptského umění staviteckého a Napoleon zval nadšeně: „Vojínové,помните, že s těchto výšin hledí na vás čtyřicet století.“ Zatím shromáždilo se vojsko mamelucké a pod **pyramidami** strhl se krvavý boj, ve kterém Francouzi skvěle zvítězili.

Tímto vítězstvím dobyl si Napoleon slavného vjezdu do Kaira a jal se zřizovati panství francouzské nad celou zemí. V tom však došla ho smutná zpráva. Neúnavný Nelson dostihl zatím lodstvo francouzské u **Abukiru** (na pobřeží egyptském) a v boji osmnáctce hodin trvajícím je úplně zničil. Tím byl zamezen armádě Napoleonově návrat do Francie. Ale Napoleon nezoufal. Aby si Egypt pojistil, vypravil se do Sýrie dobyt této země. Jasy dobyl útokem a obléhl Akon. Ale přepevná tvrz tato, podporována lodstvem anglickým, odrazila osm divokých útoků.

francouzských, a když vypukl mor ve vojsku, musil Napoleon s vojskem seslabeným vrátili se do Egypta. Tam porazil nové vojsko turecké, které 1799 do Egypta sultán vypravil, ve vražedné bitvě u A b u kira (1799); ale důležité události volaly jej domů a Napoleon odeplul, zanechav armádu v Egyptě. Tím byl osud její rozhodnut: zhynula dílem v stálých potyčkách s Turky, ostatek převezly anglické lodi do Fraucie.

Obr. 31. Napoleon Bonaparte.

[**Druhá válka koaliční 1799—1802.**] Zatím vláda direktoriů pozbyla ve Francii veškeré vážnosti a bylo jí zápasiti s mnohými vzpourami vnitřními. Krom toho dopouštěli se direktori na venek hrubých přehmatů: ve Švýcarsku zrušili samosprávu kantonův a zřídili tam dle vzoru francouzského **republiku helvetskou**, Ženevu přivítavše k Francii; v Rímě sésadili papeže a prohlásili republiku **římskou**. Následkem toho znovu vyhlásily Francii válku: Rakousko, Rusko (car Pavel I.), Anglie, Neapolsko i Turecko (**druhá koalice**). Král neapolský první zahájil válku

vtrhnuv s vojskem do Říma; ale neschopný rakouský general Mak, který podnik ten řídil, byl od Francouzů poražen, Francouzi vtrhli do Neapole a zrušivše království proměnili je v republiku **parthenopejskou** (1799, Parthenope, staré jméno Neapole). Avšak hned potom štěstí se obrátilo. Vojsko rakouské a ruské vedením starého, hrdinového generála Suvarova na bojišti italském zdrtilo tři armády francouzské za sebou: nejlítější boje

Obr. 32. František I., císař rakouský.

svedeny, nad Trebií tři dny trvající, a u Novi (jv. od Alessandrie), Francouzi jimi z Italie úplně vytištěni. Na bojišti německém pak slavný vojevůdce arcikníže Karel, několika skvělými vítězstvími zatiskl Francouzy zase za Rýn. Ale nesvornost mezi Ruskem a Rakouskem způsobila, že car Pavel Suvarova z bojiště odvolal. Tehdy provedl Suvarov památný přechod přes horu sv. Gotharda a ledovým údolím řeky Reussy, odtud pak za nesmírných svízelů zasněženými poli Alp vierwaldstátských do horního Porýní.

Úplný obrat věcí nastal návratem Napoleonovým, který svrhl své direktory, zavedl ve Francii vládu tří konsulů a sám se dal zvoliti za **prvního konsula**. Pak sebral vojsko, mistrně převedl je obtížnými castami přes Velký i Malý Bernhard a za zády překvapeného vojska rakouského obsadil Milán. Rakouský vůdce Melas táhl mu vstří a svedl s ním u vsi **Marenga** (1800, ned. Alessandrie) neobvyčejně tuhý, celodení boj. Stateční Rakušané po pětihodinném krvavém zápasu dobyli vesnice Marenga a zatlačili Francouzy na celé čáře z bojiště; Melas poraněn a maje vítězství své za jisté, odebral se do Alessandrie hojit svou ránu; ale v tom přivedl general Desaix Napoleonovi opozděnou zálohu a rozrazil z boku šiky rakouské; Napoleon bystře přehlednul bojiště, seřadil na rychlo vojsko a vrhl se do povstalých mezer rakouského vojska, kteréž špatně vedeno obrátilo se na divoký útěk. Poněvadž pak také v Německu rakouské vojsko pod arciknížetem Janem poraženo bylo od gen. Moreau u **Hohenlindenu** (mezi Innsbruckem a Isarou), učinil císař František s Francouzy

1801 mír v **Lunèvillu** (1801, na pr. bř. Mosely), jímž Rakousko opět se vzdalo Belgie, Lombardie a části Benátska až po Adiži. Knížata německá vzdala se levého Porýní a dostala za to v nahradu každý ve svém obvodu zrušená (mediatisovaná) panství církevní a říšská města. Velkovéoda toskanský obdržel nové kurfirství solnhradské. Republika cisalpinská proměněna v **italskou** a Napoleon zvolen její předsedou. K míru přistoupil též

1802 ruský car Alexander I. (1801—1825) a Anglie rok potom (1802) v Amiensu.

III.

[Francie a Rakousko císařstvím 1805.] Pokořiv své nepřátely spěl Napoleon k vrcholu své moci a slávy. Potlačil vzpouru, kterou zdvihli přívěřenci rodu Bourbonského, ale znenáhlila také odstraňoval řády republikánské a zavedl opět katolické svátky a služby boží. Staral se o zlepšení veřejné správy a vydal nový zákonník (code Napoleon). Pod pevnou vládou jeho zlepšeny byly též finance státní, obchod a průmysl se vznáhal, blahobyt zkvetal. Národ francouzský viděl, že se mu vede lépe, než za republikánské vlády a tudy mohl Napoleon odvážit se k poslednímu kroku: dal se napřed od senátu, a pak od celého národa prohlásiti **za císaře**

1804 (1804). Papež sám jej i manželku jeho Josefínu pomazal a korunoval. Moc sněmu byla velmi obmezena. Napoleon opíral svou moc panovnickou o vojsko a obklopil se skvělým dvořanstvem. Aby si Napoleon z titulu císařského neosoboval nějaké právo nadvlády evropské, přijal brzo potom také František II. titul **císaře rakouského**.

[Třetí válka koaliční 1805.] S mocí Napoleonovou rostla jeho pýcha. R. 1805 prohlásil se za krále italského a dal se v Miláně korunovati železnou korunou; pastorka svého Eugena Beauharnais jmenoval místo-

králem. Proti Angličanům, jichž moc chtěl zničiti, obsadil Hanoversko a zakázal vozití zboží anglické do přístavů francouzských. Tyto násilné skutky vedly ku třetí koalici Anglie, Rakouska, Ruska a Švédska. Hlavní vojska vyslána do Italie pod arciknížetem Karlem a do Německa pod gen. Maceym, schlubným, hrubým a úplně neschopným vůdcem. Napoleon vypravil do Italie „železného“ maršála Masséna, ze všech svých vůdců nejschopnejšího, sám v několika proudech vedl armádu do Německa tak mistrně, že rázem obešly všechny proudy překvapeného Maka v hlavním táboře **ulmském**; skličen se všech stran železným kruhem Napoleonovým vzdal se Mak s celou armádou, která padla do rukou vítězových; byl za to od vojenské rady vídeňské odsouzen k desítiletému vězení. Žena před sebou zbytky vojska rakouského dorazil Napoleon ve čtyřech nedělích do Vídne; od dob Matiáše Korvina (1485) poprvé za tři sta let obsazena Vídeň nepřátelským vojskem. Císař František odebral se na Moravu, kde nové vojsko rakouské spojilo se s armádou ruskou, v jejíž čele byl sám car Alexander. Napoleon spěchal za nimi a svedl u **Slavkova** (2. pros. 1805) 2. pros.
1805.
vítěznou bitvu „tří císařů“, dříve nežli mohl arcikníže Karel z Italie přispěti na pomoc. Učiněn **mír v Prešpurku**, jímž Rakousko postoupilo benátské území s Dalmacií a Istrií Napoleonovi, Tyrolu Bavorsku, a dostalo nahradou Solnogradsko; venkovské země rakouské dány Virtembersku a Badensku. Království neapolské udělil Napoleon bratru svému Josefovi, republiku batavskou proměnil též v království holandské a dal druhému bratru Ludvíkovi. Bavory a Virtembersko povýšil na království, Badensko na velkovévodství a uzavřel s nimi i s druhými knížaty německými rýnský spolek, jehož protektorem zvolen sám Napoleon. Tím se císařství německé úplně rozpadlo a císař František složil (1806) císařskou korunu německou na výdy, nazývaje se jen císařem rakouským.

Anglie vedla dále válku s Napoleonem a v bitvě u Trafalgaru (1805) zničeno bylo francouzské loďstvo opět od admirála Nelsona, který však v této bitvě padl, raněn byv do srdeční kulkou nepřátelskou.

[**Prusko pokročeno 1807.**] Ve všech dosavadních válkách všeobecné pohoršení vzbudil král pruský **Bedřich Vilém III.** (1797—1840), který nechtěje si znepřáteliti ani Napoleona, ani spojence, choval se k oběma neupřímně. Když však byla zlomena moc Rakouska, došla řada na Prusko, které příliš pozdě spojivši se s Ruskem sbíralo vojsko. Napoleon si přispěl a v dvojitě bitvě u **Jeny** a **Auerstädtu** zdrtil rázem veškeru vojenskou moc pruskou, letem dobyl nejdůležitějších pevností a za 14 dnů po bitvě slavil vítězný vjezd do Berlína. Zbytky vojska pruského spojily se s armádou ruskou, která odporovala Napoleonovi mnohem vydatněji. Teprve bitvou

u Friedlandu dosáhl císař francouzský rozhodného vítězství a učinil
 1807 mír s Ruskem v **Tilži** (1807), kterým získal cara Alexandra za spojence.
 Osamotiv tak krále pruského odňal mu: 1. země polské, které dal nově
 jmenovanému králi saskému pode jménem vévodství varšavského,
 2. země mezi Labem a Rýnem, ze kterých zřídil Napoleon nové království
 vestfalské pro svého nejmladšího bratra Jeronýma. Všechny přístavy
 pruské uzavřeny plavbě a obchodu anglickému. Stenčiv tak državu pruskou
 na polovici dřívějšího objemu, dosáhl Napoleon vrcholu své moci a slávy.
 1808 R. 1808 konal s carem Alexandrem sjezd v **Erfurtě**, kdež se objevili
 oba v nevidaném lesku. Čtyři králové a 34 knížat německých holdovalo
 tam přemocnému veliteli svému, císaři francouzskému. Francouzští herci,
 kteří povoláni byli z Paříže, chlubili se, že hráli před královským obe-
 censtvem a když kdysi francouzská stráž volala jednomu z králů na počest
 „do zbraně“, káral ji důstojník slovy: „Vždyť je to jenom král!“

[**Válka španělská 1808—1813.**] Odtud zpupnost Napoleonova neznala
 mezi. Papeže Pia VII. sesadil a do zajetí odvlekl; stát církve ní
 zrušil a připojil k panství svému. Když portugalská vláda nechtěla uzavřít
 přístavu svých Angličanů, vypraveno do Lissabonu francouzské vojsko
 a sesadilo krále Jana VI., který i s rodinou odplul do Brasilie. Také
 krále španělského Karla IV. vlákal do Bayonnu a tam přinutil jej, aby
 se vzdal trůnu. Madrid obsazen byl vojskem francouzským, Napoleon dal
 prohlásiti za krále španělského svého bratra **Josefa** a králem neapolským
 učinil na jeho místě **Joachima Murata**, svého syna. Ale ve Španělsku
 uhodil velmojený panovník neočekávaně na houževnatý odpor veškerého
 národu. Lid sbíhal se v četné tlupy, které po krajích hornatých a ne-
 přistupných vedly s vojskem francouzským drobnou horskou válku (guerillu).
 Angličané hned vypravili do Španělska silné vojsko vedením Wellingtonovým,
 vypudili Francouzy z Madridu i z Lissabonu, a od té doby všechny pokusy
 Napoleonovy potlačiti vzpouru zůstaly marňymi. Povstání španělské
 poprvé otřáslo nesmírnou mocí Napoleonovou.

IV.

[**Čtvrtá válka rakouská 1809.**] Za války pruské a španělské pone-
 náhlu opět sbíralo své sily Rakousko k novému zápasu. Ministr
Stadion provedl mnohé prospěšné změny ve správě státní, zvláště ve
 finančích, kdežto **arcikníže Karel**, jemuž svěřena správa vojenská, zdokon-
 alil a rozvinul vojsko. Vydáno provolání ke všem národům, aby dle
 příkladu chrabrych Španělů, chopili se zbraně a svrhli nenáviděné jho
 francouzské. Tyrolané, vedeni chrabrym mužem z lidu, **Ondřejem**
Hoferem, chopili se ihned zbraně a vytiskli Bavory i Francouzy ze země.

Arcikněze Karel v čele hlavní armády vtrhl do Bavor, jiné vojsko vypraveno do Italie. Napoleon s obvyklou rychlostí vtrhl proti arciknězi Karlovi a četnými potyčkami zatlačil jej do Čech, zmocnil se podruhé Vídni. Ale arcikněze Karel sebral nové vojsko a vedl je proti Francouzům. Napoleon přešel přes Dunaj a došlo mezi oběma nejznámenitějšími vojevůdci těch dob k dvoudenní, strašlivé bitvě u **Aspern** (1809), ve které 1809 Napoleon, dosud nepřemožený, poprvé byl s těžkými ztrátami poražen a zatištěn na dunajský ostrov Lobau. Tam vojsko francouzské hynulo hladem a nemocemi, neboť most od jihu byl zatím od Rakušanů stržen.

V tom došla Napoleona spása z Italie. Místokrál Eugen Beauharnais, zvítěziv nad rakouskou armádou, dorazil k Vídni a spojil se s Napoleonem, který tak sesílen udeřil opět na slabší počtem vojsko Karlovo u **Wagrama**. Z obou stran opět zápoleno se stejnou hrđinností, teprve druhého dne rozhodl se boj ve prospěch Napoleonův a arcikněze ustoupil na Moravu, kdež se chystalo k dalšímu krvavému zápasu. Ale císař František chtěje ušetřiti krve svých poddaných, nabídl sám Napoleonovi mír, který učiněn **ve Vídni**, a postoupil jím Napoleonovi jižní Tyroly, které připojeny ke království italskému, ostatek Istrije, Gorici, Kraňska, západ. Korutansko a Charvatsko až po řeku Sávu; Napoleon připojil tyto krajiny s Benátskem a Dalmacií pod názvem provincií illyrských k své říši. Bavorům dáno sev. Tyrolsko, inniská čtvrt a Solnochradsko, králi saskému západ. Halič s Krakovem, Rusum kraj tarnopolský. Rakousko tím ztratilo přes 100.000 km² s 3½ mil. obyv. a odloženo úplně od moře. Tyrolanům slíbeno všeobecné odpuštění; když však lid tyrolský nechtěl si dát vnituti cizácké panství a, znova se vzbouřiv, Bavory i Francouzy ze země s krvavými ztrátami vyhnal: vypravil tam Napolen Eugena Beauharnais s přesilon vojenskou, která povstání krutě potlačila. Někteří náčelníci prchli do Vídni, kde jim poskytnuto ochrany. Ale Ondřej Hofer nechtěl utéci z vlasti, kterou tak chrabře hájil, a ukryl se ve výšinách hory Passeierspitze. Jakýsi bídňák prozradil Francouzům jeho úkryt za odměnu 10.000 zl., Hofer byl v poutech odvlečen do Mantovy, kdež byl zastřelen, hledě až do poslední chvíliky klidně a důstojně smrti vstří.

K upevnění přátelství s domem rakouským pojal Napoleon dceru císaře Františka, Marii Louisu, za manželku. Tehda stál na vrcholu své moci, ale lidé pokládali za neblahé znamení, když v plese, který pořádal vyslanec rakouský, kníže Schwarzenberg, vypukl ohň, nastal hrozný zmatek a jedna z dvorských dam mladé císařovny uhořela. Po roce narodil se císařovi syn Napoleon, který hned v kolébce dostal název „krále římského“. Císař Napoleon šířil ještě dále moc svou: bratra

Obr. 38. Ondřej Hofer.

Ludvíka sesadil s království holandského a přivtělil Holland k své říši, podobně Oldenburk, Brémy, Hamburk, Lubek. Od dob římských nebylo v Evropě tak rozsáhlé říše.

[**Kontinentální system.**] Pouze dvě mocnosti stály tu ještě nepokořeny: Anglie a Rusko. Proti Anglii každý pokus, zničiti její moc námořskou, se ztratil. Napoleon sáhl k jinému prostředku: zakázal po celé Evropě anglickým loděm přístup do přístavů, Angličané nesměli své zboží voziti na pevninu. Tímto krutým nařízením (kontinentálním systémem) uvázl světový obchod: káva, cukr, koření, tropické ovoce staly se v našich zemích vzácností; v Londýně a jiných přístavech anglických za to bylo nakupeno na lodích ohromného nákladu zámořského zboží, aniž ho mohli kupci prodati; muňož tisíc lidí přišlo tím na mizinu. Anglie mstila se tím, že přístavy francouzské přepadala válečným loďstvem a ničila loďstvo Napoleonovo.

[**Výprava do Ruska 1812.**] S ruským carem Alexandrem byl Napoleon po nějaký čas v přátelství. Ale to se zkalilo, když Napoleon nedovolil Ruském ve válce turecké obsaditi Multanskou a Valašskou. V odvetu zrušil Alexander ve svých zemích zá pověď zboží anglického. Obě mocnosti chystaly se k obrovskému zápasu mezi sebou: Napoleon konal rozsáhlé zbrojení ve všech zemích, a v tom muselo mu Prusko i Rakousko pomáhati. Rusko získalo zase za spojence Anglii a Švédsko, kde po odstoupení krále Gustava XV. nastoupil na trůn bývalý maršálek Napoleonů Bernadotte, od těch dob rozhodný jeho nepříteli.

V červnu r. 1812 překročil Napoleon s ohromnou svojí armádou (450.000 m.) hranice ruské. Od ústí Němenu až po hranice halické rozložena byla jeho vojenská síla. Rusové, jsouce počtem slabší, couvali stále na východ, Napoleon, chtěje jich dostihnouti, rychle táhl s hlavní mocí za nimi, ale tím zůstávaly zásoby potravní pozadu, a veliká armáda, trpíc útrapami horka, namáhavými pochody a nedostatkem všeho, úžasně se ztenčovala. U Smolenska (nad hor. Dněprem) svedena první velká bitva; Rusové poraženi ustoupili v úplném pořádku; v nehostinných stepích a zpustošených krajinách nenalezla zbědovaná armáda francouzská žádného zotavení.

Napoleon přes výstrahy nejlepších svých generálů namířil na Moskvu, doufaje tím vynutiti pokoření Alexandrovo. Ale na svém pochodu nezastíbl už než spálené osamělé vesnice, kdež vojsko jeho nenalézají ani potravy ani odpočinku, hynulo hladem a nemocemi. Zatím veškeren lid ruský, boje se o staroslavné město, matičku Moskvu, volal po účinnějším vedení války. I postavil car Alexander v čelo armády své starého, neoblomného generála Kutuzova, který u Borodina (nad řekou Moskvou) svedl krvavou

bitvu s vojskem Napoleonovým, již jen 130.000 m. silným. Napoleon s ohromnými ztrátami zvítěziv obsadil **Moskvu**; ale na ulicích bylo ticho a pusto; vrata domovní, okenice, krámy byly zavřeny, obyvatelstvo se vystěhovalo. Napoleon zaujal sídlo své v Kremlu, slavném to kdysi sídle carském, ale záhy byl zděšen plameny, které mocně na všech stranách vyšlehovaly; sám guverner moskevský, hrabě Roztopčin dal je založiti; brzo lehlo devět desítin města popelem a Napoleon, nenaleznuv ani tam toužebně očekávaného odpočinku a ztratitv několik neděl marným vyjednáváním s carem Alexandrem, musil se dátí na zpátečný pochod.

Za nesmírných svízelň, zimy stále krutější a stále pronásledováno četami kozáků, dostalo se vojsko francouzské k řece **Berezině**; když pak hlavní oddíly vojska řízením neúmorného maršálka **Neye** ubíraly se přes most, přiblížilo se vojsko ruské a zasypalo je deštěm koulí; nastal hrozný zmatek, mnoho jich bylo umačkáno a pošlapáno, jiní do řeky svrženi; několik pluků, které se opozdily, upadlo do zajetí ruského. Za Berezinou měl Napoleon již jen 8000 m. z celé velkolepé armády; i ujel na saních do Německa a odtud do Paříže, zanechav veleňí Neyovi; ale vojáci uslyševše, že je císař opustil, dali se ve zmatku na útěk, pronásledováni jízdou nepřátelskou, přes hranice ruské. Půl milionu lidí zaplatilo životem smělý zámer Napoleonův, a zmařená výprava tato otřásla až do základů veškerou mocí jeho.

[Napoleonův pád.] Záhuba vojska Napoleonova nedotkla se pomocných vojsk, pruského, které vedl general York a rakouského, které vedením knížete **Karla Švarcenberka** se drželo hranic haličských. Po odjezdu Napoleonově do Paříže připojil se York se svou armádou k Rusům; král 1813 pruský brzo potom na sjezdě v **Kališi** (na zač. 1813, nad ř. Prosnou) učinil spolek s carem Alexandrem a povolal veškeren svůj národ do zbraně k osvobození vlasti od jeho francouzského. Tím vzbuzeno všeobecné nadšení po Německu, které živili hrdinskými písňemi básníci Körner, Arndt a j. Také v Rakousku ozývaly se četné hlasy, vybízející k válce, ale přední rádce císaře Františka hrabě **Metternich** opatrně vyčkával, a zatím co vojsko pilně bylo sbíráno, nabízel císaři Napoleonovi své prostřednictví ke slušnému míru. Avšak Napoleon už zase sebral ve Francii na 200.000 m., v dubnu (1813) byl již zase v Sasku, jehož král zůstal mu věren, a zvítězil nad spojeným vojskem prusko-ruským v několika bitvách. Tím zhrdnul odmítl Napoleon všechny smírné návrhy Metternichovy. Rakousko tudy vyhlásilo Francouzům válku, kdežto Anglie všechny spojence vydatně podporovala penězi. Také Švédsko přistoupilo ke spojencům. Tito vyvinuli neslyšchanou moc vojenskou (přes půl mil. mužů) a rozdělili je ve tři hlavní armády: 1. českou z Rakušanův a Rusů pod Švarcenberkem,

2. slezskou z Rusů a Prusů pod Blücherem a 3. severní armádu ze Švédů, Rusův a Prusů pod Bernadottem. Vrchní jednotné velení nade všemi svěřeno důmyslnému **Švarcenberkovi**. Napoleon zvítězil ještě jednou u Drážďan proti hlavní armádě, ale jeho maršálové byli na druhých stranách poraženi a tak, neodolatelně a jednomyslně postupujíce, obemkli spojenci postavení Napoleonovo u **Lipska** a donutili jej k rozhodné bitvě (16. a 18. října 1813). První den bitvy, nade všecky hrozné a krvavé, nepřinesl rozhodnutí; druhý, v neděli, zbraně odpočívaly; zatím však dorazily ještě četné vojenské oddíly spojenců, kteří jsouce v přesile, třetího dne dobyli rozhodného vítězství. Napoleon, utrpení bojem a přebíháním nesmírné ztráty, dal se na kvapný ústup a nezastavil se se zbytky svého vojska až za Rýnem.

Záhuba jeho byla neodvratná: Rakouské dobyle Dalmacie, Přímoří i Benátska proti Eugenovi Beauharnais a získavše ke spolku krále bavorštího, obsadili Solnogradsko i Tyrolsko. Král neapolský Murat odpadl od Napoleona. Anglický vojevůdce Wellington porazil Francouze ve Španělsku u Vittorie (1812), překročil Pyreneje a obsadil Bordeaux (1814). Německý spolek rýnský se rozpadl a knížata šmahem se pokrovali spojencům, kteří vnikli vítězně až k Rýnu a 1. ledna 1814 jej překročili. A přece nechtěl Napoleon míru, který mu byl od Metternicha podáván! Neúmorně sbíral poslední síly svého národa a několikrát ještě porazil oddíly spojenců na půdě francouzské, ale zastavit jich nedovedl. V březnu 1814 slavili car Alexander, král Bedřich Vilém III. a kníže **Švarcenberk vjezd do Paříže**. Napoleon byl prohlášen za zbavena trůnu a obdržel ostrov Elbu s platem ročním $2\frac{1}{2}$ mil. franků. Manželce jeho Marii Luise dáno vévodství parmské a piacenzské. Za krále francouzského prohlášen **Ludvík XVIII.**, bratr popraveného Ludvíka XVI. S ním učinili spojenci **mír pařížský**, jímž říši francouzské obmezena hranice z r. 1792.

[**Kongres vídeňský.**] Národové si oddechli přesvědčení, že konečně zbaveni jsou krvavé metly válečné a že zase okrajou blahodárným účinkem trvalého míru. Za nesmírného jásonu všeho obyvatelstva, za hřmění děl a za radostného blaholiku všech zvonů slavili mocní panovníci, císař František, car Alexander a král Bedřich Vilém III. triumfální vjezd do Vídně. Tam shromáždili se též zástupci všech evropských mocností, aby na základech spravedlnosti upravili hranice všech říší, aby obnovili pořádek v Evropě. Skvělé slavnosti, oslavující nádherou a přepychem, parády vojenské, zábavy, plesy, hostiny pořádané na oslavu společného vítězství. Když však nastaly vlastní porady o zřízení nových hranic, vypukly první spory: neboť Prusové žádali celé Sasko, Rusové největší díl Polska; k tomu

nepřistoupil Metternich, který obratně a rázně zastával se prospěchů rakouských.

[**Návrat Napoleonův z Elby.**] Dověděv se o těchto roztržkách, pojal Napoleon úmysl, pokusiti se ještě o dobytí trůnu francouzského. Vypluv

Obr. 34. Maršálek kníže Švarcenberk.

z Elby s 1000 muži své gardy, přistál na pobřeží francouzském a vydav provolání k národu francouzskému, že chce zlepšiti ústavu, dal se na pochod přímo k Paříži. Vzbudil tím zase u veliké části Francouzů nadšení a vojska, která král Ludvík XVIII. proti němu vypravil, šmahem pře-

bíhala k proslavenému vojevůdci. Než se Napoleon k Paříži přiblížil, byl již v čele mohutné armády a král Ludvík přestrašen, dal se na útěk do Gentu (v Nizozemí) a Napoleon nabyl zase na krátko moci panovnické. K němu připojil se také Murat, král neapolský.

Do Vídne vypravil Napoleon posly s ujištěním, že chce zachovávat mír a vladnouti spravedlivě svému národu. Ale panovníci čtyř velmcí nedbali toho, obnovili válečný spolek mezi sebou a vyhlásili Napoleonovi válku. Jedna armáda (pod Wellingtonem a Blücherem) vypravena do Nizozemí, druhá (pod Švarcenberkem) na Rýn, třetí, proti Muratovi, do Italie. Napoleon obrátil se proti Wellingtonovi a Blücherovi, ale byl poražen v rozhodné bitvě u **Waterloo** (1815, již. od Brusselu). Spojenci vtrhli 1815 opět do Paříže, dosadili Ludvíka XVIII. opět na trůn a učinili s ním **druhý mír v Paříži**, jímž byla Francie uvedena na hranice, které měla před revolucí a zaplatila 700 mil. franků válečné náhrady. Napoleon chtěl se přeplaviti do Ameriky, ale lodi anglické, střelnouce bedlivě všech přístavů francouzských, zabránily mu v tom. I vzdal se Angličanům na milosť a nemilosť a byl dle usnešení spojených panovníků odvezen na vzdálený ostrov v Atlantském oceaně, **Sv. Helenu**. Tam žil mohutný kdysi panovník, před nímž po dvacet let se Evropa chvěla, o samotě; zemřel r. 1821. Jeho stoupenc Joachim Murat byl přemožen, zajat a zastřelen.

Tyto události způsobily, že se mocnosti záhy porovnaly o sporná území. Návrat Napoleonův do Francie polekal shromážděné zástupce, jako hromová rána. I usnesli se, aby Polsko rozděleno bylo opět mezi Prusko, Rusko a Rakousko, kus Sasku pak aby byl dán Prusům. Ostatní upraveno mnohem snáze a tak dokončil **kongres vídeňský** ještě během r. 1815 své porady, jichž výsledek byl následující:

1. Rakousku vráceny provincie illyrské (Chorvatsko, Dalmácie, část Korutan, Kraňsko, Přímoří, Terst), pak Benátsko i Lombardsko, které sjednotil císař František v království lombardsko-benátské, Tyrolsko, Solnohradsko i čtvrtinnuská. Západní Halič postoupena Ruským. Krakov prohlášen za svobodné město pod ochranou Rakouska, Ruska i Pruska.

2. Rusové získali největší díl vévodství varšavského; car Alexander zřídil z polského území zvláštní království s velkými svobodami.

3. Prusku přiřčena sev. část Saská, Poznaňsko, města Gdańsk i Toruň, švédské Pomoransko a vrácena mu největší část zemí mezi Labem a Rýnem (býv. království vestfalské).

4. V Německu na místě bývalého císařství zřízen německý spolek 38 států, jichž společné záležitosti vyřizovány spolkovou radou sídlem ve Frankfurtě; v ní předsedal zástupce císaře rakouského.

5. Anglie obdržela Maltu, Helgoland, některé kolonie francouzské a protektorát sedmi ostrovů jónských, které prohlášeny republikou.

6. Rakouské Nizozemí sloučeno s Holandem v království nizozemské pod vládou býv. místodržícího, Viléma oranžského. Ale Belgičané již r. 1830 odtrhli se od Nizozemska a zřídili si samostatné království.

7. Švédsko, které musilo Rusům postoupiti celého Finska, dostalo nahradu připojením Norská, kteréž odňato Dánsku.

8. Bývalé rody panovnické dosazeny ve Španělsku, Portugalsku, Neapolsku, Toskaně, Modeně, ve státě církevním a v království sardinském, které zvětšeno o Janov.

Velkou zásluhu získal si kongres vídeňský, zavázav účastníky sjezdu, aby zrušili obchod s otroky. Krom toho panovníci ruský, rakouský a pruský zjednali mezi sebou svatou alliance, slibivše si vespolek, že budou svým poddaným vládnouti jako otcové a zachovávatí náboženství, míru a spravedlnost.

VII. oddělení:

Doba nejnovější.

Císař František I.

Slib svaté alliance, že budou panovníci hájití spravedlnosti k národům, nebyl splněn. V Rakousku zavedl mocný ministr kníže Metternich přísnou vládu úřednickou, která odňala všechna práva sněmům zemským a potlačovala každé svobodnější hnutí v národech; na všechno zaveden přísný policejní dohled, což bylo závadou pro rozvoj vzdělanosti, obchodu a průmyslu; žádný spis nesměl být vydán leč s povolením cenzury. Dlonholeté války podlomily všechnen blahobyt v našich zemích a uvalily na ně veliký státní dluh; vláda si pomáhala rozmnožujíc papírové peníze, tím však cena jejich klesala a nastala ve všem veliká drahota a bída v lidu. Ve školách a v úřadech zavládala němčina na úkor ostatních, jmenovitě slovanských národností.

Tak jako uvnitř, hleděla vláda Metternichova i za hranicemi i potlačiti každé svobodnější hnutí. Moené Rakousko vedlo tehda nejen v Německu, nýbrž v celé skoro v Evropě první slovo, a panovníci řídili se většinou zásadami Metternichovými. Když králové Španělský, sardinský a neapolský povolivše nátlaku lidu, zřídili ve svých zemích sněmy s právem zákonodárným, usnesla se sv. alliance, aby vtrhla vojska rakouská do Italie a donutila krále sardinského i neapolského, že svobody ony zrušili. Povstání v Lombardsku bylo potlačeno a mnoho spiklenců uvězněno na Šmilberku, mezi nimi italský básník Silvio Pellico. Rovněž z rozkazu sv. alliance vtrhlo vojsko francouzské do Španělska a zrušilo tam moc sněmu říšského. Moc této říše tak poklesla, že všechny osady středojihoamerické, jedna za druhou, vytrhly se z poddanství Španělského a zřídily vedením Bolivarovým samostatné republiky (Mexiko 1821, Columbia 1819, Peru 1824, Bolívie 1830 etc.). Také Brazílie prohlásila se samostatným císařstvím (1822).

Nelitostně a tvrdě zachovaly se velmoci evropské také k národům pobalkanským, typicím pod krutou vládou tureckou. R. 1821 vzbudil kníže Ypsilanti, doufaje v pomoc ruskou, povstání v Multanském a Valašském proti Turkům; tím osmělila se také část Řecka ke vzpourě. Ale pomoc ruská nepřišla, a Turci porazivše povstalce mstili se na nich ueslychanými ukrutnostmi. Teď teprve všichni Řeckové, doháněni k zoufalství, chopili se zbraní a z celé Evropy hrnuli se dobrovolníci (Filhelénové) jim na pomoc, mezi nimi také slavný básník anglický, lord Byron. Nicméně Turci zvítězili a vedli si proti Řekům čím dále tím krutěji.

Iustrnul se šlechetný car ruský Mikuláš I. (1825—1856) a zjednal proti Turkům spolek s Anglií a Francií na ochranu Řecka. Loděstvo turecko-egyptské bylo od spojenců poraženo u Navarina (v jz. Morei, 1827) a Řecko prohlášeno samostatným královstvím (krom Epiru a Thessalie). Již dříve (1815) vytrhlo se Srbsko vedením Miloše Obrenoviče z panství tureckého a uznána za knížectví Turkům poplatně. Rusko vedlo válku dál proti Turkům: Děbič překročil Balkán (1829) a Paskevič dobyl Erzerumu v Armenii. Tím donucena porta turecká k míru v Drinopolí, jímž uznala samostatnost Řecka, postoupila Rusku část Arménie, ochranné právo nad Multanskem, Valašskem a Srbskem, a loděm ruským volnou plavbu Bosporem a Dardanelami.

[**Červencová revoluce 1830.**] Podobně, jako v Rakousku za Metternicha, omezována svoboda ve Francii za králu Ludvíka XVIII. (1814—1824) a nástupce jeho Karla X., za něhož osazen od Francouzů Alžír (1830). Když Karel X. rozpustil sněm a zrušil svobodu tisku, chtěje zavést moc absolutní, vypukla r. 1830 červencová revoluce, Lafayette postavil se 1830

v čelo národních gard, Karel X. svržen s trůnu a za krále prohlášen **Ludvík Filip** (1830—1848), syn popraveného vévody Orleanského. Dle příkladu pařížského vzbouřili se **Belgičané** a dobyli si pomocí vojska francouzského samostatného království (Leopold koburský zvolen králem). Také **Poláci**, kteří dosud pod panstvím ruským požívali velkých svobod, vzbouřili se proti caru Mikuláši. Ale general Děbič porazil Poláky 1831 u **Ostrolenky** (1831, sv. od Varšavy) a Paskěvič dobyl Varšavy. Nastalo

Obr. 35. Mozart.

houfné stěhování Poláků za hranice. Car Mikuláš zrušil dosavadní svobody „království polského“ a proměnil je v ruskou provincii. Také v Německu, Švycarsku a Rakousku způsobila francouzská revoluce rozčlenění a místy i nepokoje.

Císař František I. byl panovník laskavý, o blaho svých poddaných pečlivý a u nich velmi oblíben. Kdykoliv se vracel po delší nepřítomnosti do Vídně, buď po nešťastných událostech r. 1805 a 1809, buď po vítězných bojích r. 1813 a 1814: vždycky vítán byl nesčetnými davami lidu s upřímným, radostným jásotem. Obyčejně nemohl hustými zástupy

ani projeti a tu sestupoval s vozem a kráčel pěšky, na všechny strany laskavě pozdravuje. Za něho žili ve Vídni nejslavnější všech časů mistři umění hudebního: **Haydn** (skladatel rakouské hymny), **Mozart** a **Beethoven**. Jeho péče, která se nesla k blahu poddaných, zachován byl od r. 1815 až 1835 v Rakousku trvalý mír a jeho příslušenstvím se stalo, že rány zasazené předešlými válkami se poněhlu zaceclovaly. Povstávaly hospodářské školy a spolky, které se jaly půdu lépe vzdělávat. Nově zřízené vysoké školy technické (ve Vídni, v Praze a Št. Hradci) a reálky přispěly značně k povznešení průmyslu. Tehda vynalezen kamenotisk od Senefeldra, rozdílný z Prahy, a lodní řoub od **Jos. Ressla**, rodilého z Chrudimi. Nové silnice (přes sedlo Stiflinské) a průplavy (průplav Františkův v Uhrách) podporovaly obchod. R. 1825 zahájena první kolejka drah a na pevnině evropské z Buděovic do Lince. V Anglii zdokonalil jízdu po železnici vynalezením parního stroje **Jiří Stephenson**.

Do oněch dob připadá také duševní probuzení českého národa. Kolem slavného jazykozpytce **Jos. Dobrovského** († 1829 v Brně) shromažďovali se nadšení mužové, kteří neúnavně pracovali o zdokonalení spisovného jazyka českého a vydávali spisy v řeči české, což bylo posud věcí neslychanou. Tichý pracovník **Josef Jungmann** ve svém „Slovniku“ sestavil poklady jazyka českého, hasty badatel **Pav. Jos. Šafařík** objasnily ve „Starožitnostech slovanských“ nejstarší dějiny všech kmenů slovan-ských, historiograf království českého **Frant. Palacký** uvedl ve svých „Dějinách“ celému národu slavnou jeho minulost před oči; nadšení básníci **Fr. Lad. Čelakovský**, **Jan Kollár** rozněcovali v srdečích lidu lásku k vlasti a rodnému jazyku.

Císař František I. přál tomuto rozvoji českého národa, který tehdy také šlechta dosti horlivě podporovala. Proto jak u ostatních národů rakouských, tak také u Čechů přijata se zármutkem zpráva o smrti císaře Františka r. 1835.

1835

§ 38. Císař Ferdinand I. (1835—1848).

Ferdinand, řečený Dobrotivý, zdědil po svém otci plnou měrou lidumilnost a otcovskou péči o své poddané. Ale snahám jeho nedářilo se tak, jak by si byl přál: správu říše vedl i za něho kníže Metternich a ten nepopřál národní takové volnosti, jaké bylo k duševnímu i hmotnému rozvoji potřebí. Za něho přivítělen byl Krakov (1846) k říši 1846 rakouské. Doprava nabyla netušených rozměrů stavbou železnic; první železnice u nás vystavěná má jméno císaře Ferdinanda (čili severní dráha); r. 1836 založena rakouská paroplavební společnost Lloyd v Terstu.

Obr. 36. Hrabe Josef Radecký.

1848 [Únorová revoluce 1848] R. 1848 nové veliké bouře otrásly celou Evropou; popud k nim vyšel z Paříže, kde 24. února (odtud únorová revoluce) svržen byl král Ludvík Filip s trůnu a zřízena republika, jejíž presidentem zvolen byl Ludvík Napoleon Bonaparte, syn

bývalého krále holandského. Po příkladě Francouzů také v ostatních státech národné bouřlivě žádali, aby jim byla udělena konstituce, t. j. sněm volený od lidu, s právem zákonodárným. V Německu svolán byl takový všeobecný sněm do Frankfurta, a ve Vídni obrátila se nevole

Obr. 37. Císař František Josef I.

lidu proti knížeti Metternichovi, který musil prchnouti do Anglie. Nejvíce zuřila však revoluce v království lombardsko-benátském a v Uhřích.

V Itálii již od delší doby působil tajný spolek karbonářů k tomu, aby všechny státy na přidě italské byly sjednoceny pod jedním panstvím,

jehož se domáhal král sardinský **Karel Albert**. Také v království lombardsko-benátském rozvětveno bylo rozsáhlé spiknutí proti vládě rakouské, které vypuklo po únorové revoluci ve zjevnou vzpouru. Pluky rakouské byly z Milána a z Benátek vypuzeny a Karel Albert táhl s velkým vojskem povstaleckům na pomoc.

Tehda zachránil panství rakouské v Itálii výtečný vojevůdce, polní maršálek hrabě **Josef Radecký**. Naroden r. 1766, pocházel ze staré šlechtické rodiny české. Vstoupiv do vojska císařského, bojoval již pod Laudonem proti Turkům, později proti Francouzům; v bitvě u Lipska byl hlavním rádcem Švarcenberkovým a dle jeho návodu řídily se všechny pohyby spojeného vojska, kterými zdrcena byla válečná moc Napoleonova. R. 1848 byl 82letý maršálek Radecký komandujícím generalem v království lombardsko-benátském. Neúnavně působil k zvelebení a zdokonalení vojska rakouského; byl pravým lidumilem, ke každému vlivný; vojáci lhouli k němu s velikou láskou a majíce nezlomnou důvěru v jeho osvědčené velení, bojovali s bezpříkladnou hrdilostí pod jeho prapory. — Radecký porazil krále Karla Alberta v bitvě u **Santa Lucie** (ned. Verony), které se účastnili též mladí arcivévodové **Albrecht** a **František Josef**, bojující s neobyčejnou srdnatostí. Odtud postupoval Radecký vítězně proti nepříteli a slavil již 6. srpna vjezd do pokročeného Milána. Karel Albert vyžádal si příměří, ale přerušil je počátkem r. 1849. Byv od Radeckého opětně poražen ve dvou bitvách, u **Mortary** a **Novary** (záp. Milána), složil královskou korunu ve prospěch svého syna **Viktora Emanuela**. Lombardie i Benátsko uvedeny opět pod panství rakouské. Slavný maršálek Radecký zemřel r. 1858 ve věku 92 let, a pochován jest v mausolei, zřízeném od jeho přátel na návrší u Wetzdorfa v Dol. Rakousích. V Praze a ve Vídni zřízeny na jeho památku nádherné pomníky.

Ještě větší nebezpečí hrozilo v **Uhřích**. Maďaři pozdvihnuvše se dosáhli r. 1848 samostatného ministerstva, ale užili těchto svobod ke krutému utiskování slovanských národností. I sebral charvatský **Bán Jelačić** vojsko a vtrhl se svoučním císaře Ferdinanda do Uher ku pokročení Maďarů; z Vídni pak mělo hýti vypraveno vojsko jemu na pomoc. Ale vídeňští demokraté pobouřili luzu k velkému vzbouření ve Vídni; Izabela zavraždila ohavně ministra Latoura a císař Ferdinand uchýlil se do Olomouce. Sklícen posledními hroznými událostmi, odhodlal se složiti korunu císařskou. Dne 2. prosince 1848 shromáždili se členové rodiny císařské s vynikajícími hodnostáři v arcibiskupském paláci olomouckém a tam prohlášeno, že císař Ferdinand se vzdává koruny císařské ve prospěch svého synovce, osmnáctiletého arcivévody **Františka Josefa**. Oči všech zarosily se slzami, když lidumilný císař požehnal svému nástupci a,

obejmuv jej, řekl prostá slova: „Bůh tě ochrání.“ Pak odebral se do Prahy, kdež vyvolil si za své sídlo královský hrad, a tam také zemřel ve velkém stáří r. 1875.

Císař **František Josef**, syn arcivéody Františka Karla a Žofie, z královského rodu bayorského, měl bouřlivé počátky svého panování, ale přestál je šťastně. Kníže **Windischgrätz** s vojskem pokorio povstání v Praze a ve Vídni, kdež bylo několik demokratických náčelníků popraveno. V Uhřích odolávala déle strana revoluční a prohlásivší republiku, zvolila si presidentem **Ludvíka Košuta**. V této nebezpečné chvíli přispěl Rakousku na pomoc ruský car Mikuláš: vypravil do Uher veliké vojsko vedením generala Paskéviče, který sevřel uherského vůdce Görgeye u **Vilagoše** (ned. Aradu) a donutil jej i celé vojsko jeho ku kapitulaci (1849). Košut 1849 prchl do Italie a v Uhrách obnoven zase pokoj pod panstvím císařským.

§ 39. Císař Napoleon III. (1852—1870).

Ludvík Napoleon Bonaparte použil, jako president francouzské republiky, své velké moci a zjímav náčelníky strany republikánské a královské, dal se provolati (1852) všeobecným hlasováním lidu za císaře francouzského, pod názvem **Napoleona III.** Zřídil si neobmezenou moc panovnickou uvnitř, dle vzoru kdysi strýce svého Napoleona I., vyvinul také velikou moc na venek a rozhodoval obratnou diplomací na dlouhý čas o všech záležitostech evropských.

R. 1853 vypověděl ruský car **Mikuláš I.** Turkům znova válku, aby osvobodil křestany pobalkánské. Loďstvo turecké bylo zničeno u Sinope a Rusové ohrožovali Cařihrad. I učinil Napoleon III., boje se velkého vzrůstu moci ruské, spolek s Anglií, Pruskem a Rakouskem a tím donuceno ruské vojsko vykliditi knížectví valašské i multanské. Loďstvo francouzské a anglické dobylo Sebastopolu (1855) po dlouhém obléhání a nástupce Mikulášův, car **Alexander II.** (1855—1880) učinil mír v Paříži, kterým se vzdal ochraněho práva nad státy pobalkánskými.

R. 1859 spojil se Napoleon III. s králem sardinským **Viktorem Emanuel** a zvítěziv nad rakouským vojskem u **Magenty** (záp. Milána) a u **Solférina** (již. jez. Gardského), odňal Rakousku Lombardsko a přivtěl je k sardinskému království. Za to obdržel Savojsko a Nizzu. Tu ozvalo se po všech krajích vlastních volání po **sjednocení Italie** a Napoleon III. tuto snahu podporoval. Pomocí francouzskou dobyl Garibaldi, vůdce dobrovolníků, Sicilie, Neapolska i státu církevního, kromě Říma. Tak byl Viktor Emanuel provolán (1861) za krále veškeré Italie. R. 1866 získal Benátsko a r. 1870, když vypukla válka francouzsko-německá, dobyl i Říma a přenesl tam své královské sídlo.

Tím dospěla moc Napoleona III. k svému vrcholu. Spojiv se s Anglií, vynutil na císaři čínském dvojí válku, aby otevřel některé své přístavy loděm evropským. V Zadní Indii dobyl Kočin číny a vrchnušlo panství nad Anamem. V Mexiku chtěl založit císařství a pozval tam arciknížete rakouského **Maximiliana**, bratra císaře Františka Josefa, aby si korunu mexické dobyl. Ale vojsko francouzské bylo poraženo a nešťastný Maximilian, opuštěn byv od Napoleona a vydán zrádou v ruce povstalců, 1867 byl v Queretaru (1867) zastřelen.

Od té doby poklesla vážnost Napoleonova. Chtěje odvrátiti pozornost Francouzův od úpadku vnitřního, vypověděl válku Prusům (1870). To již dříve předvídal obratný ministr pruský **Bismarck** a zjednal spolek všech států německých. S velikou přesilou vtrhlo vojsko německé pod vrchním řízením maršalka **Moltke** do Francie, způsobilo vojsku francouzskému, špatně vedenému, mnoho porážek a zajalo konečné hlavní armádu francouzskou i s císařem Napoleonem u **Sedanu**. Napoleon byl sesazen s trůnu, zřízena (třetí) republika a válka vedena dále. Němci zase na všech stranách vítězili, zajali v **Metách** druhou velikou armádu a oblehli Paříž. Všechny pokusy chrabrého vůdce **Gambetty**, aby Paříž vybavil, byly marny. Paříž se vzdala a učiněn mír ve **Frankfurtě** (1871), jímž Francie postoupila Německu Elsas (se Štrasburkem) a Lotrinskem (s Metami) a zaplatila válečné náhrady 5000 milionů franků. Německé státy spojily se v **německé císařství** a císařem zvolen dědičně král pruský **Vilém I.** Bývalý císař Napoleon III. zemřel v Anglii r. 1873.

§ 40. Císař František Josef I.

I.

Události vnější.

Po potlačení vzbouření uherského hleděl císař František Josef moudrou umírněností a obezřelou správou obnoviti klid a pořádek ve svých zemích. Ale několikkráte přihnaly se ještě z venčí divoké bouře, které ho douutily, aby se chopil meče k odvrácení nepřátel Rakouska. 1859 R. 1859 spěchal do Italie, postavil se sám v čelo vojska rakouského proti Napoleonovi III. a Viktorovi Emanuelovi. U **Solferina** obsadil a opevnil císař návrší, na které Francouzi několikkráte hnali útokem, ale pokaždé byli vítězně odraženi. Odpoledne povstala divoká bouře, déšť a krupobití bily Rakušanům do očí. Císař sám účastnil se nejprudčího boje. Přese všechny divy udatnosti nebylo rakouskému vojsku možno udržeti se v nepříznivém postavení i dal císař František Josef znamení k ústupu. Lombardsko bylo pak postoupeno králi sardinskému.

Obr. 38. Arcikníže Albrecht.

Podruhé válčilo Rakousko ve spolku s Pruskem proti Dánsku, 1864 a odňali jim Šlesvík a Holštýn (1864). Avšak o to, komu mají země ty patřiti, povstal spor a vypukl ve zjevnou válku mezi Rakouskem 1866 a Pruskem (1866); s Rakouskem spojily se ostatní státy německé, s Pruskem italský král Viktor Emanuel, doufaje dobytí Benátska.

V Italii ustanoven byl vrchním velitelem pluků rakouských **arcikníže Albrecht**, syn arciknížete Karla, hrdinného vůdce z válek Napoleonských. Narodil se r. 1817; oddav se vojenství, zdokonalil se v umění válečnickém pod maršálkem Radeckým na bojištích hornioitalských. Jeho výtečným vedením dobylo vojsko rakouské skvělého vítězství nad vojskem italským, mnohem silnějším, u **CustoZZY** (24. června). Tehda také na moři osvědčily se vítězně zbraně rakouské vedením **admirála Tegetthoffa**. Vilém Tegetthoff, nar. 1827 v Mariborě, dosáhl svého vzdělání na námořnické škole v Benátkách. Za časů dánské války (1864) vyznamenal se v bojích s dánskými loděmi u Helgolandu. V červenci r. 1866 vyplul italský admirál Persano s 23 loděmi proti dobře opevněnému ostrovu **Visu**. K vybavení ostrova přikvapilo loďstvo rakouské vedením admirála Tegetthoffa, který pluje v čele zasadil několika lodím italským mocné rány a potopil je. Tak byli nepřátelé na bojišti italském úplně potřeni. Hůrce se však vedlo zbraním rakouským na severu: Prusové vtrhly do Čech zvitězili u **Hradce Králové**, zaplavili Čechy a Moravu a vnikli až skoro k Vídni. Císař František Josef, aby ušetřil svých zemí další válkou, učinil mír v Praze, jímž vystoupil ze spolku německého, zaplatil Prusům válečnou náhradu a postoupil králi italskému Benátsku.

1877 Ještě jednou pak chopila se vojska rakouská zbraně. R. 1877 vyhlásil car Alexander II. válku Turecku, aby osvobodil konečně křesťanské národy ode jeho tureckého. Dobyvše Plevena Rusové za velikých svízelů vítězně postoupili průsmyky balkánskými a vnikli až do okolí Caříhradu. Tím byl sultán turecký donucen k míru ve S v. Štěpáně (ned. Caříhradu), s jehož výminkami však nebyli spokojeni Angličané 1878 i svolali zástupce evropských na **sjezd do Berlína** (1878). Rusům přířízena jen část postoupených zemí (v Arménii a Bessarabii), Srbsko, Rumunsko a Černá Hora prohlášeny za nezávislé, zřízeno poplatné Turkům k nížectví bulharské a Rakousku uloženo, aby obsadilo a spravovalo **Bosnu s Hercegovinou**.

V červenci 1878 vnikly rakouské pluky vedením polního zbrojmistra Filipoviče do Bosny. Mohamedánské obyvatelstvo pobouřené od Turků proti Rakousku, postavilo se jim houževnatě na odpor. Rakouské osvědčili v mnoha potyčkách udanost a vytrvalost podivuhodnou a postupující neodolatelně dovnitř země, zmocnili se již 19. srpna hlavního města

bosenského, Sarajeva. Hercegovina osazena bez velkého namáhání a r. 1879 obsazen dle nové smlouvy s Tureckem i Nový Pazar. Správa rakouská v těchto zemích snaží se odstranit zlořády, zaviněné od několika staletí bídňím hospodářstvím tureckým.

II.

Zvelebení říše.

Také mnohé **vnitřní změny** bylo prožiti zemím našeho mocnářství. Ještě za císaře Ferdinanda byla vyhlášena r. 1848. **nová ústava**, kterou přiřčeno národní účastenství v zákonodárné činnosti. Zvolení poslanci sešli se na říšský sněm ve Vídni, který zrušil robotu a vybavil tím stav selský z područí vrchnostenského. Vrchnostem byla dána náhrada za to, že se sňekli svých práv. Za císaře Františka Josefa I. byla ústava z r. 1848 zrušena a nahrazena jinou, ale Uhři nechtěli jí uznati, toužíce po samostatné správě. I dosáhli ji r. 1867, když Rakousko 1867 po nešťastné válce s Prusy vystoupilo ze svazku států německých. Naronáním, které učiněno s Uhry, rozdělena říše na dvě polovice: rakouskou a uherskou (Uhry se Siedmihradskem, Chorvatsko se Slavonii, a Rěka). Každá z nich má své ministerstvo a říšský sněm (říšskou radu) pro správu školství, soudnictví, obchodu, železnic, orby a t. d. Společné záležitosti, totiž vojenství, správa válečného lodištva, zahraničné věci, finance, vyřizují se v delegacích, které se scházejí ročně ve Vídni neb v Pešti; pro ně také jsou společná ministerstva vojenství, financí a zahraničních záležitostí. Jsouc těmito svazky pevně spojena, nese říše název **mocnářství rakousko-uherského**.

Obě polovice říšské vyvinují se zdárně vedle sebe, zdokonalujíce všechna odvětví veřejného života plodnou činností zákonodárny. K tomu značně přispívá ta okolnost, že od r. 1866. země naše nebyly přepadeny zbraní nepřátelskou; jestliže přední snahou císaře Františka Josefa, aby národní svým zachoval trvalý mír. Tím umožněny jsou veliké pokroky, kterých u nás dosaženo v průmyslu, obchodě, ve vědách i umění. Císař sám věnuje velikou pozornost všem veřejným podnikům a kde může je podporuje. Za jeho panování pokryta jest veškerá říše velkolepon sítí železnic a telegrafů, v nejnovější době zřízeno i spojení telefonické z Vídni do Prahy, do Brna, Pešti a j. Nejskvělejšími důkazy pokroku technického jsou stavby železniční, směle provedené: dráha přes Semeringu (vystavena 1853), první horská dráha v Evropě, přes Brenner a podzemní dráha horou Arlberskou vedená; úžas vzbuzují o zubcové dráhy, vedené na hory Geisberk (u Solnhradu 1380 m

vysoká) a na Schafberg (nad jez. Wolfgangským u Ištu), kde lokomotiva vytlačí na zubaté dráze dychtivého cestovatele do výše 1800 m, aby se odtud pokochal polledem na přírodu krásy alpské krajiny. Jiného druhu jsou dráhy lanové a elektrické (v Praze na Petřín, odkudž jest nejkrásnější pohled na město) a ve Vídni (na horu Lyson), v Solnho-hradě a jinde.

Spojení obchodní vedle železnic zprostředuje též paroplavební společnost dunajská a četné loďstvo obchodní na moři Adriatickém, které vede obchod s Malou Asií, Přední Indií a jinými zeměmi zámořskými. Také výzkumné cesty se podnikají a těší se rovněž velké přízní mocnářově. Slavný český cestovatel Emil Holub za podpory císařovy prozkoumal velkou část jižní Afriky. R. 1872. vypravili se hrdinští vůdcové Payer a Weyprecht do severního ledového moře a objevili severovýchodně od Spitzberk novou zemi, kterou nazvali zemí Františka Josefa.

Velkou náklonomost k vědám a umění jevil záhy zvěčnělý korunní princ Rudolf. Památná jsou slova, kterými zahájil r. 1883 první elektrickou výstavu ve Vídni: „Moře světla nechť rozleje se odtud po celém světě!“ Jeho podnětem založeno důležité vědecké dílo, popis veškerého Rakouska, o němž posud pracují přední učenci říše.

Národ český zaujímá přední místo mezi ostatními národy rakouskými ve všech oborech duševního života. On vysílá celé řady pracovníků na poli vědeckém i uměleckém. Ve vědě lékařské proslavili se Purkyně, Škoda, Rokytanský a Albert; v dějepisectví Palacký a Tomek; v právnictví Randa; v mathematice bratří Vejrové; v jazykozpytu Kvíčala, Gebauer, Hattala a Bartoš; výnalezy v elektrotechnice Křížík; v přírodních vědách Krejčí a Čelakovský a j. Ještě výše stojí česká literatura básnická a ostatní odvětví umění. V básnictví založili novou školu Neruda a Hálek a na vrchol dokonalosti je povznesli Čech a Vrchlický; v malířství jsou mistři Brožík, Ženíšek, Hynais, Knüpfer a j.; v sochařství nade všechny vyniká Myslbek; hudbu českou zastupují Smetana a Dvořák, jichž mistrovské skladby provozují se po celém vzdělaném světě.

Vývoj duševního života v národě českém byl značně podporován novými školami všech stupňů, které zakládány za podpory a přízně císařovy. Na Moravě byla první česká gymnasia v Brně a v Olomouci r. 1866; nyní jest po Čechách i Moravě veliké množství středních škol. Blahodárné dílo dovršeno, když r. 1880 založena jest v Praze česká universita, kdežto technické školy byly tam již dříve. Nyní jest podána mládeži české příležitost, vzdělávat se ve všech oborech mateřským jazykem. Jiného důstojného stánluku vědám a umění dostalo se zalo-

žením české akademie, stavbou velkolepého Národního divadla a zemského muzea v Praze. Ale také v průmyslu, řemesle, hospodářství a ostatních odvětvích živnosti staly se netušené pokroky, které se ukázaly ve všeobecné zemské výstavě, pořádané v Praze r. 1891.

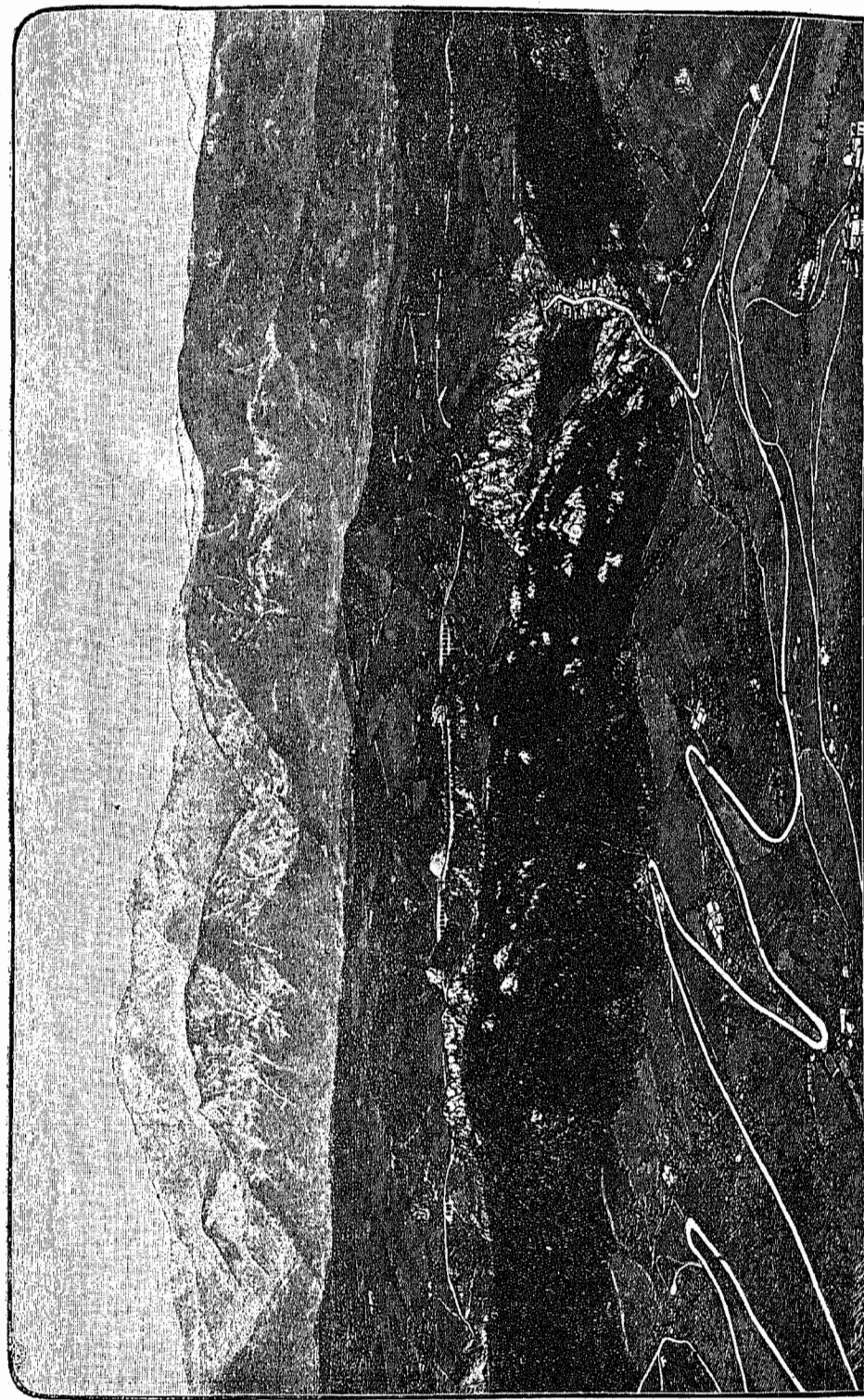
V zemích rakouských těší se největšímu rozvoji hlavní a sídelní město císařovo Vídeň. Za vlády císaře Františka Josefa zrušeny byly hradby městské, které překážely dalšímu rozšíření města, a na jich místě stavěny budovy a zakládány sady. Pomocí císařovou dostalo se městu velkolepého vodovodu, který dodává všem obyvatelům zdravou, pramenitou vodou; Dnají vykázáno a s velikým nákladem upraveno nové řečiště; předměstí přivítěna k městu a tím vzrostla Vídeň na velkoměsto čítající 1,300.000 obyv. Krom toho ozdobeno město velkolepými a nádhernými stavbami, jakými málokteré na světě se může vykázati. V gótickém slohu provedl vedle jiných budov Bedřich Schmidt monumentální stavbu radnice vídeňské, Ferstel votivní chrám, Hansen zase ve slohu starořeckém budovu říšské rady. Vedle těchto budov krášlivé hlavní okružní třídu vídeňskou universita, dvorní divadlo, obě muzea dvorní, opodál k dokončení svému spěje od mnoha let již počatá nádherná stavba císařského hradu. Vedle stavitelského také sochařské umění slaví tu své triumfy; o tom svědčí skvostné a umělecky provedené pomníky největších vojevůdců rakouských, prince Eugena Savoyiského, arciknězete Karla a maršálka Radetského, admirála Tegethoffa, pak pomníky císařovny Marie Teresie, knížete Karla Švarcenberka a j. Malířská díla vynikajících mistrů Makarta, Matějky, Siemiradzského a jmenovaných již malířů českých zdobí obrazárnu uměleckého musea.

Veškerá snaha císaře Františka Josefa čelí k tomu, aby všechny národy rakouské spojil v členy jediné rodiny, zápasící mezi sebou na poli ušlechtilé práce, na poli průmyslu, obchodu, věd a umění, a podporuje zápas ten ze všech sil svých. Jeho srdce jeví soucit s každým, koho se osud krutou ránu dotkl. Když r. 1880. vyhořelo Národní divadlo v Praze, vybudované z mozolů lidu českého, byl císař mezi prvními štědrými dárci, kteří přispěli ku znovuzbudování jeho. Podobně spěchal na pomoc, když Segedin zatopen byl r. 1879. rozbouřenými vlnami řeky Tisy, a r. 1881, když děsný požár zastihl divadlo na okružní třídě ve Vídni a mnoho životů lidských za oběť si vyžadal. Na místě zhořelého divadla dal císař vystavěti budovu, jejíž výtěžek se vynakládá na dobročinné účely. „Viribus unitis“ jest heslo šlechetného mocnáře, a co spojenými silami se dá provést, to dokázáno zvláště na světové výstavě

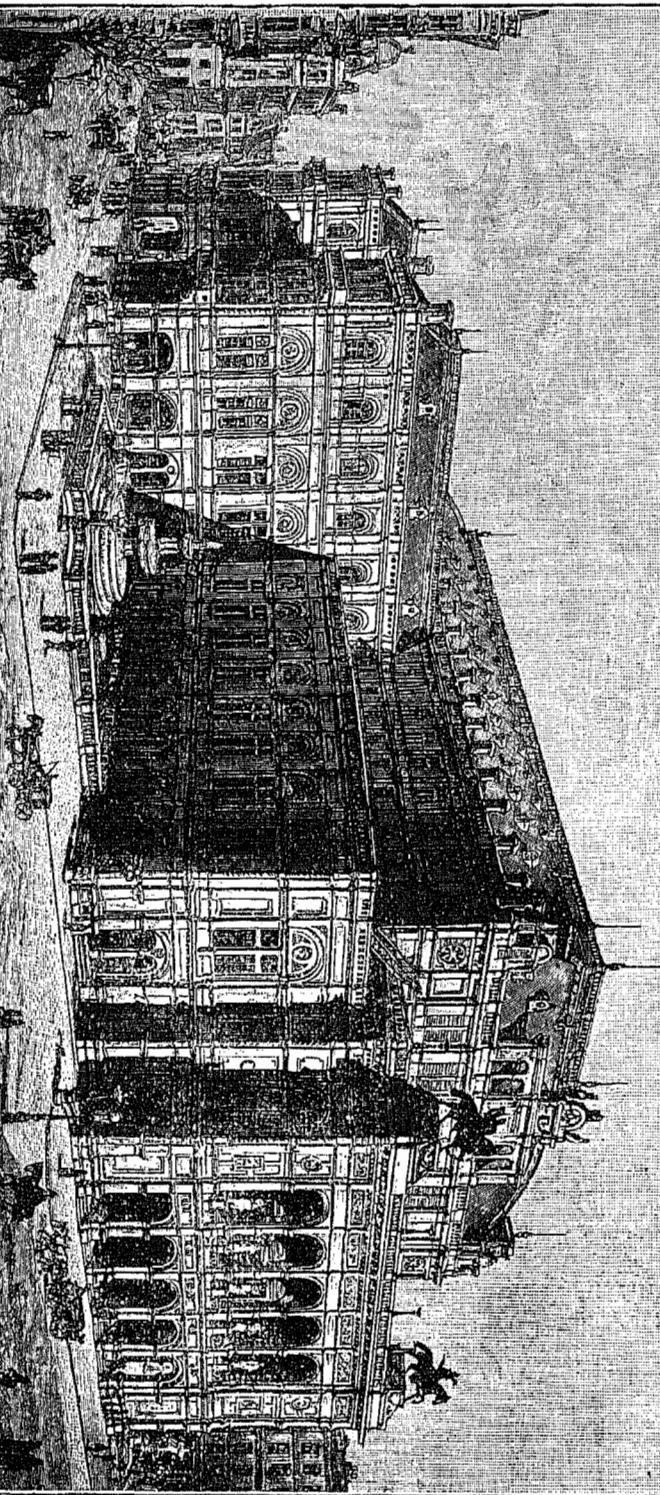
vídeňské r. 1873., ku které ze všech končin světa se hrnuli navštěvovatelé.

Vidouce pokrok na všech stranách, národnové s dřívěrou hledí k svému panovníkovi a mají vřelé účastenství ve všech jeho radostech i strastech. Srdečně těšil se veškeren lid, když se slavila r. 1879. stříbrná svatba císařských manželů a r. 1888. 40leté jubileum panování císařova. A neméně upřímný byl zármutek ve všech kontech říše rakousko-uherské, když r. 1889 se roznesla zpráva o nenadálém úmrtí korunního prince Rudolfa. Při každé příležitosti osvědčuje se pevný svazek, kterým poutá osoba panovníkova všechny země říše rakousko-uherské.

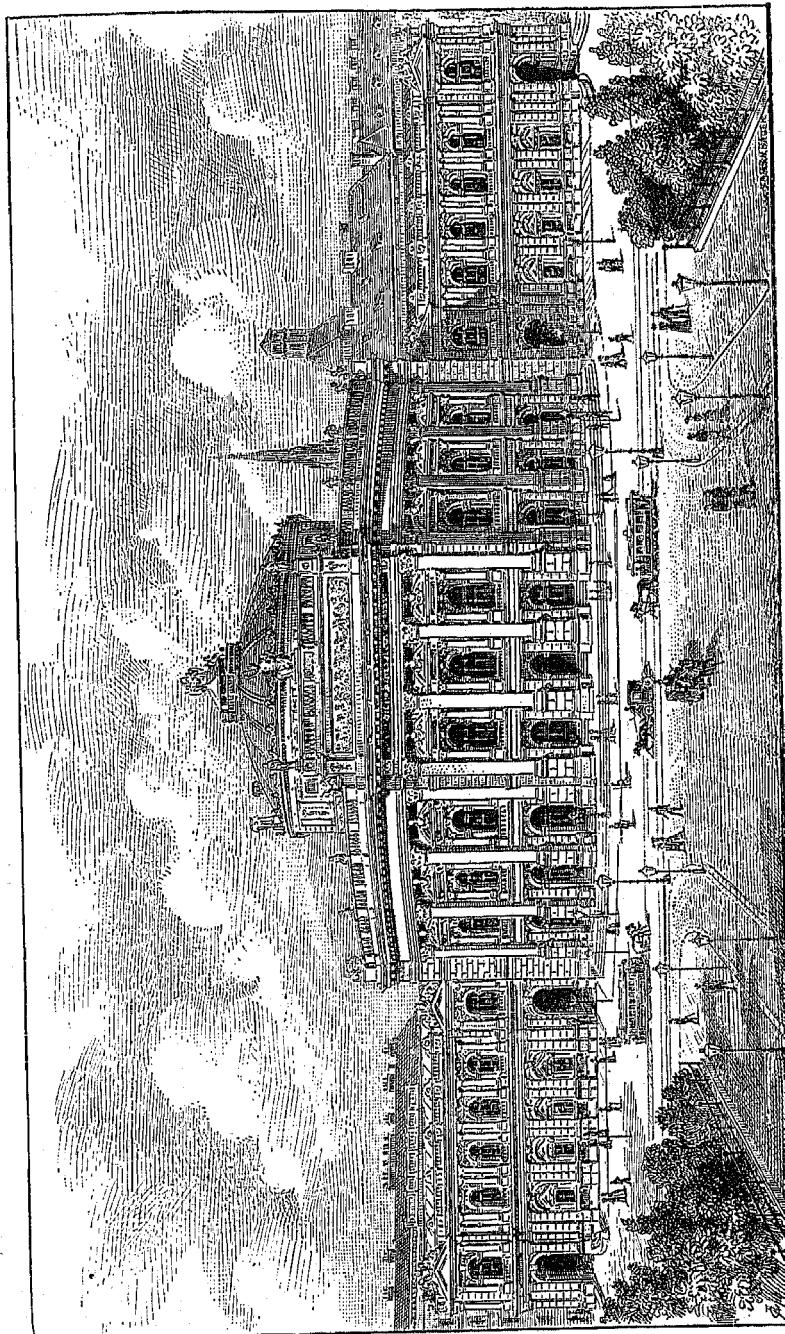

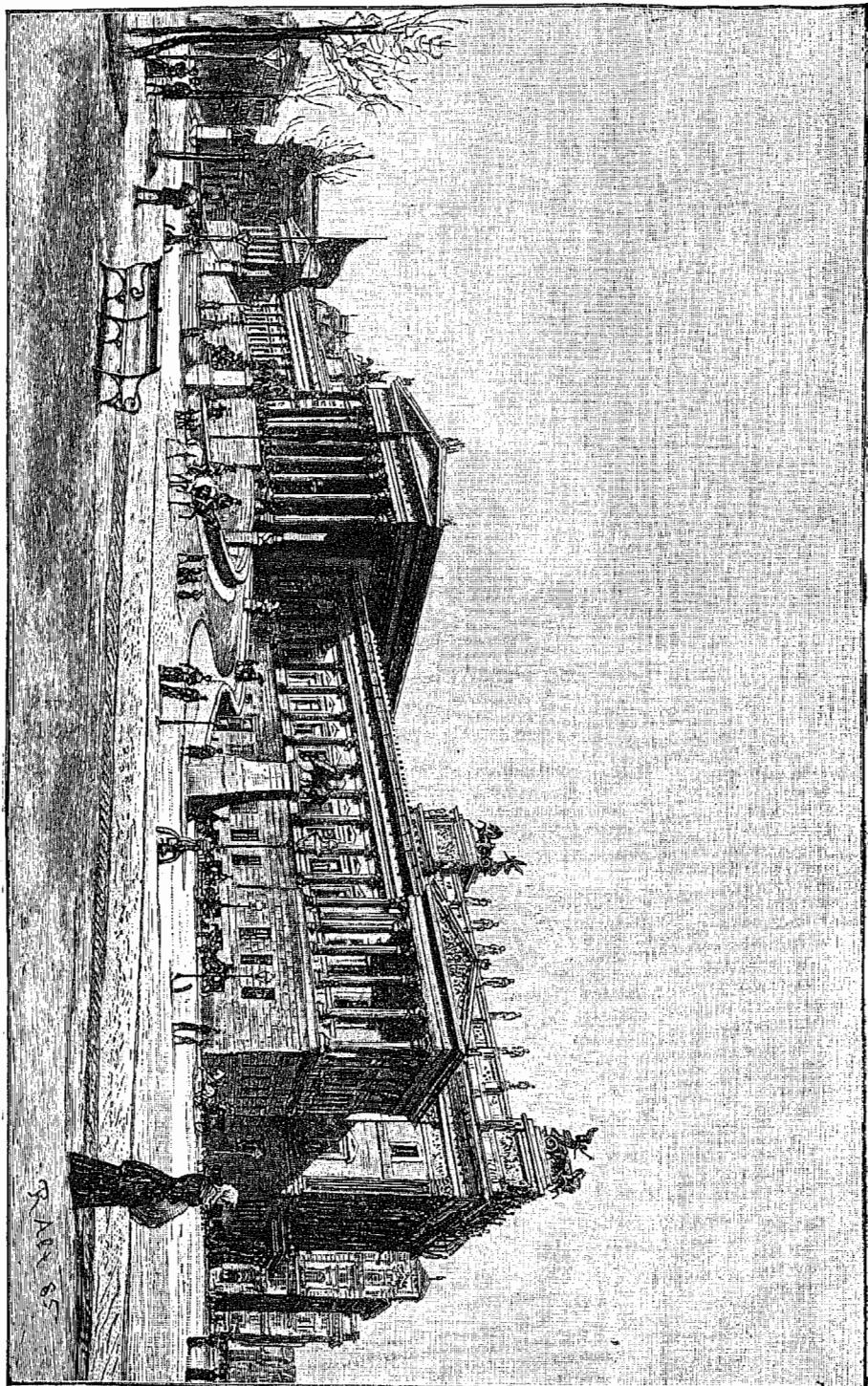
Obr. 39. Panoramatická silnice Šemmerinské ze Sonnwendsteina.

Obr. 40. Operní divadlo ve Vídni.

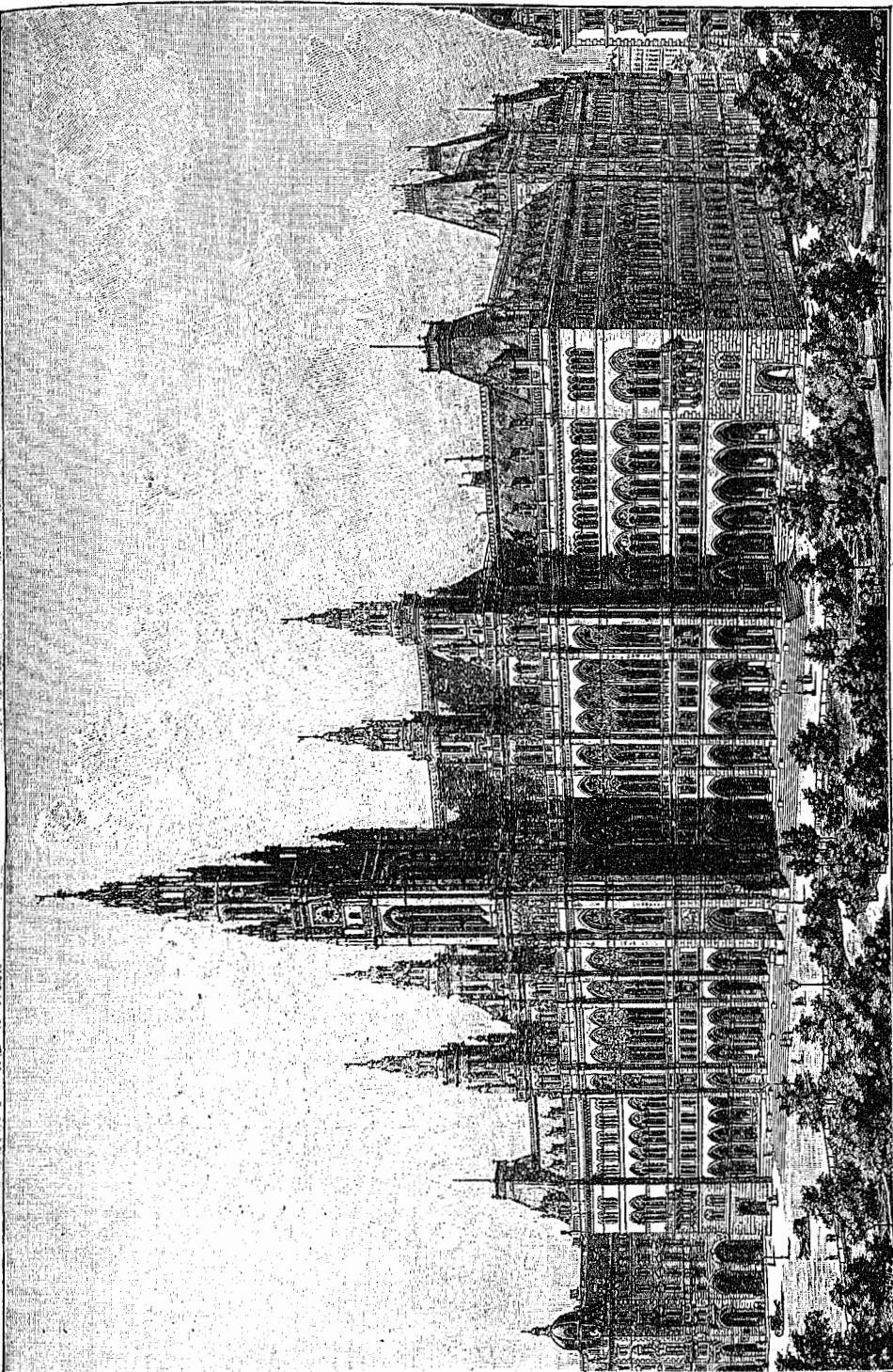

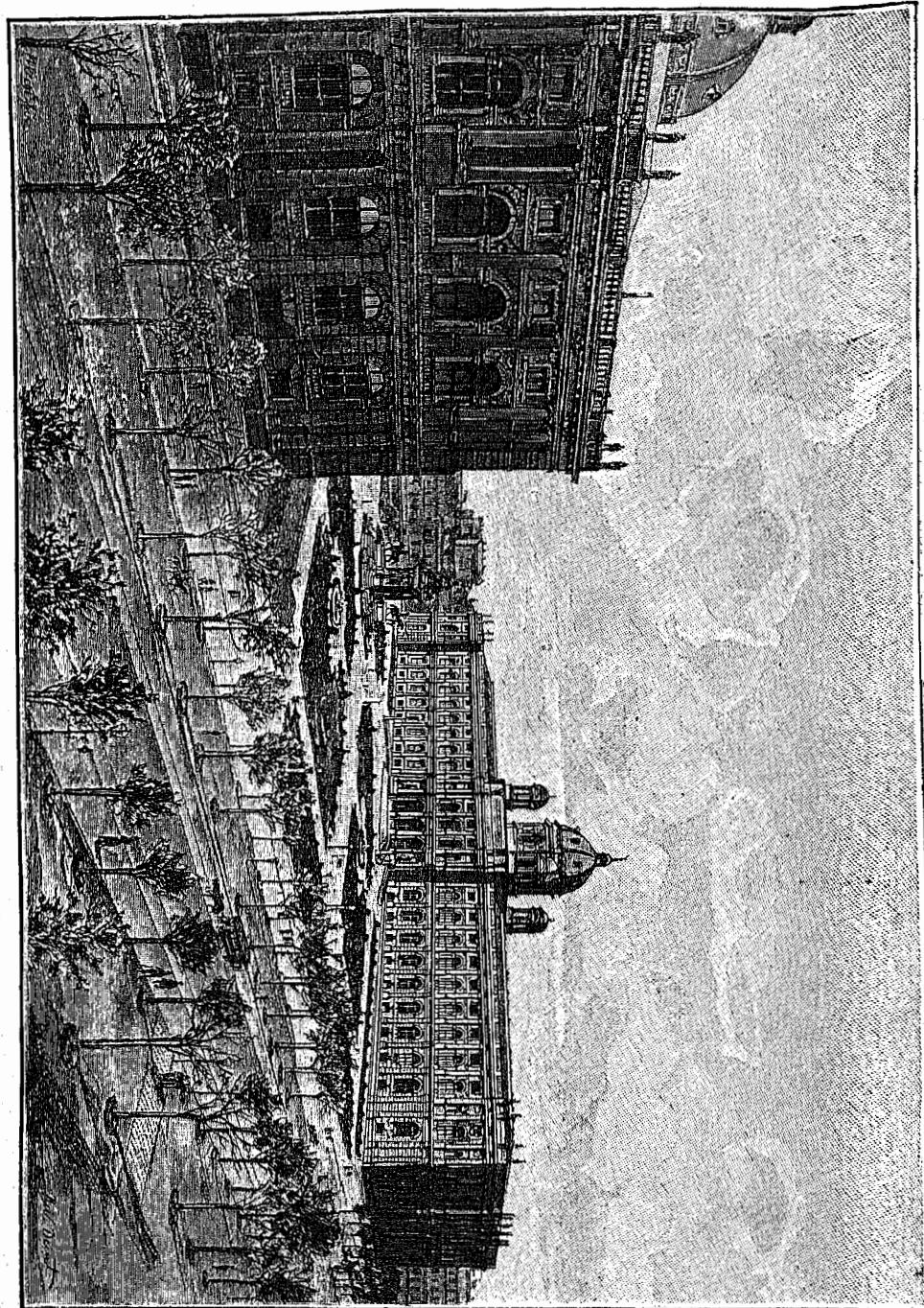
Obr. 41. Dvorní divadlo ve Vídni.

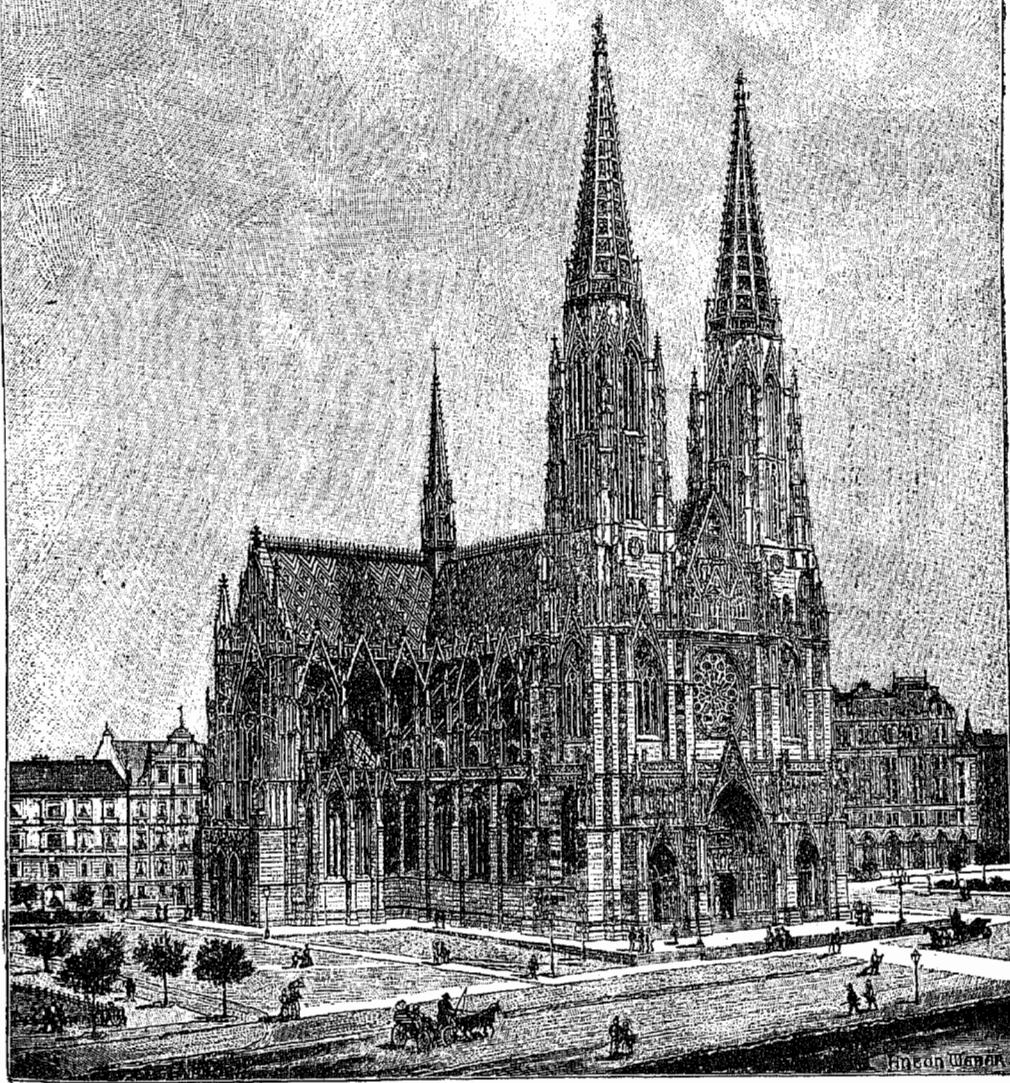
Obr. 42. Budova ríšské rady ve Vídni.

Obr. 43. Radnice vídeňská.

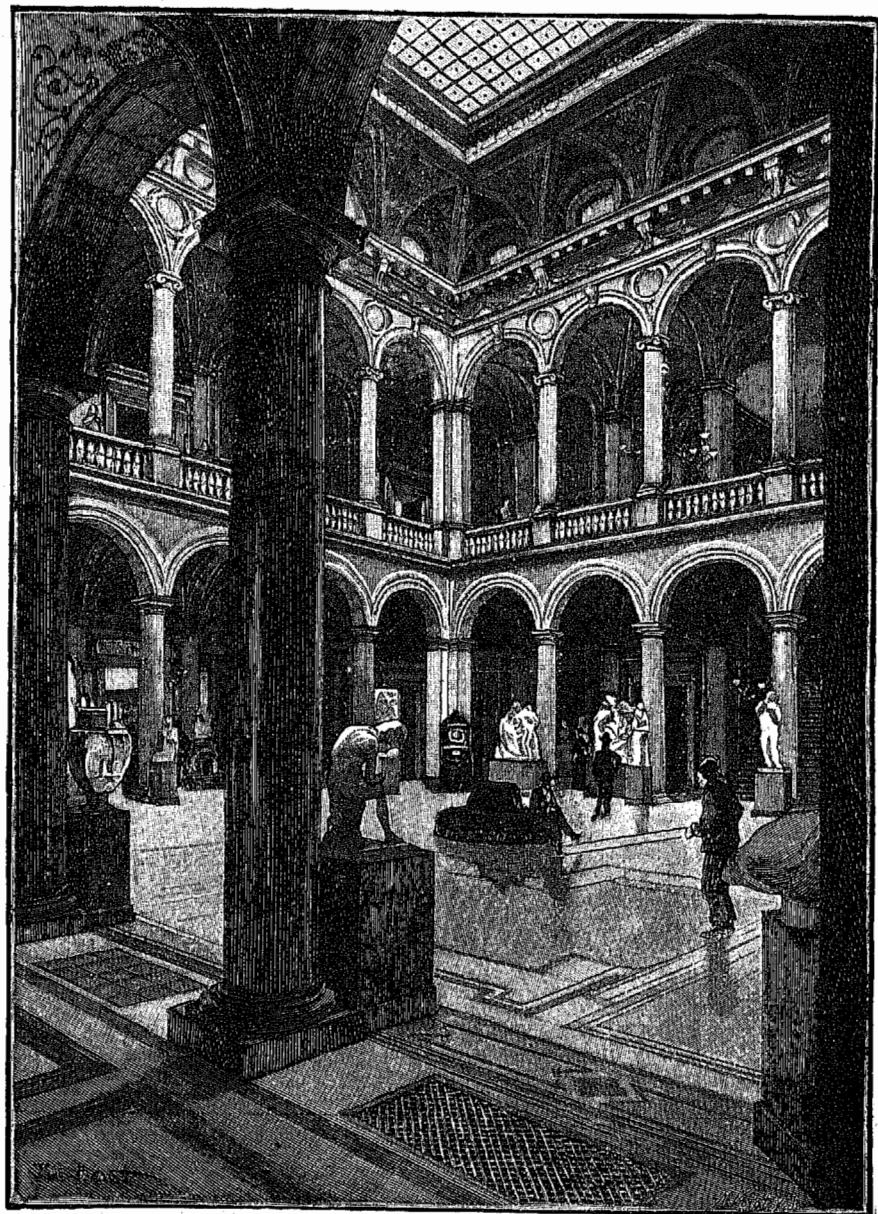

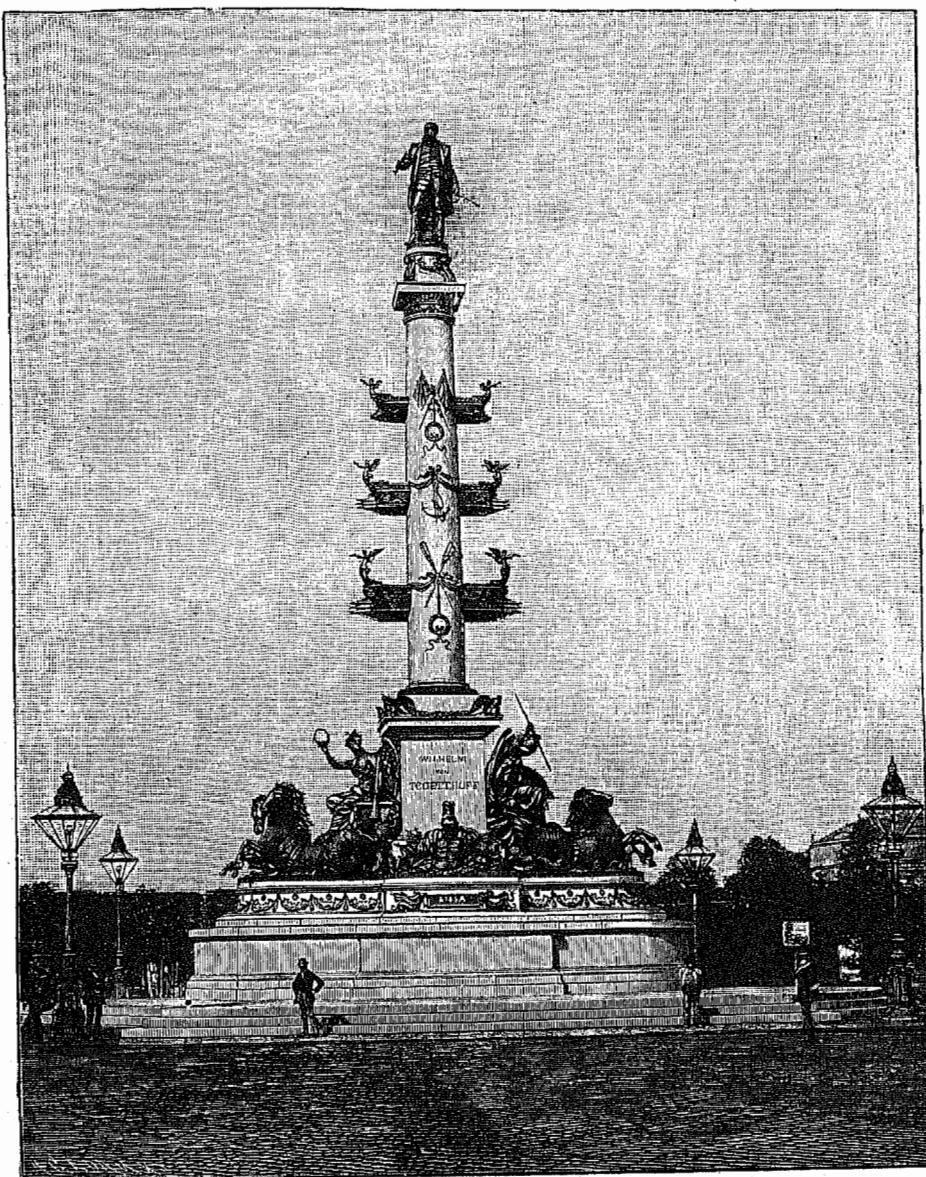
Obr. 44. Dvorní musea ve Vídni.

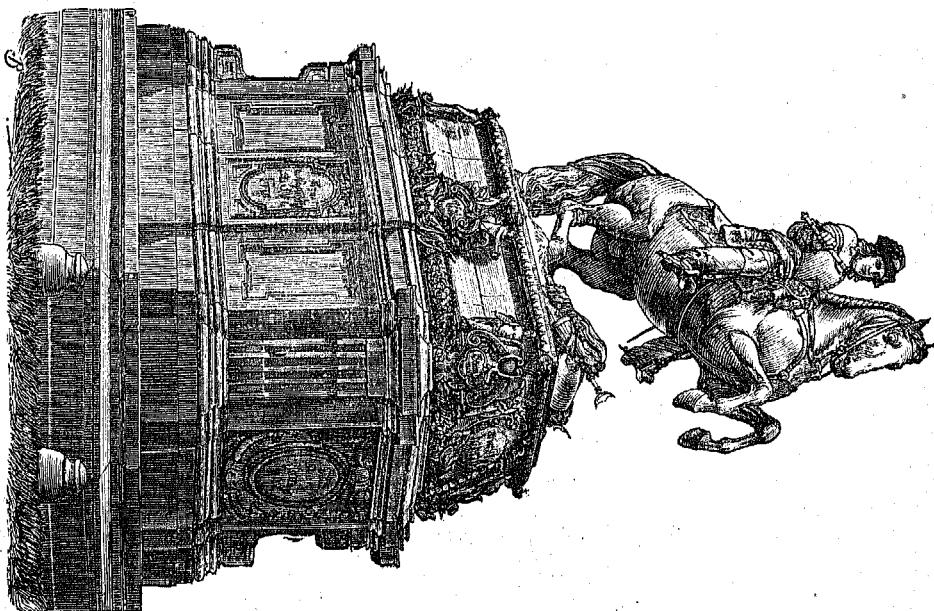
Obr. 45. Votivní chrám ve Vídni.

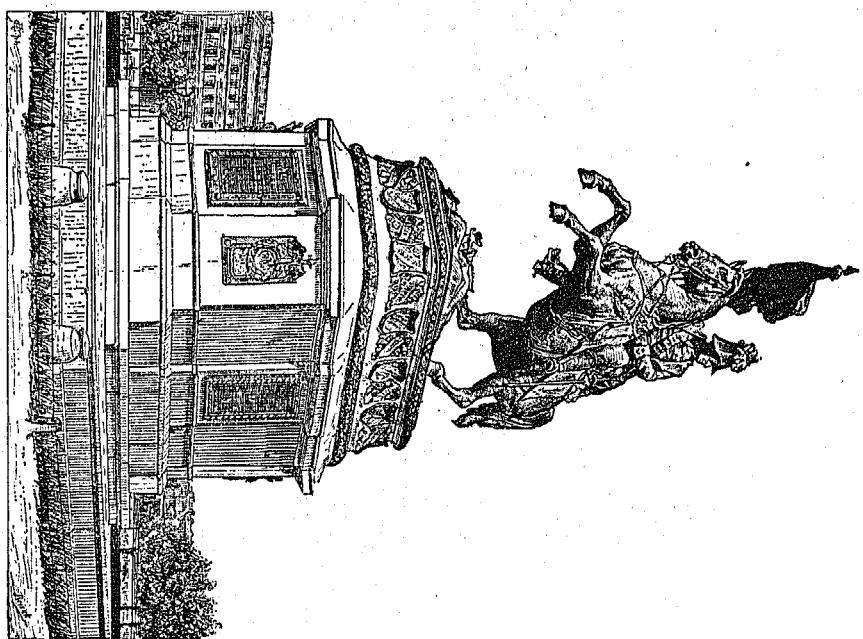
Obr. 46. Dvůr uměleckého a průmyslového musea ve Vídni.

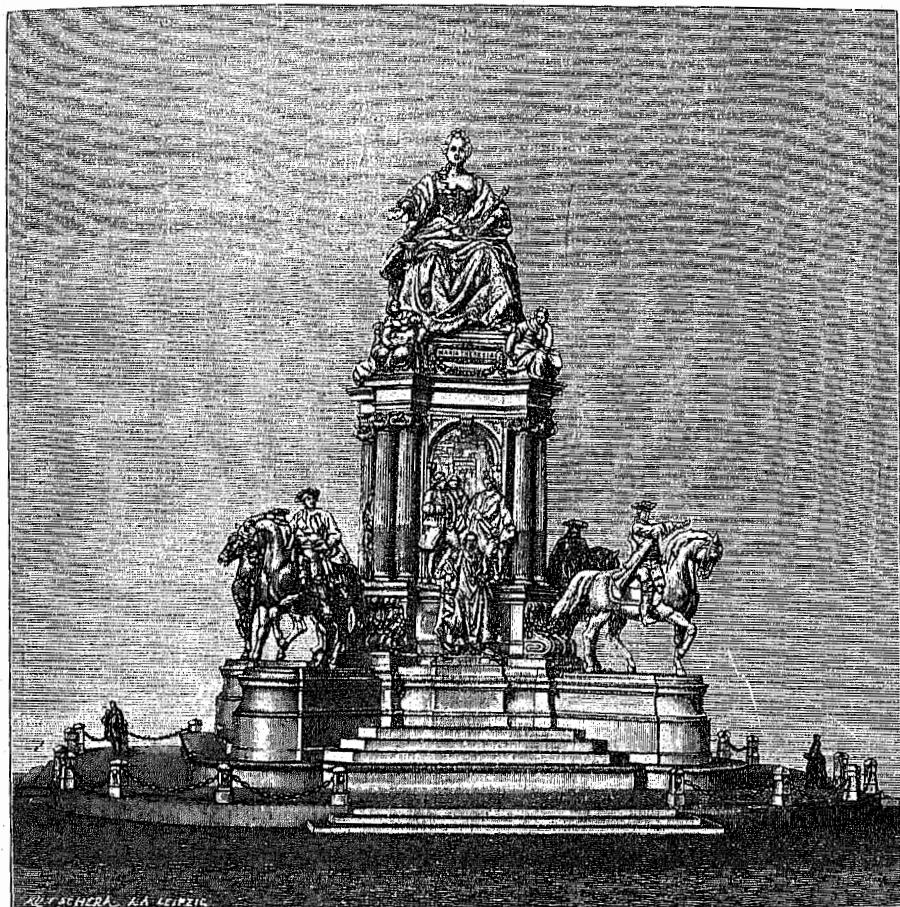
Obr. 47. Pomník Tegetthoffa ve Vídni.

Obr. 48. Pomník prince Eugena ve Vídni.

Obr. 49. Pomník arcikněze Karla ve Vídni.

Obr. 50. Pomník císařovny Marie Teresie ve Vídni.

Obr. 51. Národní divadlo v Praze.

Obr. 52. Budova zemského muzea v Praze.

Důležité letopočty.

I.

- 1487 Bart. Diaz objevil mys Dobré naděje.
 1492 Krištof Kolumbus objevil Ameriku.
 1498 Vasco de Gama obepluv Afriku přistál v Přední Indii.
 1500 Cabral objevil Brasiliю.
 1506 † Kolumbus.
 1513 Balboa objevil Tichý oceán.
 1519 Cortez dobyl Mexika.
 1519—1521 Magalhaensova cesta kolem země.
 1532, 1536 Pizarro dobyl Peru, Almagro Chile.

II. a)

- 1517 Martin Luther ve Wittenberce.
 1521 sněm wormský.
 1525 bitva u Pavie; u Frankenhausenu.
 1530 konfesse augšpurská.
 1531 spolek šmalkaldský, bitva u Gurycha.
 1532 Jindřich VIII. prohlásil se za hlavu církve anglické.

b)

- 1526 bitva u Moháče.
 1529 I. obléžení Vídňy.
 1532 Mikuláš Juriši v Kysku.
 1533 I. mír cařihradský.
 1540 † Jan Zápolský.
 1541 pašalík budínský.
 1547 II. mír cařihradský; bitva u Mühlberka.
 1552 pašalík temešvarský.
 1562 III. mír cařihradský.
 1566 Zrinský v Szigetě.
 1596 bitva u Kerestše.
 1606 mír žitvatorocký.

c)

- 1559 mír v Chateau Cambresi.
 1567 vzpoura Nizozemců.
 1571 bitva u Lepanta.
 1572 noc bartolomejská.
 1587 popravena Marie Stuartovna.
 1598 edikt nanteský.
 1616 † Shakespear.
 1649 popraven Karel I.

III.

- 1618 svržení Martinice a Slavaty.
 1620 bitva bělohorská.
 1627 obnovené zřízení v Čechách.
 1629 mír lubecký.
 1632 bitva u Lützena; † Gustav Adolf.
 1634 zabít Valdštýn; bitva u Nördlink.
 1635 mír Pražský.
 1639 Švédové pustoši v Čechách (Baner).
 1645 bitva u Jankova, Torstenson před Brnem.
 1648 mír vestfalský.
 1659 mír pyrenejský.

IV. a)

- 1664 bitva u sv. Gotharda.
 1678 mír v Niemegách.
 1683 II. obléžení Vídňy.
 1686 dobyto Budíno.
 1691 bitva u Slaného kamene.
 1697 bitva u Zenty; mír rysický.
 1699 mír karlovičký.

b)

- 1704 bitva u Hohenstaufu.
 1706 bitva u Turina.
 1709 bitva u Malplaqueta.
 1713 mír utrechtský; pragmatická sankce.

c)

- 1700 mír v Travendale, bitva u Narvy.
 1703 založení Petrohradu.
 1706 smlouva v Alt-Ranstadtě.
 1709 bitva u Pultavy.
 1721 mír nystadtský.

d)

- 1718 mír v Požarevcí.
 1720 pokoreu Alberoni.
 1738 mír vídeňský.
 1739 mír bělehradský.

V.

- 1742 mír vratislavský.
 1745 mír drážďanský.

- 1748 mír cíáský.
 1758 bitva u Kolína.
 1763 mír pařížský a hubertsburský.
 1772 I. dělení Polska.
 1775 Rakousko nabyla Bukoviny.
 1776 sev. americké obce prohlásily se za samostatné.
 1779 mír těšínský.
 1781 toleranční patent.
 1783 mír versailleský.
 1790 Laudon dobyl Bělehradu.
 1791 mír svíšťovský a jasský.
 1793 II. dělení Polska.
 1795 III. dělení Polska.

VI.

- 1789 5. května říšští stavové ve Versailles.
 1789 14. července dobyto bastilly.
 1789 4. srpna zrušena všechna privilegia ve Francii.
 1792 sesazen Ludvík XVI.
 1793 popraven Ludvík XVI; Bonaparte dobyl Toulona.
 1795 direktoriump ve Francii.
 1797 mír v Campoformio.
 1798—99 výprava Napoleonova do Egypta.
 1800 bitva u Marengu.
 1801 mír lünevielský.
 1804 Francie a Rakousko prohlášeny císařstvím.
 1805 bitva u Slavkova, mír prešpurský.

- 1806 bitva u Jeny.
 1807 mír v Tilži.
 1809 bitva u Asperu a Wagramu; mír vídeňský.
 1812 výprava Napoleonova do Ruska.
 1813 bitva u Lipska.
 1815 kongres vídeňský.

VII.

- 1820—1830 odtrhlly se republiky středo- a jihoamerické.
 1827 bitva u Navarina; Řecko samostatným prohlášeno.
 1830 červencová revoluce; Belgie se odtrhla od Holandska.
 1831 bitva u Ostrolenky.
 1846 Krakov připojen k Rakousku.
 1848 února revoluce.
 1849 Radlecký vítězí v Itálii; Maďaři poraženi u Világosu.
 1859 bitva u Solferina.
 1854 Ruskové a Rakoušané v Dánsku.
 1866 bitva u Hradce Králové, u Custozzy a u ostrova Visu.
 1867 mocnářství rakousko-uherské.
 1870—71 válka francouzsko-německá; obnovení císařství německého.
 1873 světová výstava ve Vídni.
 1878 kongres berlinský; Rakousko obsadilo Bosnu a Hercegovinu.

ÚK VŠP HK

100000201813